Jaargang 195 nummer 11 – 2026

MILITAIRESPECTATOR

VRIJWILLIGE OPSCHALING

- AI als medebeslisser in het gevecht
- Competenties binnen een defensie-innovatiecontext
- Strategische autonomie van de Europese defensie-industrie

FOTO ANP, ROBIN UTRECHT

In *Militaire Spectator* 12-2026 verschijnt onder meer: 'Generaties bij Defensie. Van boomer tot zoomer' van Kim Jansen.

Het onderwerp generaties is actueler dan ooit. Leeftijdsdiversiteit in organisaties neemt in rap tempo toe. Door de dubbele vergrijzing zijn er meer generaties bij elkaar in de maatschappij. Ook op de werkvloer wordt het diverser want de pensioengerechtigde leeftijd loopt op. Er bevinden zich nu maar liefst vijf generaties op de werkvloer. Generatie Z start in hun eerste serieuze banen en de laatste Babyboomers nemen afscheid. De brede generatiemix zorgt voor uitdagingen, ook bij Defensie.

Om het hoofd te kunnen bieden aan een snel verslechterende veiligheidssituatie werkt Defensie aan een schaalbare krijgsmacht. Daartoe moet de organisatie groeien van 73.346 medewerkers (stand 2025) naar minstens 102.000 in 2030. Dat betekent een groei op alle niveaus: uitvoerenden, specialisten, maar ook leidinggevenden. Daarvoor zijn verschillende initiatieven ontwikkeld maar zeker is dat in een arbeidsmarkt die al onder druk staat uit diverse generaties moet worden geworven. Om te schetsen wat dat voor Defensie betekent, worden de eigenschappen van de verschillende generaties op de werkvloer benoemd en de mogelijke gevolgen voor het werk en voor de onderlinge samenwerking. De hamvraag is wat Defensie moet doen om toekomstbestendig te blijven en de kracht van alle generaties te benutten. ■

Dubbele spagaat

Hoe moet Nederland zich verhouden tot een onvoorspelbare, onbetrouwbare prima donna, die, zoals het ernaar uitziet, voorlopig nog twee jaar staatshoofd blijft van onze belangrijkste NAVO-bondgenoot? Een Amerikaans staatshoofd dat ongeremd samenwerkt en deals sluit met de leider van Rusland, onze voornaamste tegenstander (lees: vijand), die ondubbelzinnig inzet op ondermijning van onze vrije en democratische samenleving. Het is een vraagstuk dat zowel binnen als buiten de krijgsmacht al geruime tijd voor hoofdbrekens zorgt.

Halverwege president Trumps tweede ambtstermijn is de geopolitieke toestand er vanuit West-Europees perspectief niet bepaald beter op geworden. Vijandelijke acties van Russische zijde stapelen zich op, zijn zeer gevarieerd en lijken zich voortdurend uit te breiden. Naast nucleaire en conventionele dreigementen, zijn er regelrechte destructieve (kinetische) acties, cyberaanvallen, hack-operaties, beïnvloeding van verkiezingen en structurele misleiding via (sociale) media. Russische trollenfabrieken draaien overuren en pogen met bedrieglijke propaganda en vergiftigend nepnieuws democratische samenlevingen te verzwakken, door de publieke opinie te beïnvloeden, verdeeldheid te zaaien en anti-establishment-sentiment aan te wakkeren. Ook China tracht Europa te verzwakken, onder meer door marktverstoring, oneerlijke economische concurrentie en strategische afhankelijkheid van kritieke grondstoffen. Door steun aan de Russische oorlog in Oekraïne en betrokkenheid bij cryptoroof doet Noord-Korea ook nog een duit in zakje waar het gaat om de verzwakking van West-Europa. Kortom: Nederland en zijn Europese partners zijn steeds vaker doelwit.

Het handelen van Trump en zijn entourage toont aan dat de verdediging en het behoud van de West-Europese democratieën niet voorkomt op een van zijn prioriteitenlijstjes. Sterker: Trumps geflirt met autocraten als Poetin, Xi Jinping en Kim Jong-un druist regelrecht in tegen Europese en daarmee ook Nederlandse belangen. Nederland zit daardoor in een dubbele spagaat: terwijl wij in militaire zin voorlopig nog zeer afhankelijk zijn van Amerikaanse technologie, satellietsystemen (Starlink van SpaceX) en wapensystemen (Patriot, F-35, Chinook, Apache), moeten de bakens worden verzet om zo snel mogelijk onafhankelijker te worden van de VS. De dubbele spagaat dwingt Nederland continu te blijven investeren in de bondgenootschappelijke relatie met de VS én tegelijkertijd krachtig in te zetten op meer zelfstandige Europese militaire capaciteiten.

Dat de VS meer is dan de huidige regering met haar wispelturige staatshoofd bewijzen de uitkomsten van de tussentijdse verkiezingen voor de Senaat en het Huis van Afgevaardigden. De eclatante ‘blauwe tsunami’ toont aan dat de meeste Amerikanen het gevoerde beleid beu zijn. Afwachten tot betere tijden is echter geen optie. Zolang Trump in het Witte Huis resideert spinnen Poetin en Xi daar garen bij, staat het voortbestaan van Oekraïne op het spel en gaan de pogingen tot het verzwakken en tegen elkaar uitspelen van Europese NAVO-partners onverdroten voort.

De Europese bondgenoten kunnen het zich bij de ontwikkeling en productie van militaire capaciteiten niet langer permitteren enge nationale belangen te laten prevaleren. De tijden van ‘het eigen potje koken’ zijn voorbij. Alleen een krachtig gezamenlijk Europees militair antwoord, ook op het operationele en strategische vlak, kan Poetin een halt toeroepen. Dat lijkt het enige recept om de sluimerend escalerende oorlogssituatie waarin Europa verkeert in te dammen. ■

KVBK
KONINKLIJKE VERENIGING
TER BEOEFENING VAN
DE KRIJGSWETENSCHAP

UITGAVE
Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
linkedin.com/company/kvbk/

Secretaris en ledenadministratie
Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Ledenadministratie KVBK
FMW/MOW
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE
lgen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
ltkol mr. E.C. Bahler
briggen Marns drs. G.F. Booij EMSD
kol dr. L. Boskeljon-Horst
bgen prof. dr. A.J.H. Bouwmeester
kap dr. B.T.A. van den Broek
drs. K.S. Chafekar MA
dr. A. Claver
dr. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
lkol A.L. Judge-Heijboer MSc
kltz dr. W.M. Ooms
lkol P. Schrijver MA
mr. dr. A. van Vark
dr. R. de Winter

BUREAUREDACTIE
M. Katsman MA (e-outreach)
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator
linkedin.com/company/militaire-spectator/

De Militaire Spectator is aangesloten bij de European Military Press Association

LIDMAATSCHAP

Particulier lid	€ 30,-
Particulier lid buitenland	€ 30,-
+ € 15,- verzendkosten	
Instellingen binnenland	€ 35,-
Instellingen buitenland	€ 35,-
+ € 15,- verzendkosten	
Evenementenlid	€ 10,-

OPMAAK
Coco Bookmedia

DRUK
Wilco Amersfoort
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Cover: Officiële start Nationale Weerbaarheidstraining, november 2025
Foto: ANP, Jean-Pierre Jans

FOTO MCD, BAREND WESTERVELD

AI als medebeslisser in het gevecht

Frank Peereboom en Peter Pijpers

De inzet van AI binnen militaire besluitvorming ontwikkelt zich in hoog tempo en raakt de kernbeginselen van het humanitair oorlogsrecht.

Strategische autonomie van de Europese defensie-industrie

Jeroen Klomp

De Europese defensie moet zich richten op selectieve autonomie in strategische kerngebieden gecombineerd met voortgezette trans-Atlantische samenwerking.

610

MILITAIRESPECTATOR

JAARGANG 195 NUMMER 11 – 2026

FOTO MCD, BAREND WESTERVELD

584

FOTO MCD, AARON ZWAAL

598

Competenties binnen een defensie-innovatiecontext

Ivar Kappert

Innovatie geldt bij Defensie inmiddels als een vanzelfsprekendheid, maar dat schuurt met de dagelijkse realiteit van militaire organisaties.

Vrijwillige opschaling in een tijd van strategische competitie

Ronald Voorn en Erik Noordam

Een analyse van de Nationale Weerbaarheidstraining laat zien dat opschaling zonder vormen van (selectieve) opkomstplicht realiseerbaar is.

EN VERDER

EDITORIAAL	Dubbele spagaat	**569**
GASTCOLUM PEER DE VRIES	Boodschappen	**624**
GASTCOLUMN JOHN LAPRÉ	Waarom Defensie hoogbegaafd talent verspilt	**626**
TEGENWICHT	Wereldlijders en burenruzies	**628**
COLUMN SERGEI BOEKE	Cyberwar 2.0	**630**
RETROSPECTATOR	‘Die handteekeningen zullen soldaten baren’	**632**
BOEKEN	*Religie, identiteit en conflict* en *Vrede aan de wereld!*	**634**

AI als medebeslisser in het gevecht

Een oorlogsrechtelijke afweging

Frank Peereboom LL.B. en brigade-generaal prof. dr. Peter B.M.J. Pijpers*

Traditioneel ligt de verantwoordelijkheid voor doelbepaling en geweldstoepassing (targeting) volledig bij de commandant. De inzet van AI binnen militaire besluitvorming ontwikkelt zich echter in hoog tempo. AI biedt duidelijke operationele voordelen, vooral op het gebied van snelheid en schaal. Besluitvormingsprocessen kunnen sneller verlopen en worden gebaseerd op veel grotere hoeveelheden data dan voorheen mogelijk was. Daardoor krijgt AI in de praktijk steeds meer invloed op de uiteindelijke besluitvorming. Deze ontwikkelingen raken de kernbeginselen van het humanitair oorlogsrecht (HOR), in het bijzonder de beginselen van onderscheid, proportionaliteit en voorzorg.

Brandend voertuig in Gaza na een drone-aanval van het Israëlische leger, dat bij operaties meerdere AI-enabled Decision Support Systems gebruikt

Kunstmatige intelligentie (AI) is niet meer weg te denken uit de samenleving en speelt inmiddels ook een prominente rol op het gevechtsveld. In recente gewapende conflicten, zoals in Oekraïne en in de strijd tussen Israël, Hamas en Hezbollah, wordt AI ingezet in autonome en onbemande wapensystemen, waaronder drones en UAV's. Daarnaast versterkt AI ook cyberoperaties en wordt dit toegepast in militaire besluitvormingssystemen, de zogeheten AI-enabled Decision Support Systems (AI-DSS).[1] AI-DSS is een vorm van het gebruik van AI. Dit zijn systemen die met behulp van algoritmen grote hoeveelheden data analyseren ter ondersteuning van militaire besluitvorming. Voorbeelden hiervan zijn systemen zoals Lavender en Gospel, gebruikt door de Israeli Defense Forces (IDF), en het AIP-platform van Palantir, dat door de Oekraïense krijgsmacht wordt ingezet.[2]

FOTO ANP/ANADOLU, ABDALHKEM ABU RIASH

Traditioneel ligt de verantwoordelijkheid voor doelbepaling en geweldstoepassing (targeting) volledig bij de commandant. De inzet van AI binnen militaire besluitvorming ontwikkelt zich echter in hoog tempo. AI biedt duidelijke operationele voordelen, vooral op het gebied van snelheid en schaal. Besluitvormingsprocessen kunnen sneller verlopen en worden gebaseerd op veel grotere hoeveelheden data dan voorheen mogelijk was. Daardoor krijgt AI in de praktijk steeds meer invloed op de uiteindelijke besluitvorming.[3] Zo is gerapporteerd dat de inzet van AI-DSS door de IDF heeft geleid tot een toename van ongeveer vijftig doelwitten per jaar naar circa honderd per dag.[4] Een recent voorbeeld van de zorgen rondom militaire AI-DSS betreft het mogelijke gebruik van het Amerikaanse Maven Smart System (MSS) tijdens operaties tegen Iran (Operation Epic Fury). Volgens

* Frank Peereboom voerde het onderzoek uit als student aan de Thorbecke Academie (NHL Stenden Hogeschool) in opdracht van de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA. Intussen is hij afgestudeerd jurist; Peter Pijpers is hoogleraar Cyberoperaties bij de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie en bijzonder hoogleraar Military Law of Cyber Security Operations aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Amsterdam.

1 Yuval Abraham, '"Lavender": The AI Machine Directing Israel's Bombing Spree in Gaza' (2024) *+972 Magazine*. Zie: https://www.972mag.com/lavender-ai-israeli-army-gaza/; Marc Hijink, 'AI is de killer-app in Gaza en Oekraïne', *NRC Handelsblad,* 19 april 2024. Zie: https://www.nrc.nl/nieuws/2024/04/19/ai-is-de-killer-app-in-gaza-en-oekraine-a4196618.

2 Irem Cakmak, 'Klaudia Klonowska : 'The Calls for 'Human Judgement' in AI Warfare Are Not Matched by Developments in Military Defence', *Asser Institute,* 22 april 2025. Zie: https://www.asser.nl/about-the-asser-institute/news/interview-klaudia-klonowska-the-calls-for-human-judgement-in-ai-warfare-are-not-matched-by-developments-in-military-defence/.

3 Marta Bo en Jessica Dorsey, 'Symposium on Military AI and the Law of Armed Conflict : The 'Need' for Speed – The Cost of Unregulated AI- Decision Support Systems to Civilians' *Opinio Juris,* 4 april 2024.

4 Laura Bruun en Marta Bo, 'Bias In Military Artificial Intelligence and Compliance with International Humanitarian Law', *Sipri* (augustus 2025) 25.

berichtgeving stond een Iraanse meisjesschool op een Amerikaanse doelwitlijst en kwamen bij een bombardement ruim 175 kinderen om het leven.[5] Hoewel niet duidelijk is in welke mate AI daadwerkelijk een rol speelde bij deze doelwitselectie, illustreert het incident wel de risico's van AI-ondersteunde targeting in moderne oorlogvoering. Volledige verificatie blijft daarbij lastig, omdat militaire inlichtingen, operationele procedures en gebruikte systemen grotendeels vertrouwelijk zijn.

Deze ontwikkeling roept juridische vragen op. Naarmate AI een grotere rol speelt in besluitvorming, verandert de aard van de betrokkenheid van de commandant. De commandant blijft formeel verantwoordelijk voor de uiteindelijke beslissing, maar in de praktijk bestaat het risico dat de inhoudelijke beoordeling steeds sterker leunt op de door het AI-DSS gegenereerde analyses en aanbevelingen. Dit hangt samen met fenomenen zoals *automation bias* en *cognitive offloading*.

Bij automation bias bestaat de neiging om de door het systeem voorgestelde opties impliciet als de beste of meest juiste aan te nemen, waardoor een kritische beoordeling van alternatieven of onderliggende aannames afneemt. Cognitive offloading houdt in dat mentale taken worden uitbesteed aan externe hulpmiddelen, zoals AI-DSS, om de cognitieve belasting te verminderen. In plaats van zelfstandig alle informatie te analyseren of afwegingen te maken, wordt een deel van die cognitieve inspanning overgelaten aan het AI-systeem. Hierdoor kan de commandant weliswaar betrokken blijven bij het besluitvormingsproces, maar verschuift een deel van de feitelijke beoordeling en analyse naar het systeem.

Deze ontwikkelingen raken de kernbeginselen van het humanitair oorlogsrecht (HOR), in het bijzonder de beginselen van onderscheid, proportionaliteit en voorzorg zoals neergelegd in de artikelen 48, 51, 52 en 57 van het Eerste Aanvullende Protocol (AP I) uit 1977.[6] Door de snelle technologische groei ontstaat daarmee een spanningsveld over de inpasbaarheid van AI-DSS binnen bestaande juridische kaders.

De centrale vraag in dit artikel is in hoeverre de inzet van AI-DSS binnen het targetingproces verenigbaar is met deze beginselen van het HOR.[7] Ter beantwoording daarvan wordt eerst het relevante juridische kader geschetst. Vervolgens wordt de rol van AI binnen de Joint Targeting Cycle (JTC) geanalyseerd. Tot slot worden de belangrijkste juridische knelpunten besproken en mogelijke oplossingen verkend.

Onderscheid, proportionaliteit en voorzorgsmaatregelen

Het humanitair oorlogsrecht (HOR) vormt het juridisch kader voor het handelen tijdens gewapende conflicten. Het beoogt een balans te waarborgen tussen militaire noodzaak en de bescherming van de humaniteit tijdens een conflict.[8] Het HOR bestaat uit verdragen, maar primair uit het internationaal gewoonterecht. Dat is relevant want niet alle landen hebben het AP I-verdrag geratificeerd, maar de principes ervan zijn wel via het gewoonterecht van toepassing op alle landen.[9]

Het HOR maakt onderscheid tussen verschillende soorten militaire operaties, variërend van de aanval van een divisie tot een inlichtingenoperatie of een logistiek konvooi. In dit artikel staat de 'aanval' centraal, zoals gedefinieerd in

5 'Zorgen over gebruik van AI in oorlogen, menselijke afweging blijft nodig', NOS/Nieuwsuur, 5 april 2026. Zie: https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2609142-zorgen-over-gebruik-van-ai-in-oorlogen-menselijke-afweging-blijft-nodig.

6 De complete tekst van AP I is te vinden op de site van het ICRC, zie: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977.

7 Dit artikel is een bewerking van de afstudeerscriptie van Frank Peereboom (HBO NHLStenden). Het thema van de juridische implicaties van AI binnen het militaire domein is veelomvattend. In dit artikel is bewust de inkadering gemaakt naar AI-DSS en naar AP I.

8 Het HOR bestaat uit een veelheid aan verdragen waaronder de Haagse en Geneefse verdragen. In dit artikel richten wij ons specifiek op het 1e aanvullende protocol (AP I) van 1977. Zie ook: https://ihl-databases.icrc.org/en/ of https://wetten.overheid.nl/BWBV0004091/1994-03-01#Verdrag_2.

9 Landen die AP I niet hebben geratificeerd zijn onder meer Iran, Israël, India, Pakistan, Turkije en de VS. Zie ook Jonathan Cuénoud, '40th Anniversary of the Additional Protocols of 1977 of the Geneva Conventions of 1949', *European Journal of International Law*, 8 juni 2017. Zie: https://www.ejiltalk.org/40th-anniversary-of-the-additional-protocols-of-1977-of-the-geneva-conventions-of-1949/#:~:text=Let%20us%20now%20look%20at,ratified%20APs%20I%20and%20II.

FOTO MCD, CHRISTIAN SCHRIK

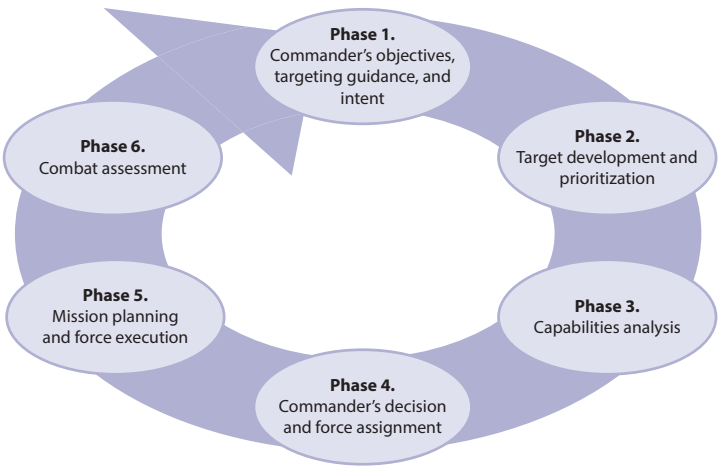
Bij twijfel dient een object als civiel te worden aangemerkt, maar deze beoordeling is in moderne, gedigitaliseerde conflicten steeds complexer geworden

artikel 49 lid 1 AP I: 'daden van geweld gericht tegen de tegenstander, hetzij offensieve hetzij defensieve'.[10] Binnen het HOR geldt voor aanvallen een strenger beschermingsregime dan voor andere militaire operaties. De beginselen van onderscheid, proportionaliteit en voorzorg zijn in dat kader van doorslaggevend belang, terwijl zij bij andere operaties slechts beperkt toepassing vinden.[11]

Het onderscheidingsbeginsel, neergelegd in artikel 48 AP I en nader uitgewerkt in de artikelen 51 en 52, vormt een kernnorm van het HOR. Het vereist dat te allen tijde onderscheid wordt gemaakt tussen combattanten en burgers, en tussen militaire doelen en civiele objecten.[12] Aanvallen mogen uitsluitend worden gericht op militaire doelen en moeten burgers en civiele objecten zoveel mogelijk ontzien.[13] Burgers en de burgerbevolking mogen geen doelwit zijn van aanvallen (art. 51 lid 2 AP I), en ook handelingen die gericht zijn op het zaaien van terreur onder de burgerbevolking zijn verboden.

In de praktijk is het onderscheid tussen burgers en combattanten echter niet altijd eenvoudig te maken, vooral bij milities, vrijwilligerskorpsen of burgers die spontaan de wapens opnemen (levée en masse).[14] Voor objecten geldt dat zij in beginsel civiel zijn en daarmee beschermd, tenzij zij door hun aard, locatie, bestemming of gebruik een effectieve bijdrage leveren aan militaire operaties en hun vernietiging een duidelijk militair voordeel oplevert.[15] Bij twijfel dient een object als civiel te worden aange-

10 Artikel 49 lid 1 AP I.
11 Zie bijvoorbeeld Artikel 51 AP I. Het artikel heeft 8 onderdelen, maar enkel lid 1 gaat specifiek over de militaire operatie, de overige leden zijn een verbijzondering voor de aanval.
12 'Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons – Advisory Opinion of 8 July 1996', *ICJ Reports*, item 78, blz. 257.
13 In art. 48, 51 en 52 AP I.
14 David Wallace en Shane Reeves, 'Levée En Masse in Ukraine. Applications, Implications and Open Questions' *Articles of War*, 11 maart 2022. Zie: https://lieber.westpoint.edu/levee-en-masse-ukraine-applications-implications-open-questions/?ct=t(LEVEE_EN_MASSE_UKRAINE_20220313_1430).
15 Art. 52 lid 2 AP I.

Figuur 1 De zes fasen van targeting volgens de NAVO-doctrine

merkt.[16] Deze beoordeling is in moderne, gedigitaliseerde conflicten steeds complexer geworden. Waar traditionele militaire doelen, zoals tanks of gevechtsvliegtuigen, relatief eenvoudig te identificeren zijn, geldt dat minder voor civiele infrastructuur met een *dual-use* karakter, zoals ICT-systemen die zowel civiele als militaire functies vervullen.

Het proportionaliteitsbeginsel, vastgelegd in onder meer de artikelen 51 en 57 AP I, verbiedt aanvallen waarbij de verwachte nevenschade aan burgers of civiele objecten buitensporig is in verhouding tot het concrete en directe militaire voordeel.[17] Het voorzorgsbeginsel, onder meer neergelegd in artikel 57 lid 2 AP I, verplicht partijen bij een conflict om alle praktisch mogelijke maatregelen te nemen om burgerslachtoffers en civiele schade te voorkomen of te beperken. Dit omvat onder meer een voortdurende en zorgvuldige verificatie van doelen, evenals de keuze van middelen en methoden die het risico op disproportionele schade minimaliseren.[18]

16 Art. 52 lid 3 AP I.
17 Art. 51 lid 5 sub b AP I.
18 Art. 48 en 57 AP I.
19 Arthur Holland Michel, 'Decisions, Decisions, Decisions, Computation and Artificial Intelligence in Military Decision-Making', *ICRC Observations on External Report*, 13 (mei 2024) 17.
20 *Allied Joint Doctrine for Joint Targeting 2021*, paragraaf 1.2.
21 De geïnterviewden willen anoniem blijven maar zijn bekend bij de redactie.

Besluitvorming via de Joint Targeting Cycle

AI-DSS ondersteunen, zoals eerder uiteengezet, complexe besluitvormingsprocessen door middel van geautomatiseerde en deels autonome data-analyse. Deze systemen verwerken grote hoeveelheden informatie en presenteren de menselijke beslisser handelingsopties, onder meer binnen het proces van targeting.[19]

Binnen een NAVO-context hanteert de militair commandant voorafgaand aan en tijdens een aanval de zogeheten Joint Targeting Cycle (JTC).[20] Targeting betreft het proces van doelselectie en prioritering, gericht op het behalen van militaire doelstellingen binnen de grenzen van operationele capaciteit en haalbaarheid.

De NAVO verdeelt de JTC in zes opeenvolgende fasen (zie figuur 1). De cyclus heeft een iteratief karakter: uitkomsten van eerdere operaties worden gebruikt om latere besluitvorming te verbeteren. Binnen dit proces speelt de inlichtingenanalyse van de commandant en het advies van de militair juridisch adviseur een centrale rol.

Gegevens vanuit het gevechtsveld over de daadwerkelijke inzet van AI in militaire besluitvormingsprocessen zijn schaars, mede doordat veel relevante operaties nog gaande zijn. In de volgende secties wordt daarom uitgegaan van bestaande literatuur en eerder onderzoek naar AI in besluitvorming, aangevuld met inzichten uit expertinterviews binnen zowel Defensie als de academische wereld.[21]

Het gebruik van AI in de JTC

De vraag is vervolgens op welke wijze AI een rol speelt binnen de JTC en welke voor- en nadelen daarmee gepaard gaan.

In de eerste fase van de JTC, waarin de commandant de doelstellingen en richtlijnen van de operatie formuleert, is de rol van AI beperkt. Het vaststellen van doelen en het overbrengen van de intentie vergt strategische, militair-opera-

tionele en ethische afwegingen en blijft daarmee in essentie een menselijk proces. AI kan in deze fase wel ondersteunend zijn, bijvoorbeeld door het genereren van scenario's of het structureren van informatie.

In de tweede fase, waarin potentiële doelen worden geïdentificeerd en geprioriteerd, ligt de grootste operationele meerwaarde van AI. Systemen kunnen grote hoeveelheden satellietbeelden en sensordata verwerken en analyseren. De kracht van AI ligt hier in snelheid, schaal en patroonherkenning, waardoor doelidentificatie aanzienlijk wordt versneld.

Ook in de derde fase, waarin de commandant beoordeelt welke middelen en methoden geschikt zijn en welke nevenschade kan optreden (Collateral Damage Estimate, CDE), speelt AI een belangrijke rol. AI-DSS kan verschillende inzetopties vergelijken, structureren en categoriseren, en ondersteunt bij het inschatten van civiele aanwezigheid en mogelijke nevenschade.

In de vierde fase neemt de commandant de uiteindelijke beslissing over de inzet van middelen. In de praktijk is deze beslissing echter steeds vaker gebaseerd op door AI gegenereerde en geprioriteerde opties. Dit versnelt de besluitvorming, maar betekent ook dat AI een aanzienlijke invloed heeft op de keuzeruimte van de commandant.

De vijfde fase betreft de uitvoering van de operatie en het aansturen van eenheden. Dit is de meest risicovolle fase voor het gebruik van AI, omdat hier een directe koppeling bestaat met wapensystemen, zoals drones.[22] In deze fase kunnen fouten of onvolkomenheden in eerdere besluitvorming direct doorwerken in de feitelijke inzet van geweld.

In de zesde fase evalueert de commandant of de aanval het beoogde effect heeft gehad en welke nevenschade is opgetreden.[23] Hoewel AI kan ondersteunen bij het identificeren van schade en neveneffecten, blijft deze evaluatie in hoofdzaak een juridische en normatieve beoordeling die bij de commandant berust.

Hoewel AI formeel een ondersteunend instrument blijft, krijgt het in de praktijk een steeds grotere invloed op de besluitvorming

Samenvattend speelt AI een beperkte rol in de normatieve fasen van de JTC (fase 1 en 6), maar wordt intensief ingezet in de meer datagedreven fasen (fase 2 tot en met 5). AI-DSS ondersteunt daarmee vooral de analytische en uitvoeringsgerichte onderdelen van het proces, zoals *target development*, *capabilities analysis*, *commander's decision* en *mission execution*.

Hieruit volgt een centraal spanningsveld. Hoewel AI formeel een ondersteunend instrument blijft, krijgt het in de praktijk een steeds grotere invloed op de besluitvorming. Dit roept vragen op over menselijke controle, verantwoordelijkheid en de naleving van het humanitair oorlogsrecht. Artikel 57 lid 2 onder a AP I verwijst immers expliciet naar 'zij die een aanval voorbereiden of tot een aanval besluiten', waarmee wordt gedoeld op menselijke actoren. Vanuit juridisch perspectief ligt het voor de hand om het inzetten van AI te zien als een menselijk besluit, waardoor ook de gevolgen daarvan onder menselijke verantwoordelijkheid blijven vallen. Het spanningsveld ontstaat echter doordat AI-systemen in de praktijk steeds

22 J.S. Thurnher, 'Means and Methods of the Future. Autonomous Systems', in: P.A.L. Ducheine e.a. (red.), *Targeting. The Challanges of Modern Warfare* (Den Haag, T.M.C. Asser Press, 2016) paragraaf 9.3.2.

23 Zie ook: Paul A.L. Ducheine en Terry D. Gill, 'From Cyber Operations to Effects. Some Targeting Issues', *Militair Rechtelijk Tijdschrift*, 111 (3) (2018), 37-41. Zie: https://puc.overheid.nl/mrt/doc/PUC_248377_11/1/.

autonomer analyses en aanbevelingen genereren, terwijl menselijke actoren die uitkomsten niet altijd volledig kunnen doorgronden of controleren. Daardoor bestaat het risico dat menselijke controle vooral formeel blijft, terwijl AI feitelijk een groot deel van de besluitvorming stuurt.

Juridische uitdagingen

Hoewel staten en de Verenigde Naties erkennen dat het internationale recht onverkort van toepassing is op AI,[24] roept de inzet van AI in de praktijk spanningen op met de kernbeginselen van het humanitair oorlogsrecht (HOR).

Onderscheid

Het onderscheidingsbeginsel (art. 48 en 51 AP I) vereist dat aanvallen uitsluitend worden gericht tegen militaire doelen en dat bij twijfel een persoon of object als civiel moet worden aangemerkt en derhalve niet mag worden aangevallen. Deze beschermingsregel is dwingend van aard: zolang geen voldoende zekerheid bestaat dat sprake is van een militair doel, is het uitvoeren van een aanval niet toegestaan. In de praktijk genereren en classificeren AI-DSS in fase 2 (target development) echter op grote schaal potentiële doelen. De operationele kracht van deze systemen ligt in hun vermogen om grote hoeveelheden data te analyseren en patronen te herkennen die voor menselijke analisten moeilijk waarneembaar zijn. Juist daardoor ontstaat spanning met het onderscheidingsbeginsel. Wanneer een systeem correlaties of gedragsindicatoren als aanwijzing voor vijandelijke activiteit presenteert, bestaat het risico dat twijfel over de civiele status van personen of objecten onvoldoende zichtbaar blijft of ten onrechte wordt gereduceerd tot een statistische waarschijnlijkheid. Het humanitair oorlogsrecht laat in dat geval echter geen ruimte voor een 'aanvaardbare foutmarge': bij blijvende twijfel dient van een aanval te worden afgezien. Tegelijkertijd brengt deze schaal en snelheid aanzienlijke risico's met zich mee. Volledige menselijke verificatie van AI-output is vaak niet haalbaar, waardoor foutieve doelidentificatie kan optreden op basis van onjuiste of onvolledige data-interpretaties. De beoordeling van onderscheid verschuift daarmee deels naar het systeem, terwijl dit juist een voortdurende, contextuele en normatieve menselijke afweging vereist.

Deze risico's worden versterkt door verschillende vormen van bias. Automation bias kan ertoe leiden dat gebruikers de uitkomsten van AI-systemen te snel als correct aannemen,[25] terwijl data-bias ontstaat wanneer onderliggende datasets selectief, onvolledig of historisch gekleurd zijn.[26]

Daarnaast zijn AI-uitkomsten doorgaans probabilistisch van aard: zij geven waarschijnlijkheden in plaats van zekerheden. Indien commandanten deze waarschijnlijkheden als feitelijke juistheden interpreteren, kan dit leiden tot foutieve classificatie van civiele objecten als militaire doelen. Dit staat op gespannen voet met artikel 52 AP I, dat vereist dat bij twijfel civiele bescherming prevaleert.

Fase 2 vormt daarmee zowel het punt van grootste operationele meerwaarde als het moment waarop juridische risico's en verantwoordingsvragen het scherpst naar voren treden.

Proportionaliteit

Het proportionaliteitsbeginsel (art. 51 en 57 AP I) verbiedt aanvallen waarbij de verwachte nevenschade buitensporig is in verhouding tot het concrete en directe militaire voordeel. AI-DSS kan worden ingezet om de CDE te ondersteunen en inzetopties te structureren, maar is niet in staat een juridische proportionaliteitsafweging te maken. Die afweging vereist namelijk meer dan een technische berekening van verwachte schade, ook contextuele en normatieve factoren

24 UN General Assembly, 'Artificial intelligence in the military domain and its implications for international peace and security', A/Res/79/239, 24 december 2024. Zie: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/426/98/pdf/n2442698.pdf.

25 Laura Bruun en Marta Bo, 'Bias In Military Artificial Intelligence and Compliance with International Humanitarian Law', *Sipri* (augustus 2025) 15.

26 I. Bode en I. Bhila, 'The problem of algorithmic bias in AI-based military decision support systems', *ICRC Humanitarian Law & Policy*, 3 september 2024. Zie: https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2024/09/03/the-problem-of-algorithmic-bias-in-ai-based-military-decision-support-systems/.

Het proportionaliteitsbeginsel verbiedt aanvallen waarbij de verwachte nevenschade buitensporig is in verhouding tot het concrete en directe militaire voordeel

FOTO MCD, HILBERT BUTER

spelen een rol zoals de aard van het doelwit, de betrouwbaarheid van de informatie en de vraag wanneer nevenschade juridisch als 'buitensporig' moet worden beschouwd. AI-DSS kan gegevens analyseren en scenario's vergelijken, maar begrijpt deze normatieve begrippen niet en kan daarom geen zelfstandige juridische beoordeling verrichten. Hierdoor dreigt proportionaliteit te worden gereduceerd tot een technische berekening, terwijl het juridisch kader juist een contextuele en normatieve beoordeling vereist.[27]
AI beïnvloedt deze afweging bovendien door de wijze waarop informatie wordt gepresenteerd. In fase 3 (capabilities analysis) ondersteunt AI bij het inschatten van burgerslachtoffers en het vergelijken van inzetopties. Hoewel de uiteindelijke beslissing bij de commandant blijft, bestaat onder tijdsdruk of vermoeidheid het risico dat te veel wordt vertrouwd op AI-output. De juridische norm wordt daarmee deels vertaald in cijfers en modellen.

Dit risico neemt verder toe in fase 5 (mission execution), in het bijzonder wanneer AI binnen vooraf ingestelde drempelwaarden zelfstandig doelen selecteert of aanvallen uitvoert. In dat geval dreigt een normatieve en contextafhankelijke beoordeling te worden vervangen door een technische drempelwaarde. Proportionaliteit wordt ook hier een rekenkundige uitkomst, terwijl het in wezen een zorgvuldige menselijke belangenafweging vereist.

Voorzorg
Het voorzorgsbeginsel (art. 57 AP I) verplicht commandanten om alle praktisch uitvoerbare maatregelen te nemen om schade aan burgers en civiele objecten te voorkomen of te beperken. In de praktijk presenteren AI-DSS in fase 4 (commander's decision) en vooral fase 5 voorbewerkte en geprioriteerde opties, waardoor commandanten opereren binnen een door AI gevormd besliskader.
In fase 4 bestaat het risico dat commandanten minder kritisch toetsen, omdat AI bepaalt welke opties zichtbaar zijn en hoe deze worden gepresenteerd. Relevante risico's zijn onder meer automation bias, cognitive offloading, waarbij de gebruiker de analyse aan het systeem overlaat,[28] en beperkte transparantie van AI-systemen. Hierdoor wordt de ruimte voor zelfstandige en kritische beoordeling verkleind, terwijl het juridisch kader juist actieve menselijke betrokkenheid vereist.

In fase 5, waar AI direct gekoppeld kan zijn aan wapensystemen, nemen de risico's verder toe. Probabilistische systemen kunnen leiden tot *false positives*, waarbij objecten ten onrechte als militair doel worden aangemerkt.[29] Het vereiste van positive identification, voldoende zekerheid over de aard van het doel, vraagt juist om zorgvuldige menselijke verificatie.[30]

Vanuit het voorzorgsbeginsel is daarom niet alleen formele verantwoordelijkheid van belang, maar vooral feitelijke controle. Naarmate AI besluitvorming versnelt en informatie filtert, komt de ruimte voor aanvullende verificatie en reflectie onder druk te staan, terwijl de verplichting tot voorzorg volledig bij de commandant blijft rusten.[31]

Het juridisch kader van AP I veronderstelt voortdurende menselijke controle en normatieve oordeelsvorming. Hoewel deze formeel behouden blijft, zetten schaal, snelheid, probabilistische uitkomsten en bias de feitelijke controle onder druk, vooral in de fasen 2, 4 en 5 van de JTC. Het grootste risico doet zich voor in fase 5, waar de directe koppeling tussen AI en wapensystemen de beginselen van onderscheid, proportionaliteit en voorzorg het meest kwetsbaar maakt.

27 Eric H. Pouw en Peter B.M.J. Pijpers , 'Ai-Enabled Offensive Cyber Operations. Legal Challenges in the Shadows of Automation (Cycon 2025 Series) *Articles of War*, 22 augustus 2025. Zie: https://lieber.westpoint.edu/ai-enabled-offensive-cyber-operations-legal-challenges-shadows-automation/.

28 M. Gerlich, 'AI Tools in society. Impacts on cognitive offloading and the future of critical thinking', *Societies* 2025/15 (1) 2.

29 J. Dorsey en M. Bo, 'AI-Enabled Decision-Support Systems in the Joint Targeting Cycle. Legal Challenges, Risks, and the Human(e) Dimension', *International Law Studies* (106) 2025, 34-35; Marko Milanovic, 'AI and the Commission and Facilitation of International Crimes. On Accountability Gaps and the Minab School Strike', *EJIL Talk!*, 9 maart 2026). Zie: https://www.ejiltalk.org/ai-and-the-commission-and-facilitation-of-international-crimes-on-accountability-gaps-and-the-minab-school-strike/.

30 Dorsey en Bo, 'AI-Enabled Decision-Support Systems in the Joint Targeting Cycle', 43.

31 Art. 57 lid 2 sub ii API.

Het verdient aanbeveling om het gebruik van AI in de uitvoeringsfase (fase 5) strikt te beperken: juist in deze fase is de koppeling met wapensystemen direct en zijn de gevolgen voor burgers het grootst

FOTO MCD: PHIL NIJHUIS

De kern van de uitdaging ligt niet primair in de technologie, maar in het juridisch en organisatorisch borgen van menselijke controle en verantwoordelijkheid

Oplossingsgerichte maatregelen

De opkomst van AI, alsook van autonome systemen, zal een fundamentele invloed hebben op het targetingproces. Dergelijke systemen opereren sneller, vereisen minder personeel en zijn minder afhankelijk van directe menselijke interventie, waardoor hun rol naar verwachting verder zal toenemen.

Uit het voorgaande volgt dat AI vooral wordt ingezet als decision support system binnen de analytische en uitvoeringsgerichte fasen van de Joint Targeting Cycle (fase 2 tot en met 5). AI verwerkt grote hoeveelheden data, genereert en prioriteert doelen en presenteert beslisopties. Hoewel de commandant formeel verantwoordelijk blijft, verschuift de feitelijke invloed onder meer door schaal, snelheid en automation bias in toenemende mate naar het systeem. In de normatieve fasen (fase 1 en 6) speelt AI daarentegen een beperkte rol. Tegelijkertijd doen zich knelpunten voor, zoals beperkte menselijke verificatie, gebrekkige transparantie, data-bias en het risico dat verantwoordelijkheid en feitelijke controle uiteenlopen, vooral in fase 5 waar AI direct gekoppeld kan zijn aan wapensystemen.

Een eerste oplossingsgerichte maatregel is het verplaatsen van normatieve keuzes naar eerdere fasen van de besluitvorming, of zelfs voorafgaand aan de JTC. Door vooraf juridische en operationele kaders en drempelwaarden vast te stellen, kan worden geborgd dat AI binnen duidelijke grenzen opereert.[32] AI is bij uitstek geschikt voor kwantitatieve analyses, zoals het inschatten van nevenschade, maar normatieve afwegingen bijvoorbeeld over militair voordeel, twijfel en proportionaliteit dienen expliciet door mensen te worden vastgesteld en ingebed. De kern van de uitdaging ligt daarmee niet primair in de technologie, maar in het juridisch en organisatorisch borgen van menselijke controle en verantwoordelijkheid.

Een tweede maatregel betreft het strikt begrenzen van de rol van AI. AI-DSS dient ondersteunend te blijven en mag geen zelfstandige normatieve beslissingen nemen. In de eerste en zesde fase van de JTC kan AI hooguit een informerende functie vervullen, zoals het structureren van informatie of het analyseren van data. Beslissingen over doelstellingen, intentie, proportionaliteit en rechtmatigheid moeten expliciet menselijk blijven.

Ten derde is versterking van menselijke verificatie en controle noodzakelijk. De schaal en snelheid van AI-output maken volledige controle lastig, maar dit ontslaat de commandant niet van zijn verantwoordelijkheid. Het is daarom van belang om verificatiemomenten in te bouwen, verantwoordelijkheden helder toe te wijzen en te voorkomen dat AI-output automatisch doorwerkt naar latere fasen van het besluitvormingsproces.

Een vierde maatregel is het tegengaan van automation bias. Commandanten en operators dienen zich bewust te zijn van de beperkingen van AI-systemen en voldoende professionele afstand te bewaren ten opzichte van AI-gegenereerde aanbevelingen. Dit vereist aanpassing van opleiding, training en doctrine. AI-output moet worden gepresenteerd als ondersteuning, niet als impliciet juiste of beste keuze.

Ten vijfde is transparantie en uitlegbaarheid van AI-systemen belangrijk. Wanneer niet

32 Denk daarbij ook aan Art 36 AP I, wat stelt dat nieuwe wapens voorafgaande aan de inzet getoetst moeten worden. Zie ook: Klaudia Klonowska, 'Article 36. Review of AI Decision-Support Systems and Other Emerging Technologies of Warfare' in: T.D. Gill e.a. (red.) *Yearbook of International Humanitarian Law (YIHL), Volume 23* (2020) (Den Haag, T.M.C. Asser Press, 2021).

inzichtelijk is hoe een systeem tot bepaalde aanbevelingen komt, ontstaat een verantwoordelijkheidshiaat dat moeilijk te verenigen is met het HOR.

Tot slot verdient het aanbeveling om het gebruik van AI in de uitvoeringsfase (fase 5) strikt te beperken. Juist in deze fase is de koppeling met wapensystemen direct en zijn de gevolgen voor burgers het grootst. AI mag daarom geen autonome rol spelen bij doelselectie of geweldstoepassing. De menselijke controle dient hier doorslaggevend te blijven, mede ter waarborging van de beginselen van onderscheid, proportionaliteit en voorzorg.

Conclusie

De toereikendheid van het humanitair oorlogsrecht (HOR) bij autonome besluitvorming door AI-systemen staat onder druk. Wanneer systemen (deels) zelfstandig beslissingen nemen, ontstaat onzekerheid over de toepassing van de kernbeginselen van onderscheid, proportionaliteit en voorzorg. Deze rechtsonzekerheid heeft verstrekkende gevolgen. Voor militaire organisaties betekent dit dat operaties zich kunnen afspelen in een juridisch grijs gebied, met het risico op schendingen van het HOR.[33] Voor burgers in conflictgebieden vergroot dit de kans op schade, bijvoorbeeld door foutieve doelidentificatie.[34] Daar komt bij dat commandanten onder invloed van automation bias geneigd kunnen zijn AI-uitkomsten zonder voldoende kritische toetsing over te nemen.[35]

De inzet van AI-DSS binnen de Joint Targeting Cycle is daarmee niet per definitie onverenigbaar met de artikelen 48, 51, 52 en 57 AP I. De rechtmatigheid ervan is echter afhankelijk van strikte voorwaarden. Doorslaggevend zijn daadwerkelijke en niet louter formele menselijke controle, expliciete verificatie van AI-output en transparantie ten aanzien van aannames en onzekerheden. Hoofdzakelijk in de uitvoeringsfase is een terughoudende inzet van AI vereist. Zodra normatieve oordeelsvorming feitelijk verschuift naar het systeem, of wanneer verantwoordelijkheid en materiële controle uiteenlopen, ontstaat een situatie die moeilijk verenigbaar is met het HOR.

Deze nuancering is ook op de totstandkoming van dit artikel zelf van toepassing. AI is gebruikt als ondersteunend instrument bij het structureren en redigeren van de tekst, maar de inhoudelijke keuzes, juridische duiding en normatieve afwegingen zijn door de auteurs gemaakt. Juist deze verhouding, waarbij AI ondersteunend is en de menselijke beoordeling leidend blijft, weerspiegelt de norm die ook in de militaire context centraal zou moeten staan.

Dit artikel betoogt dan ook niet dat AI als zodanig onwenselijk is. Integendeel, AI biedt aanzienlijke operationele voordelen. Tegelijkertijd maakt de analyse duidelijk dat de spanning tussen technologische ontwikkeling en juridisch kader niet primair ligt in een tekort aan regelgeving, maar in de wijze waarop deze wordt toegepast. Daarbij moet worden onderkend dat niet alleen AI-systemen fouten kunnen maken of beïnvloed kunnen worden door bias, maar dat ook menselijke besluitvorming in oorlogssituaties vatbaar is voor vergissingen, vooroordelen en onjuiste inschattingen. De kernvraag is daarmee niet alleen of AI inpasbaar is binnen het bestaande recht, maar in hoeverre staten en militaire actoren bereid en in staat zijn de bestaande normen daadwerkelijk na te leven. Wanneer tegenstanders het humanitair oorlogsrecht niet naleven, kan het gebruik van AI de ongelijkheid tussen partijen verder vergroten. De vraag verschuift daarmee van wat juridisch is toegestaan naar wat strategisch en moreel verantwoord is. ■

33 Taylor K. Woodcock, 'Human/Machine(-Learning) Interactions. Human agency and the international humanitarian law propotionality standard', *Global Society* (38) (2023) 101.

34 Marten Zwanenburg en Ardan Folwaij, 'Grijze gebieden in het humanitair oorlogsrecht en het gewapend conflict in Oekraine', *Ars Aequi*, 2022/AA20220877, blz. 879-880.

35 Dorsey en Bo, 'AI-Enabled Decision-Support Systems in the Joint Targeting Cycle', 4.

Competenties binnen een defensie-innovatiecontext

Innovatie tot in de haarvaten

Dr. J.I. Kappert*

'Long-term competitive advantage comes from institutional discomfort.'
– Yoda of the Pentagon

Innovatie heeft binnen Defensie de status gekregen van een vanzelfsprekendheid. In strategische visies en beleidsnota's wordt zij gepresenteerd als antwoord op een snel veranderende veiligheidsomgeving, waarin technologische ontwikkelingen elkaar in hoog tempo opvolgen en tegenstanders zich voortdurend aanpassen. Innovatie belooft wendbaarheid, adaptiviteit en militair overwicht. Daarmee lijkt zij onmisbaar voor een krijgsmacht die effectief wil blijven opereren in een onzekere wereld. Dit werd ook duidelijk verwoord in de keynote-speech van Commandant der Strijdkrachten generaal Onno Eichelsheim tijdens Purple Nectar 2025, waarbij hij innovatie als bepalende factor aanwees bij de oorlog in Oekraïne: 'Niet eerder bepaalde innovatie het dagelijks verloop van de strijd zó direct en nadrukkelijk.'[1] Innovatie speelt dus een cruciale rol in het militaire domein.

Innovatie is cruciaal in het militaire domein, maar hoe passen onzekerheid, experimenteren en risicoacceptatie in een defensieorganisatie die vooral leunt op beheersing?

Toch schuurt deze belofte met de dagelijkse realiteit van militaire organisaties.[2] Defensie is bij uitstek een instituut dat is gebouwd op beheersing. Procedures, doctrines en hiërarchieën tonen professionele verantwoordelijkheid. Zij bieden houvast in situaties waarin fouten directe gevolgen kunnen hebben voor mensenlevens, politieke besluitvorming en internationale stabiliteit. Binnen een dergelijk domein is terughoudendheid geen zwakte, maar een wezenlijk onderdeel van de militaire professie.

Innovatie vraagt echter om iets anders. Zij veronderstelt het toelaten van onzekerheid, het experimenteren en werken met onvolwassen oplossingen en het accepteren dat niet elke poging tot vernieuwing slaagt. Waar militaire professionaliteit traditioneel wordt geassocieerd met het reduceren van risico's, lijkt innovatie juist te gedijen bij het bewust aangaan ervan. Deze tegenstrijdigheid binnen de defensieorganisatie is geen nieuw fenomeen. Ook in de *Militaire Spectator* is meermaals aandacht geschonken aan deze zogenaamde ambidextrie,

* Dr. Ivar Kappert is universitair docent aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA.

1 'Purple NECtar X Innovation in Defence groeit uit tot evenement van allure', *Defensiekrant* 48 (2025) (42). Zie: https://magazines.defensie.nl/defensiekrant/2025/42/01_purplenectar_42.

2 M.E. Ewy, 'Military personnel as innovators: An unrealistic expectation?', *Air University Press* (Maxwell Paper No. 74) (2018).

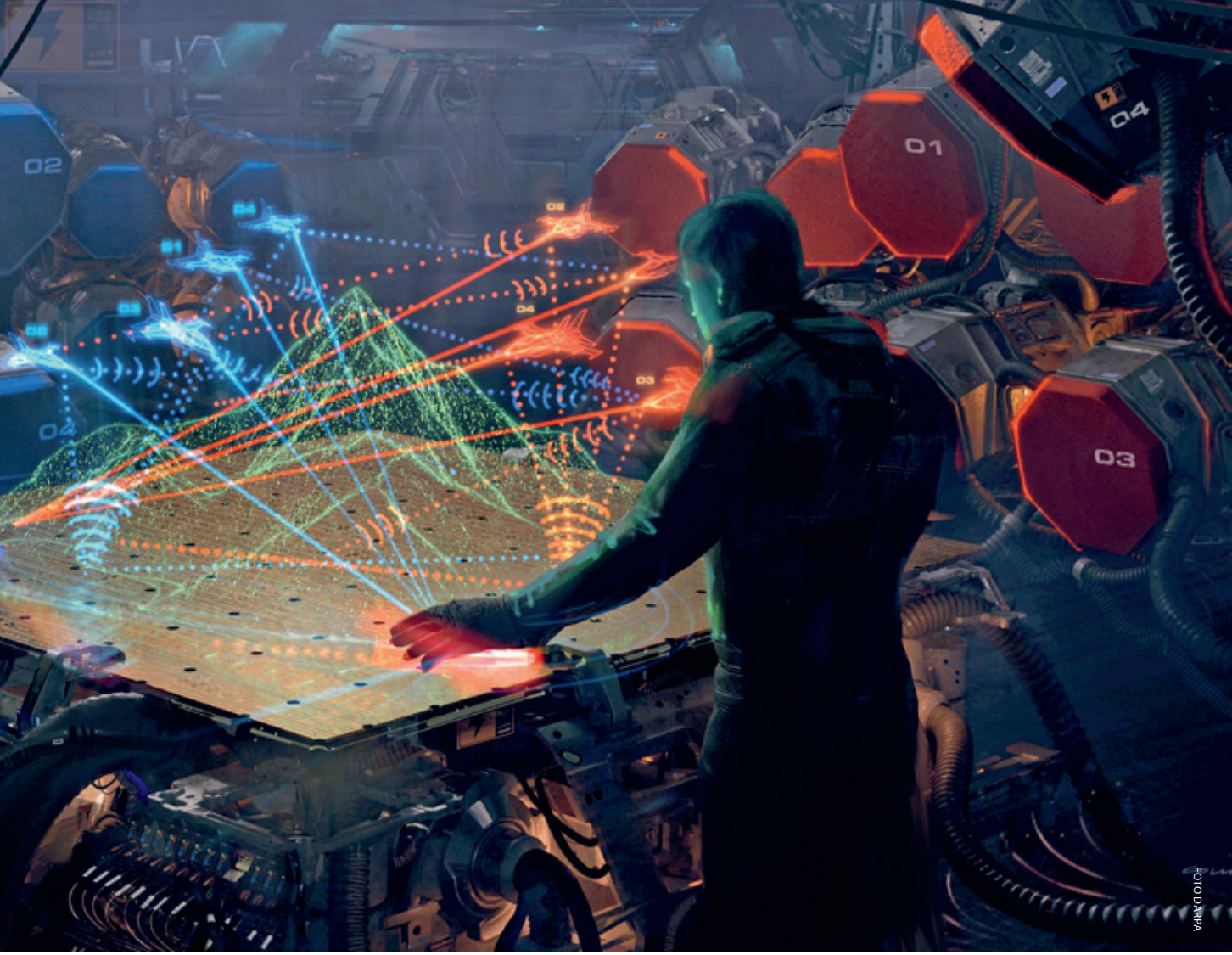

FOTO DARPA

zowel in een verder verleden (onder andere door De Waard in 2011[3] en door 't Hart en haar medeauteurs in 2016)[4] als meer recent (door De Waard en Van der Beek in 2024).[5] Ambidextrie verwijst in de organisatieliteratuur naar het vermogen van een organisatie om balans te vinden tussen het efficiënt runnen van de huidige business (beheersing) en het flexibel inspelen op toekomstige marktveranderingen (vernieuwing).[6]

Bovenstaande tijdspanne geeft al aan dat dit concept geen makkelijk en snel oplosbaar gegeven is. De spanning tussen de twee logica's – beheersing en vernieuwing – blijft daarmee een fundamenteel vraagstuk voor Defensie. Deze spanning is geen tijdelijk fenomeen dat kan worden opgelost met een nieuw, tijdelijk programma of een apart gecreëerde innovatie-afdeling. Zij is inherent aan het militaire domein zelf.

Juist omdat krijgsmachten niet kunnen functioneren zonder deze orde, discipline en voorspelbaarheid[7] zal innovatie altijd wringen. Tegelijkertijd maken technologische en maatschappelijke ontwikkelingen het steeds moeilijker om vast te houden aan bestaande werkwijzen. Innovatie is daarmee zowel noodzakelijk als problematisch.

3 E.J. de Waard, 'De Nederlandse Expeditionaire Krijgsmacht: Slim en Slagvaardig?', *Militaire Spectator* 180 (2011) (5).

4 M. 't Hart et al, 'Het vergroten van adaptiviteit bij Defensie', *Militaire Spectator* 185 (2016) (7/8).

5 E.J. de Waard en A. van der Beek, 'De adaptieve krijgsmacht: praktijkervaringen van de flexibele schil', *Militaire Spectator* 193 (2024) (1).

6 Z. Simsek et al, 'A Typology for Aligning Organizational Ambidexterity's Conceptualizations, Antecedents and Outcomes', *Journal of Management Studies* 46 (2009) (5) 864-894.

'Yoda of the Pentagon'
Andrew W. Marshall (1921–2019) was bijna 50 jaar lang directeur van het Office of Net Assessment (ONA) binnen het Amerikaanse ministerie van Defensie (het Pentagon). Hij stond bekend als 'Yoda of the Pentagon'. Zijn rol was niet operationeel of politiek, maar strategisch en conceptueel: langetermijndenken over militaire concurrentie, technologische verandering en institutionele zwaktes. Dit artikel opende met een quote van 'Yoda of the Pentagon': 'Long-term competitive advantage comes from institutional discomfort.'

Marshall bedoelde hiermee dat echte, duurzame militaire en strategische voorsprong niet ontstaat uit comfortabele, geoptimaliseerde bureaucratieën, maar juist uit organisaties die bereid zijn om bestaande doctrines ter discussie te stellen, gevestigde belangen te verstoren en om inefficiëntie, frictie en onzekerheid tijdelijk te accepteren.

In het debat over militaire innovatie gaat veel aandacht uit naar technologie en organisatie.

Er kan wederom verwezen worden naar de keynotespeech van de CDS, maar ook naar beleidsstukken[8] en Kamerbrieven.[9] Nieuwe wapensystemen, digitale capaciteiten en civiel-militaire samenwerking domineren het gesprek. Waar echter nauwelijks bij stil wordt gestaan is het handelingsvermogen van de medewerkers van Defensie die in een complexe, veranderende omgeving handen en voeten moeten geven aan deze ambities. Terwijl uit de wetenschappelijke literatuur duidelijk blijkt dat innovatieve competenties (dat wil zeggen handelsvermogen op basis van kennis, vaardigheden en attitude) een noodzakelijk gegeven zijn voor een effectieve uitvoering van innovatiebeleid.[10]

Dit artikel benadert innovatie daarom niet primair als een beleids- of technologievraagstuk, maar als een opgave om uitvoering te geven aan de wens om innovatie centraal te stellen binnen de uitvoering van hoofdtaak 1. Centraal staat de verkenning van innovatieve competenties die militairen en burgers binnen Defensie in staat stellen productief met innovatie om te gaan binnen de organisatie. De vraag is dan ook niet of beheersing moet wijken voor innovatie, maar welke professionele competenties nodig zijn om binnen een beheerst systeem ruimte te creëren voor vernieuwing. Daarmee komt primair de rol van de individuele militair en defensiemedewerker centraal te staan in het innovatievermogen van Defensie. Secundair moet dan ook gekeken worden op welke wijze dit individueel innovatievermogen op peil moet worden gebracht door opleiding en training.

De hoofdvraag van dit artikel luidt daarom: 'Welke innovatieve competenties zijn nodig om binnen Defensie effectief te opereren op het snijvlak van beheersing en vernieuwing?' Door deze vraag te verkennen beoogt dit artikel een bijdrage te leveren aan het denken over innovatievermogen binnen Defensie. Het verkennend karakter van deze vraag dient tevens als oproep aan de lezer om te bezien of het voorstel van het competentieoverzicht in dit artikel volledig is of aanpassingen nodig heeft, en om een constructieve bijdrage te leveren aan de discussie binnen het opleidingsdomein waar mogelijke accenten gelegd moeten worden.

Het vervolg van dit artikel staat eerst stil bij de aard van de spanning tussen militaire organisatieprincipes en innovatie. Vervolgens wordt betoogd waarom innovatievermogen in belangrijke mate afhankelijk is van menselijke competenties. Op basis daarvan wordt een verkennend raamwerk gepresenteerd van innovatieve competenties voor het militaire

7 Hierbij wordt verwezen naar de staande defensieorganisatie, niet naar militair-operationeel optreden.
8 Ministerie van Defensie, *Beslisnota bij de Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie 2025–2029* (Den Haag, 2024); Ministerie van Defensie, *Strategische Actieagenda Industrie, Innovatie en Kennis – Defensie (STRAIIK-D 2025)* (Den Haag, 2024); Ministerie van Defensie, *Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie 2025–2029* (Den Haag, 2025).
9 Ministerie van Defensie, *Aanbiedingsbrief bij de Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie 2025–2029* (Den Haag, 2024); Ministerie van Defensie, Kamerbrief, *Update versnelling opbouw industrie, innovatie en kennis voor Defensie* (Den Haag, 2024).
10 J.P.J. de Jong en D.N. den Hartog, 'How leaders influence employees' innovative behaviour', *European Journal of Innovation Management* (10) (2007) 41–64; V. Šimanauskienė, V. Giedraitytė en O. Navickienė, 'The role of military leadership in shaping innovative personnel behaviour: The case of the Lithuanian Armed Forces', *Sustainability* 13 (2021) (8).

FOTO MCD, AARON ZWAAL

Discipline, standaardisatie en doctrinair optreden maken een krijgsmacht effectief in conflict. Deze eigenschappen staan echter op gespannen voet met de voorwaarden voor innovatie

domein, gevolgd door een reflectie op de implicaties voor opleiding en professionele ontwikkeling binnen Defensie.

Defensie en innovatie: een inherente spanning

De spanning tussen Defensie en innovatie laat zich niet herleiden tot een tijdelijk organisatieprobleem of een tekort aan beleidsaandacht. Zij vloeit voort uit de kernlogica van het militaire domein zelf. Juist datgene wat krijgsmachten effectief maakt in conflict – discipline, standaardisatie en doctrinair optreden – staat op gespannen voet met de voorwaarden waaronder innovatie doorgaans tot stand komt.[11] Deze spanning manifesteert zich niet incidenteel, maar structureel, en vormt daarmee een blijvende opgave voor Defensie.

Maar ook militaire organisaties in vredestijd creëren een zekere spanning. Zij zijn sterk afhankelijk van hiërarchische gezagsverhoudingen, functionele specialisatie en vergaand geformaliseerde processen en nalevingsmechanismen. In vergelijking met civiele bureaucratieën opereren zij onder striktere regels, bevoegdheden en verantwoordingsstructuren, juist omdat nationale veiligheid op het spel staat. Deze institutionele inrichting bevordert voorspelbaarheid, controle en rechtmatigheid, maar gaat ook gepaard met structurele risico's. Grote militaire organisaties zijn bij uitstek gevoelig voor pad-afhankelijkheid, inertie en organisatorische zelfbevestiging, waardoor bestaande werkwijzen worden gereproduceerd, ook wanneer de strategische omgeving verandert.[12] Afwijking van gevestigde routines is daarmee niet alleen organisatorisch complex, maar ook normatief beladen.[13] Precies op dit

11 Ewy, 'Military personnel as innovators'.

12 J. Heeren et al, 'Closing the Innovation Performance Gap: Open Innovation in Military Bureaucracies', *California Management Review* 66 (2024) (3) 116–136.

13 A.K. Hueske en E. Guenther, 'What hampers innovation? External stakeholders, the organization, groups and individuals: a systematic review of empirical barrier research', *Management Review Quarterly* 65 (2015) 113–148.

punt ontstaat spanning met innovatie. Innovatie volgt namelijk een andere logica. Vernieuwing ontstaat zelden binnen strak afgebakende kaders, maar juist in situaties waarin wordt geëxperimenteerd, veronderstellingen ter discussie worden gesteld en fouten als leerbron worden benut. Innovatieprocessen zijn iteratief, onzeker en vaak moeilijk te plannen. Zij vragen om ruimte, tijd en een zekere mate van autonomie: elementen die in spanning staan met militaire principes van hiërarchie en controle.

Deze spanning wordt in de praktijk vaak benaderd als een probleem dat kan worden opgelost. Innovatieprogramma's, tijdelijke experimenten, aparte eenheden of externe samenwerkingen fungeren dan als 'oplossingen' die innovatie buiten de reguliere organisatie mogelijk moeten maken. Hoewel dergelijke initiatieven waardevol kunnen zijn, wekken zij soms de suggestie dat innovatie een uitzondering is op het normale functioneren van Defensie, of dat de spanning kan worden weggenomen door haar te isoleren.

Een dergelijke benadering miskent echter het structurele karakter van de spanning. De dynamiek tussen beheersing en vernieuwing is geen overgangsfase op weg naar een toekomst waarin Defensie 'innovatief genoeg' is. Integendeel: zolang krijgsmachten opereren in een context waarin betrouwbaarheid, veiligheid en legitimiteit centraal staan, zal innovatie altijd schuren. Tegelijkertijd maken technologische versnelling en adaptieve tegenstanders het onmogelijk om innovatie te beperken tot de randen van de organisatie.

De vraag is daarmee niet hoe deze spanning kan worden opgelost, maar hoe zij professioneel kan worden gehanteerd. Dat vraagt om erkenning dat beheersing en innovatie geen tegengestelden zijn die elkaar uitsluiten, maar concurrerende logica's die gelijktijdig aanwezig zijn. Effectief optreden in het huidige, maar zeker ook in het toekomstige militaire domein veronderstelt het vermogen om tussen deze logica's te schakelen, zonder de ene ten koste van de andere te laten gaan.

Deze constatering heeft directe implicaties voor het militaire opleidings- en vormingsdomein. Wanneer de spanning tussen defensie en innovatie structureel is, volstaat het niet om innovatie te benaderen als een aparte vaardigheid, module of specialisme. Wil je een innovatieve mindset doorvoeren tot in de haarvaten van de organisatie, dan vraagt dat om een duurzame inbedding in de professionele ontwikkeling van militairen en defensiemedewerkers. Het toonaangevende artikel van Adam Grissom[14] haalt het onderzoek van Robert Mullins aan, waarin deze laatste stelt dat 'the major increases in military effectiveness accomplished by the Royal Navy and the US Navy at the turn of the twentieth century were in fact the result of deep cultural changes embedded in the officers corps via professional military education some years earlier.' Grissom bouwt daarop voort door te stellen dat 'the structure and curriculum of military educational institutions will shape professional military culture and therefore influence the direction of military innovation'. Historisch gezien is de invoering van de Duitse Blitzkrieg-doctrine via militaire opleidingen van Hans von Seeckt een interessant innovatievoorbeeld (zie kader).[15]

Innovatie en opleiding: Blitzkrieg

Hans von Seeckt was als Chef der Heeresleitung van de Reichswehr (1920–1926) bepalend voor de intellectuele en doctrinaire vorming van het Duitse leger na de Eerste Wereldoorlog. Hij legde de nadruk op flexibiliteit, initiatief op lager niveau (Auftragstaktik) en mobiele oorlogvoering. Deze opleidings- en trainingsprincipes werden institutioneel verankerd in de Reichswehr en later vrijwel naadloos overgenomen door de Wehrmacht, waarmee Von Seeckts invloed duidelijk via opleiding en doctrinaire vorming doorwerkte in het militaire gedachtegoed van de Wehrmacht.

14 A. Grissom, 'The future of military innovation studies', *Journal of Strategic Studies* 29 (2006) (5) 905-934.

15 J.S. Corum, *The Roots of Blitzkrieg: Hans von Seeckt and German Military Reform* (Lawrence, University Press of Kansas, 1992).

Voortbouwend op het feit dat de spanning tussen beheersing en vernieuwing dus geen probleem is dat kan worden geëlimineerd, kan geconcludeerd worden dat zij een realiteit is die moet worden geïnternaliseerd (onder andere door training en educatie). De vraag verbreedt daarmee van enkel organisatieontwerp naar óók aandacht voor het uitvoerend vermogen: welke competenties stellen individuen in staat om binnen een hiërarchische en risicogevoelige context toch effectief te innoveren?

Van innovatiebeleid naar innovatievermogen

De afgelopen jaren heeft Defensie innovatie nadrukkelijk gepositioneerd als strategische prioriteit. Dit komt onder meer tot uitdrukking in de *Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie 2025–2029* (D-SII), de bijbehorende aanbiedingsbrief aan de Kamer, de *Strategische Actieagenda Industrie, Innovatie en Kennis – Defensie* (STRAIIK-D 2025), de beslisnota bij de D-SII en recente Kamerbrieven over de versnelling van de opbouw van industrie, innovatie en kennis voor Defensie. Gezamenlijk schetsen deze documenten een ambitieus beeld van een krijgsmacht die beter in staat is technologische ontwikkelingen te benutten, de defensie-industrie te versterken en innovatie structureel te versnellen.

In deze strategieën ligt de nadruk sterk op het versterken van ecosystemen rond Defensie. Publiek-private samenwerking, strategische autonomie, versnelling van verwerving en het opschalen van innovatieve technologieën vormen terugkerende thema's. Innovatie wordt daarbij nadrukkelijk verbonden aan industriële capaciteit, kennisinstellingen (gezamenlijk opgenomen in de NLDTIB)[16] en technologische sleutelgebieden (door onder andere vijf zogenaamde NLD-gebieden aan te wijzen).[17] Deze focus is begrijpelijk en noodzakelijk, zeker in het licht van geopolitieke ontwikkelingen en de urgente behoefte aan militaire capaciteitsopbouw, zoals ook de Kamerbrief over de versnelling van industrie en innovatie benadrukt

Tegelijkertijd valt op dat innovatie in deze documenten primair wordt benaderd als een structuur- en systeemvraagstuk. De beleidslogica richt zich vooral op randvoorwaarden: governance, financieringsinstrumenten, publiek-private arrangementen, versnelling van processen en het wegnemen van institutionele belemmeringen. Heel concrete voorbeelden hiervan zijn het innovatie-acceleratorprogramma DIANA (Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic), het SecFund (ter ondersteuning van startups, scale-ups en innovatieve mkb-bedrijven die bijdragen aan de innovatiebehoeften van Defensie) en de SDIR (Strategic Defence Innovation Research) die gericht is op het versimpelen van het inkooptraject voor defensieopdrachten. De D-SII en STRAIIK-D 2025 erkennen weliswaar dat innovatie mensenwerk is, maar deze constatering krijgt slechts beperkt uitwerking in termen van professionele ontwikkeling, competenties of opleidingspraktijken. De menselijke factor fungeert daarmee vooral als impliciete aanname, niet als expliciet aangrijpingspunt.

Een tweede beperking betreft de sterke technologische oriëntatie van het innovatiebeleid. In vrijwel alle genoemde documenten wordt innovatie in belangrijke mate gekoppeld aan kennis- en technologieontwikkeling, industriële productie en materiële capaciteiten. Hoewel dit vanuit operationeel en strategisch perspectief logisch is, dreigt hierdoor een vernauwd innovatiestandpunt. Innovatie in doctrine, organisatie, opleiding en leiderschap blijft relatief onderbelicht, terwijl juist deze domeinen bepalend zijn voor de daadwerkelijke absorptie en toepassing van nieuwe technologieën. Zonder voldoende aandacht voor mens en context bestaat het risico dat technologische innovatie slechts beperkt doorwerkt in operationeel handelen.

16 De Nederlandse Defensie Technologische en Industriële Basis (NLDTIB) bestaat uit grote, middelgrote en kleine bedrijven, kennisinstellingen en start- en scale-ups. In Nederland zijn meer dan 1.000 bedrijven actief in de defensie- en veiligheidssector (D-SII) .

17 Defensie heeft op basis van de behoeftes van de krijgsmacht (pull) en de kennis, technologische en industriële Defensiebasis (push) vijf gebieden gekozen waarin extra wordt geïnvesteerd. Deze gebieden zijn Quantumtechnologie, Slimme Materialen, Sensoren, Ruimtetechnologie en Intelligente Systemen.

FOTO MCD, JOHN VAN HELVERT

Innovatiebeleid richt zich vaak op technologische aspecten, terwijl juist menselijke factoren zoals leiderschap en onderwijs bepalend zijn voor de toepassing van nieuwe technologieën

Daarnaast suggereert de beleidsmatige framing soms dat innovatie vooral kan worden georganiseerd: via programma's, agenda's, besluitvormingsstructuren en tijdelijke versnellingstrajecten. In de aanbiedingsbrief bij de D-SII en de bijbehorende beslisnota wordt innovatie gepositioneerd als iets wat met de juiste sturing en prioritering kan worden opgeschaald. Hoewel dit bestuurlijk noodzakelijk is, blijft daarbij onderbelicht dat innovatie zich in de praktijk vaak onttrekt aan lineaire planning. Het beleid erkent wel de eerder beschreven spanning tussen beheersing en vernieuwing, maar maakt haar zelden expliciet als blijvend professioneel vraagstuk.

Een vierde punt van aandacht is dat innovatie in de beleidsdocumenten impliciet wordt neergelegd bij specifieke actoren: innovatieafdelingen (bijvoorbeeld AIR, FRONT en MIND), programmabureaus (ODIN), industriepartners of gespecialiseerde eenheden (RAS en Smart Base Fieldlab).[18] Daarmee ontstaat het beeld dat innovatie iets is wat 'ergens anders' in de organisatie plaatsvindt. De Kamerbrief over versnelling benadrukt weliswaar het belang van bredere betrokkenheid binnen Defensie, maar concrete consequenties voor het dagelijks handelen van commandanten, stafmedewerkers en opleiders blijven beperkt uitgewerkt. Het risico hiervan is dat innovatie wordt gezien als additioneel, in plaats van als integraal onderdeel van militaire professionaliteit.

Deze observaties wijzen niet zozeer op tekortschietende beleidsambities, maar op een structurele lacune tussen innovatiebeleid en innovatievermogen. De genoemde strategieën creëren randvoorwaarden, maar garanderen niet dat Defensie als organisatie ook daadwerkelijk innovatief kan handelen. Dat vermogen ontstaat pas wanneer militairen en defensiemedewerkers beschikken over de competenties om binnen

18 AIR is de innovatieafdeling van de Koninklijke Luchtmacht en staat voor Ambitie, Innovatie en Resultaat; FRONT is de innovatieafdeling van de Defensiestaf en MIND (Military Innovation by Doing) de innovatieafdeling van COMMIT; ODIN, onderdeel van de bestuursstaf, staat voor Orchestrating Defence Innovation; RAS is het innovatieprogramma Robotica en Autonome Systemen van de Koninklijke Landmacht.

bestaande structuren om te gaan met onzekerheid, spanning en vernieuwing. Zonder die competenties blijft innovatie afhankelijk van uitzonderingen, pioniers en tijdelijke programma's.

Wanneer innovatie een blijvende opgave is, en de beleidsdocumenten suggereren dat dit het geval is, dan volstaat het niet om haar enkel en alleen te beleggen in strategieën, agenda's en besluitvormingsprocessen. Zij vraagt ook om verankering in het professionele handelen van individuen. Dit impliceert een verbreding van de vraag 'hoe organiseren we innovatie?' door ook de vraag te beantwoorden 'met welke competenties moeten we dat uitvoeren?' Die verschuiving vormt de basis voor het volgende deel, dat verkent welke innovatieve competenties in het militaire domein noodzakelijk zijn.

Innovatieve competenties als brug tussen beleid en professionele praktijk

De analyse van het defensie-innovatiebeleid laat zien dat de huidige strategieën sterk zijn in het formuleren van ambities en randvoorwaarden. Ecosystemen, publiek-private samenwerking, technologiegebieden en versnellingsmechanismen krijgen uitgebreide aandacht. Daarmee wordt innovatie in belangrijke mate benaderd als een systeem- en structuurvraagstuk. Wat daarbij grotendeels impliciet blijft, is het professionele handelingsvermogen van de militairen en defensiemedewerkers die deze ambities in de praktijk moeten realiseren. Innovatie ontstaat echter niet in beleidsdocumenten, maar in het dagelijks handelen van individuen binnen concrete operationele en institutionele contexten. Dat handelen is de zichtbare output van de onderliggende competenties: een unieke combinatie van kennis, vaardigheden en houding die tot uiting komt in zichtbaar gedrag, waardoor de persoon succesvol is in de uitoefening van zijn functie of rol.[19]

Competentieliteratuur voegt daaraan toe dat de toepassing van kennis, vaardigheden en attitude afhankelijk is van de context waarin deze wordt uitgevoerd.[20] Die context is behandeld in de vorige paragraaf. Deze paragraaf richt zich nu op welke competenties noodzakelijk zijn binnen het militaire innovatiedomein.

Op basis van een brede verkenning van de literatuur over innovatieve competenties is een selectie gemaakt van vier kernartikelen.[21] Deze studies hebben gemeen dat zij elk een systematische literatuurreview uitvoeren met als centrale vraag welke competenties vereist zijn voor effectief handelen in het innovatiedomein. De vijftien competenties die in deze artikelen overlappen,[22] vormen het uitgangspunt voor de analyse in dit artikel en zijn vervolgens tot samenhangende clusters samengevoegd.

Door deze clusters te koppelen aan het huidige innovatiebeleid, moet een bijdrage worden geleverd aan inzicht in de innovatiecompetenties die nodig zijn voor de uitvoering van het innovatiebeleid binnen de defensieorganisatie. Deze benadering sluit aan bij de eerdere beleidsanalyse, waarin is vastgesteld dat de lacunes in het defensie-innovatiebeleid primair professioneel van aard zijn.

Het eerste competentiecluster betreft het cognitieve vernieuwingsvermogen van professionals. Dit omvat creativiteit en ideeëngeneratie, kritisch en analytisch denken, probleemoplossend vermogen, het identificeren van kansen en toekomstoriëntatie. In de beleidsdocumenten wordt innovatie sterk gekoppeld aan vooraf gedefinieerde technologiegebieden en capaciteitsdoelen. Daarmee dreigt innovatie te

19 Ministerie van Defensie, *Competentiewoordenboek Defensie*, versie 2 (2009).

20 R.A. Roe, 'Competenties- Een sleutel tot integratie in theorie en praktijk van de A&O-psychologie', *Gedrag & Organisatie* 15 (2004) (4) 203-224; F. Delamare Le Deist en J. Winterton, 'What Is Competence?', *Human Resource Development International* 8 (2005) (1) 27–46; K. Schneider, 'What Does Competence Mean?', *Psychology* 10 (2019) 1938–1958; C. Tarekegne, 'Defining the Concept of Competence: a Systematic Literature Review', *European Journal of Social Sciences* 1 (2015) (2) 1–10.

21 N. Bozic Yams, 'Integrated Model of Innovative Competence', *Journal of Creativity and Business Innovation* 3 (2017) 140-170; L.-M. Hero, E. Lindfors en V. Taatila, 'Individual Innovation Competence: A Systematic Review and Future Research Agenda', *International Journal of Higher Education* 6 (2017) (5) 103-125; J. Marin-Garcia et al, 'Proposal of a Framework for Innovation Competencies Development and Assessment (FINCODA)', *Working Papers on Operations Management* 7 (2016) (2) 119-126; G.-E. Torgersen et al, 'Innovation in the realm of the unforeseen: a review of competence needed', *Frontiers in Psychology* 15 (2024).

22 Een overzicht van deze vijftien competenties vindt u in Tabel 1.

Oefening Bold Quest, die draait om innovatie en het testen van nieuwe producten en systemen. Innovatief handelen vraagt om professionals met procesmanagementcompetenties die nieuwe ideeën kunnen vertalen naar uitvoerbare stappen FOTO MCD

worden opgevat als het toepassen van nieuwe middelen op bekende problemen. De genoemde competenties stellen militairen en defensiemedewerkers juist in staat om dominante probleemdefinities ter discussie te stellen, nieuwe combinaties te bedenken en signalen uit de omgeving te vertalen naar alternatieve oplossingsrichtingen. De literatuur benadrukt dat zonder dit cognitieve vermogen innovatie vooral incrementeel blijft en sterk afhankelijk is van bestaande beleidsframes.[23]

Een tweede cluster gaat over het sociale en relationele karakter van innovatie. De competenties samenwerking en teamwork, netwerken en communicatievaardigheden vormen hierin de kern. De D-SII en STRAIIK-D benadrukken terecht het belang van publiek-private samenwerking en kennisecosystemen. In de beleidslogica wordt samenwerking echter vooral benaderd als een organisatorische en bestuurlijke opgave. De literatuur laat zien dat effectieve samenwerking vraagt om individueel vakmanschap: het vermogen om in multidisciplinaire teams te werken, professionele taalbarrières te overbruggen, relaties met externe actoren op te bouwen en ideeën overtuigend te communiceren. Zonder deze competenties blijven samenwerkingsverbanden formeel intact, maar dragen zij slechts beperkt bij aan daadwerkelijke innovatie.

Een derde competentiecluster heeft betrekking op initiatief en uitvoering. Dit omvat initiatief en proactiviteit, project- en procesmanagement en zelfmanagement of autonomie. Innovatiebeleid veronderstelt vaak dat ideeën vanzelf worden opgepakt zodra de juiste randvoorwaarden zijn gecreëerd. Binnen een hiërarchische en risicogevoelige organisatie als Defensie is dat echter geen vanzelfsprekendheid. Innovatief

23 Torgersen et al, 'Innovation in the realm of the unforeseen'.

handelen vraagt om professionals die verantwoordelijkheid nemen, ook wanneer vernieuwing niet expliciet is opgedragen of binnen bestaande structuren past. Project- en procesmanagementcompetenties zijn noodzakelijk om ideeën te vertalen naar uitvoerbare stappen, terwijl zelfmanagement bijdraagt aan eigenaarschap en volharding. Het ontbreken van expliciete aandacht voor dit handelingsvermogen vergroot het risico dat innovatie beperkt blijft tot aangewezen functies of tijdelijke programma's.

Een vierde cluster raakt aan het omgaan met onzekerheid, spanning en risico. Flexibiliteit en adaptiviteit, improvisatie en risicobereidheid staan hier centraal. De literatuur benadrukt dat innovatie zich vaak voltrekt onder omstandigheden waarin doelen, middelen en context niet vooraf helder zijn. Dit sluit nauw aan bij het militaire domein, waar onzekerheid structureel aanwezig is. Hoewel het defensie-innovatiebeleid deze onzekerheid impliciet erkent, wordt zij zelden vertaald naar expliciete leer- en ontwikkeldoelen. Flexibiliteit en adaptiviteit stellen professionals in staat hun aanpak bij te stellen wanneer omstandigheden veranderen. Improvisatie maakt het mogelijk om in onverwachte situaties creativiteit direct om te zetten in handelen. Risicobereidheid betreft hier niet roekeloosheid, maar het vermogen om gecalculeerde risico's te nemen binnen een kader van professionele verantwoordelijkheid. Juist dit handelingsvermogen raakt direct aan de structurele spanning tussen beheersing en vernieuwing die eerder is beschreven.

Tot slot vormt motivatie, betrokkenheid en eigenaarschap een verbindende onderstroom onder alle genoemde clusters. Hoewel deze competentie in beleid zelden expliciet wordt benoemd, wijst de literatuur erop dat intrinsieke motivatie en volharding cruciaal zijn voor innovatie, zeker in contexten waarin weerstand, bureaucratische druk en institutionele traagheid aanwezig zijn. Zonder betrokken professionals blijft innovatie afhankelijk van incidentele impulsen en externe druk, in plaats van een duurzaam onderdeel van militaire professionaliteit.

Gezamenlijk maken deze geclusterde innovatiecompetenties zichtbaar dat de lacunes in het huidige defensie-innovatiebeleid niet liggen in ambitie of richting, maar in de explicitering van wat innovatie vraagt van individuele professionals. Het beleid creëert randvoorwaarden, maar gaat onvoldoende in op het professionele handelingsvermogen dat nodig is om deze randvoorwaarden daadwerkelijk te benutten. Daarmee onderstreept dit deel dat innovatie geen tijdelijk programma of aanvullende taak is, maar een structurele professionele opgave. Het expliciteren en ontwikkelen van innovatiecompetenties vormt de noodzakelijke brug tussen defensie-innovatiebeleid en militaire professionaliteit.

Het volgende deel verkent wat deze constatering betekent voor de inrichting van militaire opleidingen en voor de rol van leiderschap in het ontwikkelen van innovatievermogen binnen Defensie. Er wordt hier specifiek gekozen voor het opleidingsdomein; zowel vanwege het feit dat er vooralsnog vanuit innovatieperspectief weinig aandacht aan dit domein wordt gegeven, alsook om enige kadering aan dit artikel te geven. Ik erken dat opleidingen slechts een deel van het competentieontwikkelingsecosysteem zijn, zoals ook het aannamebeleid, de selectie en organisatiecultuur dat zijn.

Innovatiecompetenties en defensieonderwijs

De centrale vraag van dit artikel luidt welke innovatieve competenties nodig zijn om binnen Defensie effectief om te gaan met de structurele spanning tussen beheersing en vernieuwing. In de voorgaande paragrafen is deze vraag benaderd vanuit drie samenhangende perspectieven. Allereerst is het defensie-innovatiebeleid geanalyseerd als context waarbinnen innovatie plaatsvindt. Vervolgens is, op basis van de innovatieliteratuur, verkend welke competenties noodzakelijk zijn voor effectief handelen in het innovatiedomein. Ten slotte zijn deze competenties geclusterd en gespiegeld aan het geldende beleid. Deze analyse legitimeert de aandacht voor innovatiecompetenties als een

Competentie-cluster	Competentie / Factor	Beschrijving en kernonderdelen conform gebruikte literatuur.	Beschrijving kernelementen conform 'Profielschets van de Officier van de Nederlandse Krijgsmacht'
Cognitief vernieuwings-vermogen	**Creativiteit & Ideeëngeneratie**	Het vermogen om verder te denken dan traditionele regels, patronen en relaties om betekenisvolle alternatieven te genereren.	
	Probleemoplossend Vermogen	Een generieke vaardigheid die centraal staat in het creatieve proces en het vinden van praktische oplossingen.	**Oplossend vermogen** De officier is in staat om innovatief en adaptief te denken en handelen om oplossingen binnen een gegeven probleem te realiseren. Hij weet hierdoor kansen te scheppen, innovatie op een succesvolle wijze in te zetten en een voorsprong op de opponent te realiseren.
	Kritisch & Analytisch Denken	Het deconstrueren en evalueren van problemen, inclusief het afwegen van voordelen, nadelen en risico's.	
	Toekomstoriëntatie / Visie	Het voorzien en anticiperen op toekomstige ontwikkelingen en het creëren van een inspirerende richting.	
	Identificeren van Kansen	Alertheid op nieuwe mogelijkheden door de sociale, culturele en economische context te scannen.	**Informatieverwerking** De officier is in staat om via data-analyse complexe data om te zetten in informatie en obstakels weg te nemen. Hij weet hierdoor kansen te genereren, risico's te beheersen en een balans tussen organisatie, strategie en technologie te realiseren.
Sociaal & Relationeel vermogen	**Netwerken**	Het opbouwen en onderhouden van relaties met (externe) belanghebbenden om toegang te krijgen tot nieuwe ideeën en middelen.	
	Samenwerking & Teamwork	De bekwaamheid om productief in groepen te werken, lokale kennis te combineren en synergie te creëren.	
	Communicatie-vaardigheden	Actief luisteren, presenteren en het helder maken van bedoelingen aan diverse gesprekspartners.	**Effectief communiceren en engagement** De officier is in staat aansluiting te vinden bij de ander om diens intenties te doorgronden, betrokkenheid te tonen en zijn communicatie hierop aan te passen. Zo creëert hij mogelijkheden die hij op constructieve wijze ten gunste van het individu en de organisatie kan inzetten.

Competentie-cluster	Competentie / Factor	Beschrijving en kernonderdelen conform gebruikte literatuur.	Beschrijving kernelementen conform 'Profielschets van de Officier van de Nederlandse Krijgsmacht'
Initiatief en Uitvoering	**Initiatief & Proactiviteit**	De bereidheid om actie te ondernemen voordat men daartoe wordt gevraagd en ideeën te operationaliseren.	
	Project- & Proces-management	Plannen, coördineren en het bewaken van de uitvoering van ideeën tot de uiteindelijke realisatie.	
	Zelfmanagement / Autonomie	Het vertrouwen in eigen kunnen (zelfeffectiviteit) en het vermogen om onafhankelijk besluiten te nemen.	**Besluitvaardigheid** De officier is in staat sneller een context te doorgronden, een oordeel te vellen en een besluit te nemen. De officier vergroot hierdoor zijn mogelijkheden, breekt in op de besluitvormingscyclus van de opponent ten gunste van de organisatie, missie en zichzelf.
Onzekerheid en Risico Acceptatie	**Flexibiliteit & Adaptiviteit**	Het vermogen om de aanpak te veranderen bij onzekerheid en om te gaan met ambiguïteit.	**Aanpassingsvermogen** De officier is in staat om zich aan te passen in onbekende omgevingen en situaties, kansen te herkennen en te benutten. Hij ontwikkelt zichzelf en weet hierdoor kansen te scheppen die tot succes leiden. **Omgaan met complexiteit en onzekerheid** De officier is, wanneer hij wordt geconfronteerd met onzekerheid en chaos, in staat nieuwe invalshoeken te vinden. Hij houdt hierbij o.a. rekening met politiek- bestuurlijke, economische, sociale, infrastructurele en informatieve impact en weet dit ten gunste van de organisatie aan te wenden.
	Risicobereidheid	De durf om gecalculeerde risico's te nemen en te experimenteren ondanks de kans op falen.	
	Improvisatie	Snel en intuïtief reageren op onverwachte gebeurtenissen door creativiteit direct om te zetten in actie.	
Onderstroom	**Motivatie, Eigenaarschap & Betrokkenheid**	Intrinsieke motivatie en de volharding om resultaten te boeken, zelfs bij weerstand.	**Doorzettingsvermogen** De officier is, vanuit een intrinsieke motivatie, niet alleen fysiek maar ook cognitief in staat zich te ontwikkelen, uitdagingen te zoeken en zichzelf en de opponent te overwinnen. Hij weet hierdoor gunstige condities te scheppen voor de organisatie.

Tabel 1 Innovatiecompetenties

noodzakelijke aanvulling op bestaande competentieprofielen en maakt inzichtelijk waarom hun ontwikkeling binnen Defensie structurele aandacht vraagt.

Innovatiecompetenties als onderdeel van het militaire competentieprofiel

Een belangrijke implicatie van deze analyse is dat innovatiecompetenties niet uitsluitend begrepen moeten worden als specialistische vaardigheden voor een beperkte groep innovatiemedewerkers, maar als een aanvullende competentiedimensie binnen het bredere militaire beroepsprofiel.

Veel van de geïdentificeerde innovatiecompetenties, zoals oordeelsvorming onder onzekerheid, probleemoplossend vermogen, doorzettingsvermogen en effectief communiceren, overlappen met reeds bestaande leiderschaps- en beroepscompetenties van officieren.[24] De *Profielschets van de Officier van de Nederlandse Krijgsmacht*, bijvoorbeeld, beschrijft de kerncompetenties waarover iedere officier moet beschikken, ongeacht krijgsmachtdeel of functiegebied.[25] Het document fungeert als referentiekader voor opleidingsontwikkeling en beoordeling en omvat competenties op het gebied van onder meer leiderschap, oordeelsvorming en communicatie.

Het onderscheid dat nu gemaakt moet worden zit met name in de context waarbij deze competenties worden ingezet: een focus op (militair) leiderschap of een focus op een innovatieve mindset. Daarmee krijgen bestaande competenties een andere functionele lading. Innovatiecompetenties kunnen zo worden opgevat als een contextuele verbreding van bestaande militaire competenties, eerder dan als een losstaand nieuw profiel. In Tabel 1 zijn deze elementen toegevoegd aan de competenties die zijn geselecteerd uit het literatuuronderzoek en de hierboven beschreven clusters. Dit artikel beoogt dan ook om competentieontwikkeling binnen reeds bestaande opleidingen ook vanuit een innovatieperspectief te beoordelen.

Implicaties voor het militaire onderwijs

Deze verbreding heeft directe consequenties voor het militaire onderwijs- en opleidingsdomein. Binnen Defensie bestaan inmiddels verschillende opleidingen en leergangen die zich expliciet richten op innovatie.[26] Dat laat zien dat het belang van innovatiecompetentieontwikkeling wordt onderkend. Tegelijkertijd zijn deze initiatieven vaak nog relatief geïsoleerd en contextspecifiek ingericht. De onderlinge afstemming met betrekking tot onderwerpen, mate van verdieping van deze onderwerpen en de daarbij behorende competentieontwikkeling is nog beperkt. Hierdoor blijft de samenhang tussen opleidingen ook beperkt en is het voor militairen niet altijd inzichtelijk hoe innovatiecompetenties zich verhouden tot bestaande opleidingsdoelen en loopbaanpaden.

Een meer samenhangende benadering van innovatieonderwijs vraagt daarom niet primair om méér opleidingen, maar om een expliciete positionering van innovatiecompetenties binnen het bestaande onderwijsstelsel. Door innovatiecompetenties te verbinden aan al aanwezige opleidingslijnen, zoals leiderschapsontwikkeling en professionele vorming, kan innovatieonderwijs worden geïntegreerd in plaats van geëtiketteerd als afzonderlijk specialisme. Modulair opgebouwde leerinterventies, afgestemd op verschillende ervaringsniveaus en functies, kunnen daarbij bijdragen aan een leerlandschap waarin militairen op meerdere momenten in hun loopbaan met innovatievraagstukken worden geconfronteerd.

In dat kader kan een centrale ontsluitings- en afstemmingsfunctie, bijvoorbeeld via bestaande innovatie- of kennisplatforms binnen Defensie, bijdragen aan zichtbaarheid, samenhang en kennisdeling. Daarmee wordt innovatiecompetentieontwikkeling nadrukkelijk gepositioneerd

24 Deze elementen zijn specifiek benoemd in de profielschets voor officieren. Het competentiewoordenboek Defensie benoemt er meer en is voor alle defensiemedewerkers bedoeld.

25 CDS, Hoofddirectie Personeel, *Profielschets van de Officier van de Nederlandse Krijgsmacht* (2023).

26 Een voorbeeld hiervan is de masteropleiding Defence Management of Compliance and Innovation (DMCI) van de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie. Door compliance en innovatie in samenhang te behandelen, behandelt deze opleiding expliciet de spanning tussen beheersing en vernieuwing. Ook de leergang IDEE!, eveneens aangeboden door de FMW, draagt bij aan de gerichte ontwikkeling van innovatieve competenties.

als een organisatiebrede opgave, in plaats van als een verzameling losse initiatieven.

Implicaties voor onderzoek

Dit artikel heeft een verkennend karakter en onderstreept de noodzaak van verdere empirische onderbouwing. Toekomstig onderzoek kan zich onder meer richten op casestudies van innovatie in operationele eenheden, op de rol van innovatiecompetenties in concrete missies en oefeningen en op de wijze waarop militairen in de praktijk omgaan met spanning tussen beheersing en vernieuwing. Ook onderzoek naar de inhoud, didactiek en effectiviteit van bestaande opleidingen en leergangen is daarbij relevant, juist om inzicht te krijgen in welke leerinterventies daadwerkelijk bijdragen aan competentieontwikkeling.

Zoals eerder benoemd zal onderzoek naar aannamebeleid, organisatiecultuur en selectie en beoordelingen bijdragen aan meer breedte, diepgang én samenhang binnen het totale spectrum van het competentieontwikkelingsecosysteem.

Daarnaast biedt vergelijkend onderzoek, zowel tussen krijgsmachtdelen als in internationaal perspectief, kansen om te begrijpen hoe innovatiecompetenties zich ontwikkelen in verschillende institutionele en operationele contexten. Dergelijk onderzoek kan bijdragen aan het verfijnen van competentieprofielen en aan het versterken van de verbinding tussen beleid, onderwijs en praktijk.

Conclusie

Dit artikel vertrok vanuit de constatering dat innovatie binnen Defensie steeds nadrukkelijker wordt gepresenteerd als strategische noodzaak. Beleidsdocumenten onderstrepen het belang van technologische vernieuwing, industriële samenwerking en versnelling van capaciteitsontwikkeling. Tegelijkertijd is betoogd dat deze nadruk op innovatie een fundamentele spanning blootlegt. Militaire organisaties zijn historisch en functioneel ingericht op beheersing, voorspelbaarheid en verantwoordelijkheid, terwijl innovatie juist vraagt om experimenteren, onzekerheid en het accepteren van risico's. Deze spanning is niet tijdelijk en niet oplosbaar, maar structureel verankerd in het militaire domein.

Nadat de militair-specifieke context werd behandeld, is recente innovatieliteratuur omtrent innovatieve competenties gebruikt om de centrale onderzoeksvraag van dit artikel te kunnen beantwoorden: 'Welke innovatieve competenties zijn nodig om binnen Defensie effectief te opereren op het snijvlak van beheersing en vernieuwing?' Het antwoord is dat deze spanning vraagt om een breed en geïntegreerd palet aan competenties, dat militairen en defensiemedewerkers in staat stelt binnen hiërarchische en risicogevoelige structuren toch ruimte te creëren voor verantwoorde innovatie. Dit is concreet verwoord in een tabel met daarin vijftien competenties waarop volgens de literatuur de aandacht gevestigd moet worden.

In het verlengde daarvan is betoogd dat opleiding en leiderschap cruciale dragers zijn van innovatiecompetentieontwikkeling. Hoewel binnen Defensie inmiddels diverse innovatiegerichte opleidingen en leergangen bestaan en aan veel competenties vanuit een ander perspectief reeds aandacht wordt geschonken, ontbreekt het nog aan samenhang en doorlopende leerlijnen. Innovatie wordt daardoor nog te veel gepositioneerd als een afzonderlijk domein, in plaats van als integraal onderdeel van militaire professionaliteit. Het versterken van samenhang in het opleidingslandschap en het expliciet verankeren van innovatiecompetenties in persoonlijke dan wel leiderschapsontwikkeling zijn daarom essentieel.

Innovatie binnen Defensie is daarmee geen project met een einddatum, maar een blijvende professionele uitdaging. Het vermogen om met spanning om te gaan – tussen zekerheid en onzekerheid, tussen discipline en vernieuwing – vormt de kern van militair vakmanschap in de nabije toekomst. Door innovatiecompetenties expliciet te benoemen en te ontwikkelen, kan Defensie deze spanning niet oplossen, maar er wel productief mee omgaan. ■

FOTO: ED AARON ZWAAL

Vrijwillige opschaling in een tijd van strategische competitie

De rol van de Nationale Weerbaarheidstraining

Dr. Ronald J.J.Voorn en KLTZ Erik Noordam MSc*

De Nederlandse krijgsmacht staat voor een structurele opschalingsopgave in een verslechterde veiligheidssituatie, met een beoogde groei naar 122.000 mensen en op termijn 200.000. In een vrijwillig stelsel hangt personele schaalbaarheid af van maatschappelijke bereidheid, vertrouwen en institutionele helderheid. Dit artikel analyseert de Nationale Weerbaarheidstraining (NWT) als casus van vrijwillige opschaling en laat zien dat, mits goed ontworpen, deze opschaling zonder vormen van (selectieve) opkomstplicht realiseerbaar is. Tegelijkertijd is deze conclusie, uiteraard, contextafhankelijk. Het dreigingsniveau, de duur en intensiteit van een conflict en het gedrag van potentiële tegenstanders bepalen mede de haalbaarheid van vrijwillige opschaling, omdat zij de vraag naar snelheid en omvang kunnen beïnvloeden. De NWT is ontworpen rond vier kernprincipes – vrijwilligheid, laagdrempeligheid, inpasbaarheid in studie of werk en duurzaam behoud door zingeving – en beoogt een toegankelijke kennismaking met Defensie te combineren met versterking van mentale en fysieke weerbaarheid. Op basis van kwalitatief en kwantitatief onderzoek onder 882 jongeren (studenten en werkenden) en 370 beïnvloeders (ouders en docenten) brengt dit onderzoek drijfveren en barrières in kaart.

Sinds 2025 ontvangen alle Nederlandse jongeren rond hun zeventiende levensjaar een zogeheten dienstplichtbrief

De Nationale Weerbaarheidstraining als schakel tussen samenleving en krijgsmacht

De Nederlandse krijgsmacht bevindt zich in een periode van fundamentele heroriëntatie. De ambitie om te groeien naar circa 122.000 beroepsmilitairen, reservisten en burgermedewerkers rond 2035, en daarna tot 200.000, is geen incidentele beleidsreactie, maar een structurele aanpassing aan een verslechterde veiligheidssituatie in Europa. De Russische agressie tegen Oekraïne maakt duidelijk dat grootschalige, langdurige conventionele conflicten opnieuw een reëel scenario vormen. In reactie daarop zet de NAVO in op verhoogde gereedheid, robuustere logistiek en versterking van het voortzettingsvermogen.[1]

De *Nederlandse Defensie Doctrine* duidt voortzettingsvermogen niet alleen materieel en logistiek, maar verbindt het nadrukkelijk aan personele beschikbaarheid, de morele component en maatschappelijke verankering. Waar materieel kan worden aangeschaft en industriële productie kan worden opgeschaald, blijft personele groei afhankelijk van de bereidheid van burgers om zich duurzaam te verbinden aan de krijgsmacht. In Nederland is die verbinding vrijwillig: de dienstplicht is formeel intact, maar de opkomstplicht is sinds 1997 niet meer actief. Instroom in de krijgsmacht en behoud, zowel beroepsmatig als in de reservistencomponent, berusten volledig op vrijwillige aanmelding.[2]

Tegelijkertijd staat de relatie tussen staat, samenleving en defensie opnieuw nadrukkelijk op de beleidsagenda. Sinds 2025 ontvangen alle Nederlandse jongeren rond hun zeventiende levensjaar een zogeheten dienstplichtbrief, waarmee de overheid hen formeel registreert en uitnodigt een vragenlijst in te vullen over hun houding ten opzichte van een mogelijke inzet voor Defensie. In het politieke en beleidsmatige debat verkent men daarnaast in hoeverre deze vorm van registratie of inventarisatie in de toekomst een meer verplicht karakter zou kunnen krijgen, bijvoorbeeld als instrument om beter inzicht te verkrijgen in het potentiële mobilisatievermogen van de samenleving. Hoewel dergelijke maatregelen niet gelijkstaan aan de herinvoering van een actieve dienstplicht, illustreren zij dat vraagstukken rond maatschappelijke betrokkenheid bij defensie, personele schaalbaarheid en nationale weerbaarheid opnieuw centraal staan in het veiligheidsbeleid. Daarmee raakt de discussie impliciet ook aan de vraag of vrijwillige opschaling toereikend is, of dat op termijn vormen van (selectieve) opkomstplicht noodzakelijk worden.

Tegen deze achtergrond is personele opschaling van de krijgsmacht niet uitsluitend een organisatorisch of financieel vraagstuk, maar in belangrijk opzicht ook een maatschappelijk en gedragsmatig vraagstuk. De mate waarin burgers bereid zijn zich te verbinden aan Defensie, tijdelijk of langdurig, beroepsmatig of als reservist, hangt immers af van percepties van risico, maatschappelijke betekenis, institutioneel vertrouwen en of deelname inpasbaar is in studie, werk en privéleven. De centrale vraag luidt dan ook: onder welke condities is vrijwillige schaalbaarheid van de krijgsmacht mogelijk?
De Nationale Weerbaarheidstraining (NWT) is tegen deze achtergrond ontwikkeld. De training beoogt jongeren en jonge werkenden op laagdrempelige wijze kennis te laten maken met Defensie, hun mentale en fysieke weerbaarheid

* Ronald Voorn is gedragswetenschapper en strategisch adviseur bij het ministerie van Defensie, waar hij zich bezighoudt met de Nationale en Civiele Weerbaarheidstraining (NWT/CWT) en maatschappelijke weerbaarheid. Daarnaast is hij projectleider en liaison van de pilot Veiligheidsregio Reserve van de Veiligheidsregio Utrecht; Erik Noordam is kapitein-luitenant-ter-zee bij de Koninklijke Marine en projectleider van de Nationale Weerbaarheidstraining (NWT) en Dienjaar bij het ministerie van Defensie. Daarnaast is hij voorzitter van het Expert Panel Opkomstplicht.

1 NATO Standardization Office, *Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations* (AJP-3) (Brussels, NATO Standardization Office, 2022).

2 Ministerie van Defensie, *Nederlandse Defensie Doctrine 2025* (Den Haag, ministerie van Defensie, 2025).

te versterken en tegelijkertijd de instroom in het reservistenbestand te verbreden. Daarmee fungeert de NWT als een institutionele schakel tussen samenleving en krijgsmacht. Het bijbehorende onderzoek onder jongeren en hun sociale omgeving biedt inzicht in de motivaties, verwachtingen en barrières die bepalend zijn voor vrijwillige betrokkenheid bij Defensie en daarmee voor de mogelijkheden van vrijwillige opschaling van de krijgsmacht.

Schaalbaarheid in een vrijwillig systeem

Schaalbaarheid komt in militaire context vaak aan bod in termen van structuren, eenheden en materieel. Recente literatuur benadrukt echter dat voortzettingsvermogen uiteindelijk ook een maatschappelijke dimensie heeft. Zonder voldoende personeel en maatschappelijke legitimiteit verliest materieel immers zijn operationele betekenis.[3]
Personele schaalbaarheid bestaat uit drie samenhangende elementen: instroom, behoud en mobiliseerbaarheid. Instroom bepaalt de groeicapaciteit van de organisatie, behoud bepaalt de stabiliteit van het personeelsbestand, en mobiliseerbaarheid bepaalt de daadwerkelijke inzetbaarheid bij escalatie. In een vrijwillig systeem hangen deze drie elementen in belangrijke mate af van motivatie, vertrouwen en voorspelbaarheid.

Mobiliseerbaarheid neemt daarbij een bijzondere positie in. Zodra burgers zich vrijwillig verbinden aan de krijgsmacht, bijvoorbeeld als reservist, ontstaan formele verplichtingen ten aanzien van training, beschikbaarheid en mogelijke inzet. In juridische zin is mobiliseerbaarheid daarmee niet volledig vrijwillig. Tegelijkertijd hangt ook deze component in de praktijk af van dezelfde gedragsfactoren die instroom en behoud beïnvloeden. Ervaren legitimiteit, duidelijkheid over verwachtingen en de mate waarin inzet verenigbaar blijft met studie, werk en privéleven bepalen mede de bereidheid om beschikbaar te blijven, op te komen bij oproep en de verplichtingen langdurig te dragen.

Mobiliseerbaarheid is niet alleen een organisatorisch of juridisch vraagstuk, maar ook een maatschappelijk en psychologisch vraagstuk. In een vrijwillig stelsel hangt de daadwerkelijke inzetbaarheid van reservisten af van dezelfde factoren die ook instroom en behoud bepalen: vertrouwen, voorspelbaarheid, ervaren betekenis van de bijdrage en een *sense of community*.[4]

Onderzoek naar motivatie in publieke dienstverlening toont aan dat duurzame betrokkenheid samenhangt met ervaren autonomie, competentie en betekenisgeving.[5] Wanneer deelnemers participatie als gedwongen of onvoorspelbaar ervaren, neemt de bereidheid tot langdurige binding af. In dezelfde lijn wijst onderzoek naar psychologische contracten erop dat onduidelijkheid over verwachtingen en wederzijdse verplichtingen het vertrouwen kan ondermijnen.[6]

Het spanningsveld tussen de behoefte van Defensie aan mobiliseerbaarheid en de behoefte van burgers aan autonomie en voorspelbaarheid vormt de kern van het ontwerpprobleem. De uitdaging ligt daarin niet bij de vraag óf opschaling mogelijk is, maar hoe zij zo kan worden ingericht dat zij werkt binnen de randvoorwaarden van een vrijwillig stelsel. Het vraagstuk draait dus niet om een gebrek aan bereidheid, maar om het ontwerpen van een systeem dat vrijwillige deelname en daadwerkelijke inzetbaarheid met elkaar weet te verenigen.

De afhankelijkheid van motivatie en vertrouwen betekent overigens niet dat vrijwillige schaalbaarheid per definitie beperkt is, maar dat Defensie haar anders moet organiseren. De vraag is daarmee niet of vrijwilligheid een beperking vormt, maar onder welke condities zij een

3 F. Bekkers en M. Rademaker, 'Voortzettingsvermogen. Een parate krijgsmacht in een weerbare maatschappij', *Militaire Spectator* 194 (2025) (6) 374-387.
4 K. Stewart en G. Townley, 'How far have we come? An integrative review of the current literature on sense of community and well-being', *American Journal of Community Psychology* 66 (2020) (1-2) 166-189.
5 R.M. Ryan en E.L. Deci, 'Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective. Definitions, theory, practices, and future directions', *Contemporary Educational Psychology* 61 (2020) 101860.
6 D.M. Rousseau, S.D. Hansen en M. Tomprou, 'A dynamic phase model of psychological contract processes', *Journal of Organizational Behavior* 39 (2018) (9) 1081-1098.

FOTO MCD, AARON ZWAAL

De Nationale Weerbaarheidstraining beoogt jongeren en jonge werkenden op laagdrempelige wijze kennis te laten maken met Defensie, hun mentale en fysieke weerbaarheid te versterken en tegelijkertijd de instroom in het reservistenbestand te verbreden

volwaardig alternatief kan zijn voor verplichtende instrumenten.

De Nationale Weerbaarheidstraining als ontwerpkeuze

De instroom voor de Nationale Weerbaarheidstraining is, mede op basis van de goede ervaringen met het Defensity College en het Dienjaar (gezamenlijk verantwoordelijk voor bijna 30 procent van alle aanmeldingen bij Defensie), ontworpen rond vier expliciete uitgangspunten: vrijwilligheid, laagdrempeligheid, inpasbaarheid in studie of werk en duurzaam behoud door zingeving. Deelname verplicht niet automatisch tot langdurige militaire inzet. De training, gebouwd rond de Basis Opleiding Koninklijke Landmacht (BOKL), duurt circa tien weken en deelnemers kunnen haar volgen als minor, keuzedeel of tijdelijke opleiding met financiële compensatie. Deze combinatie maakt het mogelijk om kennis te maken met het veiligheidsdomein zonder dat deelnemers direct een fundamentele levenskeuze hoeven te maken.

Deze ontwerpkeuzes zijn geen toevallig pragmatisme, maar een bewuste poging om het spanningsveld tussen schaalbaarheid en vrijwilligheid te beheersen. In een vrijwillig systeem kan personele groei niet worden afgedwongen; hij moet worden ontworpen. Vrijwilligheid is daarbij niet alleen normatief wenselijk, maar empirisch relevant. Onderzoek naar jeugdvrijwilligerswerk laat bijvoorbeeld zien dat vrijwillige deelname intrinsieke motivatie versterkt en de kans vergroot op latere, langdurige betrokkenheid, terwijl verplichte deelname juist tot motivatie-erosie kan leiden.[7]

7 J. Kim en K. Morgül, 'Long-term consequences of youth volunteering: Voluntary versus involuntary service', *Social Science Research* 67 (2017) 160-175.

De instroom voor de Nationale Weerbaarheidstraining is ontworpen rond vier expliciete uitgangspunten: vrijwilligheid, laagdrempeligheid, inpasbaarheid in studie of werk en duurzaam behoud door zingeving

Deze bevinding sluit aan bij de Self-Determination Theory van Ryan en Deci, die autonomie, competentie en verbondenheid benoemen als drie fundamentele psychologische basisbehoeften. Wanneer mensen het gevoel hebben zelf te kiezen voor deelname, neemt de kans toe dat zij zich duurzaam verbinden. Wanneer deelname daarentegen als opgelegd aanvoelt, ook als zij maatschappelijk wenselijk is, kan dit leiden tot weerstand of minimale betrokkenheid.[8]

Laagdrempeligheid vormt het tweede ontwerpprincipe. Studies naar vrijwillige inzet en actief burgerschap tonen aan dat toegankelijkheid, duidelijke verwachtingen en concrete leeropbrengsten bepalend zijn voor deelnamebereidheid onder jongeren. Programma's die overzichtelijk, tijdelijk en concreet zijn, overwegen jongeren eerder dan trajecten met onduidelijke verplichtingen of langdurige binding. De NWT sluit hierop aan door een afgebakende duur, heldere leerdoelen en een duidelijke positionering als kennismakingsprogramma, in tegenstelling tot andere arbeidsmarktproposities die een commitment van vier tot twaalf jaar vroegen.[9]

8 Ryan en Deci, 'Intrinsic and extrinsic motivation', 101860.

9 Movisie, 'Wat werkt bij het stimuleren van vrijwillige inzet en actief burgerschap?' (2022). Zie: https://www.movisie.nl/publicatie/wat-werkt-stimuleren-vrijwillige-inzet-actief-burgerschap.

FOTO MCD, AARON ZWAAL

Het derde principe, inpasbaarheid in studie of werk, weerspiegelt dat gedrag duurzaam is wanneer het aansluit bij bestaande levensstructuren. Tijd, studiebelasting en carrièreperspectief blijken in participatieonderzoek structurele determinanten van deelname. Door maatschappelijke inzet te integreren in bestaande onderwijs- en werkstructuren, bijvoorbeeld via studiepunten en financiële compensatie, ervaren deelnemers die inzet minder als een additionele verplichting en eerder als een alternatieve invulling van een reeds gemaakte keuze voor studie of loopbaan.[10]

Het vierde ontwerpprincipe betreft duurzaam behoud door zingeving en het creëren van een sense of community. Waar de eerste drie uitgangspunten zich primair richten op instroom en toegankelijkheid, richt dit principe zich op de fase na afronding van de training. Opleiden zonder structurele verankering leidt immers tot verlies van opgebouwd menselijk kapitaal en ondermijnt de beoogde schaalbare versterking van het voortzettingsvermogen.[11]

Duurzaam behoud ligt daarbij niet in formele verplichtingen, maar in blijvende maatschappelijke betekenis. Na afronding worden deelnemers lid van de NWT Alumnivereniging en krijgen zij toegang tot hubs (ontmoetingsplekken) binnen hun eigen (veiligheids)regio, waar zij elkaar kunnen blijven ontmoeten, hun vaardigheden onderhouden en zich verder ontwikkelen. Daarnaast kunnen zij in vredestijd als burgervrijwilliger, en niet in militaire hoedanigheid, bijdragen aan nationale weerbaarheid door burgerhulpdiensten zoals brandweer en politie te ondersteunen bij oefeningen en civiele crisissituaties binnen hun eigen regio. In een militaire inzetcontext zijn zij hiervoor vanzelfsprekend niet beschikbaar. Juist deze duidelijke rolafbakening versterkt de geloofwaardigheid van het model.

Deze ontwerpkeuze sluit aan bij bredere maatschappelijke ontwikkelingen waarin zingeving en maatschappelijke impact belangrijke drijfveren vormen voor betrokkenheid, met name onder jongere generaties. Wanneer deelnemers hun inzet niet uitsluitend ervaren als voorbereiding op een mogelijke toekomstige crisis, maar als een concrete en zichtbare bijdrage aan de veiligheid van hun eigen leefomgeving, wordt de reservistenrol onderdeel van hun identiteit in plaats van een tijdelijke episode. Daarmee verschuift hun positie van ‘opgeleide reservist in afwachting’ naar die van ‘actieve drager van maatschappelijke weerbaarheid’.[12]

In gedragswetenschappelijk opzicht sluit dit aan bij de Self-Determination Theory, die autonomie, competentie en verbondenheid benoemt als fundamentele voorwaarden voor duurzame motivatie.[13] Door vrijwillige maatschappelijke inzet mogelijk te maken, blijven deze drie basisbehoeften ook na afronding van de opleiding ondersteund. Daarnaast onderstreept identiteitstheorie dat rolcontinuïteit essentieel is voor gedragsbehoud.[14] Wanneer de reservistenidentiteit ook in vredestijd sociale bevestiging krijgt en maatschappelijk zichtbaar blijft, vergroot dit de kans op langdurige binding. Retentie organiseert zich zo niet via externe druk, maar via interne betekenisgeving.

Deze vier principes versterken elkaar. Vrijwilligheid waarborgt autonomie; laagdrempeligheid vermindert psychologische drempels; inpasbaarheid verlaagt praktische barrières; duurzaam behoud door zingeving borgt langdurige betrokkenheid na afronding van de opleiding. Samen vormen zij een gedragsarchitectuur die vrijwillige binding én structurele verankering mogelijk maakt zonder mobiliseerbaarheid uit het oog te verliezen.

Om te toetsen of deze uitgangspunten daadwerkelijk aansluiten bij de belevingswereld van jongeren, voerden Motivaction en de onder-

10 J. Niebuur e.a., ‘Determinants of participation in voluntary work. A systematic review and meta-analysis of longitudinal cohort studies’, *BMC Public Health* 18 (2018) (1) 1213.
11 Stewart en Townley, ‘How far have we come?’, 166-189.
12 Deloitte, *2025 Global Gen Z and Millennial Survey. Growth and the pursuit of money, meaning, and well-being.* Zie: https://www.deloitte.com/content/dam/assets-shared/docs/campaigns/2025/2025-genz-millennial-survey.pdf; C. Seemiller en M. Grace, *Generation Z Goes to College* (San Francisco, Jossey-Bass, 2016).
13 Ryan en Deci, ‘Intrinsic and extrinsic motivation’, 101860.
14 D. Oyserman en E. Horowitz, ‘From possible selves and future selves to current action. An integrative review and identity-based motivation synthesis’, *Advances in Motivation Science* 10 (2023) 73-147; Seemiller en Grace, *Generation Z Goes to College*.

zoekers samen een kwalitatief en kwantitatief onderzoek uit, aangevuld met een klein experiment om het vierde ontwerpprincipe te testen. Dit onderzoek diende niet primair als wervingsinstrument, maar als ontwerptoets: sluiten de gekozen principes aan bij motivatie, risicoperceptie en verwachtingen van potentiële deelnemers? De uitkomsten bieden inzicht in de mate waarin vrijwillige schaalbaarheid realistisch en institutioneel houdbaar is.[15]

Onderzoek naar drijfveren en barrières

In de eerste, kwalitatieve fase interviewden de onderzoekers jongeren tussen 18 en 35 jaar, zowel studerend als werkend, evenals ouders en docenten. Doel was inzicht te verkrijgen in beeldvorming rond Defensie, motivatie voor maatschappelijke inzet en drempels ten aanzien van reservist worden.

Uit deze gesprekken kwam een terugkerend patroon naar voren. Jongeren zien Defensie als maatschappelijk relevant, betekenisvol en uitdagend. Begrippen als kameraadschap, discipline en bijdrage aan veiligheid waarderen zij positief. Tegelijkertijd roepen termen als oorlog, uitzending en fysieke zwaarte terughoudendheid op. De houding is daarmee niet uitgesproken negatief, maar ambivalent.

Ambivalentie is in risicodomeinen geen uitzondering. Onderzoek naar risicoperceptie laat zien dat mensen risico's niet uitsluitend rationeel beoordelen, maar mede op basis van emotionele associaties en onzekerheid. Deze bevinding vormde het uitgangspunt voor de tweede, kwantitatieve fase.[16]

Latent Class Analyse en segmentatie

In de kwantitatieve fase voerden de onderzoekers een representatieve online survey uit. Respondenten (studerenden mbo, hbo en wo en werkenden N=882, ouders en docenten N=370) kregen 36 stellingen voorgelegd, afkomstig uit het kwalitatieve onderzoek, over maatschappelijke betrokkenheid, risicoperceptie, behoefte aan structuur, fysieke en mentale zelfeffectiviteit en onzekerheidsvermijding.

Om onderliggende patronen te identificeren maakten de onderzoekers gebruik van Latent Class Analyse (LCA). Dit is een statistische methode om groepen (segmenten) binnen een populatie te identificeren op basis van overeenkomstige antwoordpatronen. In plaats van vooraf groepen te definiëren, laat de methode de data zelf bepalen welke clusters bestaan. In dit onderzoek gebruiken de onderzoekers LCA om verschillende motivatietypen onder jongeren te onderscheiden, elk met een eigen combinatie van drijfveren en drempels. In tegenstelling tot traditionele clusteranalyse is LCA modelgebaseerd en biedt zij statistische criteria om het optimale aantal segmenten te bepalen.[17]

Op basis van model-fit en inhoudelijke interpretatie kozen de onderzoekers voor een vierklassenmodel. Deze segmentatie maakt zichtbaar dat de doelgroep niet homogeen is en dat instroompotentieel varieert per motivatielogica.

Een overwegend positief beeld van de NWT

Over de gehele linie zien respondenten de NWT als een toegankelijk programma dat persoonlijke ontwikkeling biedt en een concrete kennismaking vormt met Defensie. Veel respondenten associëren de training met het leren van nieuwe vaardigheden, mentale en fysieke groei en maatschappelijke betrokkenheid. Veel jongeren beoordelen de NWT als modern, nuttig en praktisch. Een groot deel vindt de training passend bij wat zij zoeken in persoonlijke ontwikkeling. De laagdrempelige introductie in het veiligheidsdomein ervaren zij als waardevol.

15 Motivaction, *Onderzoek naar drijfveren, motieven, barrières en enablers voor deelname als reservist aan Defensie middels de Nationale Weerbaarheids Training* (2025), intern beschikbaar.

16 G. Gigerenzer, *The Intelligence of Intuition* (Cambridge, Cambridge University Press, 2023); K. Skagerlund e.a., 'The affect heuristic and risk perception. Stability across elicitation methods and individual cognitive abilities', *Frontiers in Psychology* 11 (2020) 970.

17 K. Nylund-Gibson en A.Y. Choi, 'Ten frequently asked questions about latent class analysis', *Translational Issues in Psychological Science* 4 (2018) (4) 440-461.

Uit interviews kwam naar voren dat jongeren Defensie zien als maatschappelijk relevant, betekenisvol en uitdagend FOTO MCD, AARON ZWAAL

Tegelijkertijd blijft de behoefte aan heldere communicatie groot, vooral over inhoud, verwachtingen en inzetmomenten na afloop van de training. Onzekerheid blijkt een sterkere barrière dan inhoudelijke weerstand. Transparantie en duidelijkheid zijn dan ook cruciale factoren om dit te voorkomen.[18]

Vier segmenten, vier motivatielogica's

De segmentatie via LCA onderscheidt vier groepen. Daarvan staan de Zelfverzekerde Bijdragers (14 procent) het meest positief tegenover de NWT. Zij combineren hoog fysiek en mentaal zelfvertrouwen met sterke maatschappelijke betrokkenheid. Voor hen zijn persoonlijke ontwikkeling, uitdaging en bijdrage aan veiligheid intrinsiek aantrekkelijk. Hun drempel om deel te nemen is laag.

De Individuele Avonturiers (36 procent) vormen het grootste segment. Zij hebben een positieve houding en bovengemiddelde interesse, maar beschikken over beperkte kennis van Defensie. Hun motivatie ligt in avontuur, nieuwe ervaringen en professionele ontwikkeling. Wanneer zichtbaarheid en bekendheid toenemen, lijkt dit segment sterk te activeren. Strategisch vertegen-

18 D. Kahneman, *Thinking, Fast and Slow* (New York, Farrar, Straus and Giroux, 2011).

Personele opschaling is in beginsel mogelijk binnen een vrijwillig stelsel, mits Defensie aan de juiste voorwaarden voldoet FOTO MCD, AARON ZWAAL

woordigt deze groep het grootste latente potentieel.

De Veilige Strategen (33 procent) hechten sterk aan structuur en voorspelbaarheid. Hun houding wordt positiever wanneer de onderzoekers de training positioneren als veilig, goed begeleid en professioneel relevant. Voor deze groep is nadruk op overzichtelijkheid essentieel.

De Sociale Planners (17 procent) staan het minst open voor deelname. Zij zien risico's en fysieke belasting nadrukkelijker dan andere groepen. Deelname is minder waarschijnlijk, maar wie hen wil bereiken, doet er goed aan een boodschap rond samenwerking, sociale steun en maatschappelijke impact te hanteren.

Deze segmentatie toont dat ongeveer de helft van de doelgroep substantieel instroompotentieel heeft, terwijl de andere helft niet principieel afwijzend is, maar conditioneel.

De rol van beïnvloeders

Ouders en docenten spelen een belangrijke rol in beeldvorming. Jongeren bespreken studie- en loopbaanplannen met hun naasten, en steun vanuit die omgeving beïnvloedt mede de openheid voor deelname. Beïnvloeders hechten vooral waarde aan veiligheid, belasting en maatschappelijke meerwaarde. Wanneer hierover duidelijkheid bestaat, neemt steun toe. Dit onderstreept dat vrijwillige opschaling niet uitsluitend een individuele keuze is, maar ook vorm krijgt in sociale context.

De impact van het vierde ontwerpprincipe

Binnen het onderzoek toetsten de onderzoekers de component duurzaam behoud door zingeving experimenteel. Alle respondenten kregen naast een uitleg over de NWT de volgende basisomschrijving: 'Ook worden ze lid van plaatselijke NWT-verenigingen in de grote steden. Hier kunnen zij elkaar blijven ontmoeten en zich blijven ontwikkelen'. Een deel van de respondenten ontving daarnaast de aanvullende zin: 'In crisissituaties, zoals langdurige stroomuitval of overstromingen, zullen deze reservisten de burgerhulpdiensten (zoals brandweer en politie) ondersteunen'.

De versie met deze expliciete maatschappelijke inzet leidde tot een statistisch significante, zij

het lichte, hogere waardering dan de versie zonder deze toevoeging. In de huidige implementatie beperkt Defensie deze inzet bewust tot ondersteuning van burgerhulpdiensten, in vredestijd, bij oefeningen, in civiele hoedanigheid en op vrijwillige basis, om rolconflicten, taakvermenging en onjuiste verwachtingen over operationele inzet te voorkomen.

Strategische implicaties

Wat betekenen deze bevindingen voor personele schaalbaarheid van de krijgsmacht? Allereerst laten de resultaten zien dat vrijwillige opschaling geen paradox is. Onder jongeren bestaat substantieel instroompotentieel, met name bij de Zelfverzekerde Bijdragers en Individuele Avonturiers. Deze bereidheid is echter conditioneel en afhankelijk van autonomie, voorspelbaarheid en duidelijke kaders. Vrijwilligheid blijkt daarmee niet alleen een normatief uitgangspunt, maar ook een functionele voorwaarde voor schaalbaarheid. Dit impliceert dat personele opschaling in beginsel mogelijk is binnen een vrijwillig stelsel, mits Defensie aan de juiste voorwaarden voldoet. Daarmee wordt een selectieve opkomstplicht minder vanzelfsprekend en verschuift de beleidsopgave naar het ontwerpen van effectieve vrijwillige deelname, zolang de strategische context dit toelaat.

Ten tweede bevestigt het onderzoek het belang van transparantie over inzetmomenten en verplichtingen. Onzekerheid over oproepbaarheid, uitzending of fysieke belasting vormt voor veel jongeren een grotere drempel dan het bestaan van risico op zichzelf. Dit wijst op een fundamenteel mechanisme: burgers accepteren risico's eerder wanneer deze concreet, begrensd en uitlegbaar zijn dan wanneer zij ambigu en moeilijk te overzien zijn. Voor Defensie betekent dit dat zij mobiliseerbaarheid niet uitsluitend via juridische kaders kan organiseren, maar ook via zorgvuldig verwachtingsmanagement en duidelijke wederzijdse afspraken.

Ten derde maakt de segmentatie zichtbaar dat personele schaalbaarheid geen uniforme communicatiestrategie verdraagt. De doelgroep is heterogeen. Maatschappelijke bijdrage en persoonlijke ontwikkeling motiveren de Zelfverzekerde Bijdragers het sterkst, terwijl Individuele Avonturiers sterker reageren op uitdaging en nieuwe ervaringen. Veilige Strategen hechten vooral aan structuur en zekerheid, terwijl Sociale Planners gevoelig zijn voor sociale cohesie en samenwerking. Effectieve werving vraagt daarom om differentiatie in boodschap, toon en kanaalkeuze.

Ten vierde roept de segmentatie de vraag op hoe Defensie verschillende doelgroepen kan aanspreken zonder een inconsistente boodschap uit te dragen. De analyse laat zien dat dit niet vraagt om verschillende boodschappen, maar om één consistente kern die Defensie via verschillende ingangen ontsluit.

In de actieve wervingscommunicatie ligt het voor de hand aan te sluiten bij de meest intrinsiek gemotiveerde doelgroep, de Zelfverzekerde Bijdragers, omdat Defensie deze het snelst kan activeren. Tegelijk schiet een exclusieve focus op deze groep tekort om de benodigde schaal te realiseren. Grotere segmenten, zoals de Individuele Avonturiers, vragen om een andere benadering.

Recente inzichten uit de marketingcommunicatie benadrukken dat effectiviteit niet alleen in zenden ligt, maar juist in het beschikbaar maken van informatie op momenten dat doelgroepen daar zelf naar zoeken. Dit vraagt om een herkenbaar en eenduidig verhaal over Defensie en de NWT, waarin vrijwilligheid, duidelijkheid en maatschappelijke betekenis centraal staan, aangevuld met verdiepende

Vrijwilligheid is niet alleen een uitgangspunt, maar ook een voorwaarde voor schaalbaarheid

content in pull-kanalen zoals werkenbijdefensie.nl en voorlichtingsmateriaal.[19] Zo blijft de kernboodschap uniform, terwijl verschillende doelgroepen via hun eigen informatiebehoefte aansluiting vinden. Segmentatie leidt daarmee niet tot versnippering, maar tot een effectievere toegang tot dezelfde boodschap, waarin zowel snelle activatie als brede opschaling mogelijk wordt.

Hieruit volgt een bredere institutionele implicatie. In een vrijwillig systeem kan Defensie mobiliseerbaarheid niet uitsluitend juridisch afdwingen, maar moet zij die relationeel opbouwen. Dat vraagt om vertrouwen in de organisatie, duidelijke verwachtingen en de ervaring dat betrokkenheid verenigbaar blijft met studie, werk en privéleven. Tegelijk laat de segmentatie zien dat Defensie verschillende doelgroepen via hun eigen informatiebehoefte moet benaderen, zonder de kernboodschap te versnipperen. Personele schaalbaarheid is daarmee geen eenmalige wervingsopgave, maar een continu proces van legitimiteit, gedifferentieerde communicatie en consistent organisatorisch gedrag.

De Nationale Weerbaarheidstraining fungeert in dit licht niet alleen als instroominstrument, maar als lakmoesproef voor de wijze waarop Defensie haar relatie met een nieuwe generatie burgers vormgeeft. Wanneer Defensie vrijwilligheid, voorspelbaarheid, een op doelgroepen afgestemde maar inhoudelijk consistente boodschap en duurzame betekenisgeving structureel verankert, kan vrijwillige opschaling uitgroeien tot een robuust en toekomstbestendig model voor personele groei in een tijd van strategische competitie.

Conclusie

De opschalingsopgave van de Nederlandse krijgsmacht is uiteindelijk niet uitsluitend een organisatorische of budgettaire uitdaging, maar een vraagstuk over de relatie tussen krijgsmacht en samenleving. In een vrijwillig stelsel kan Defensie personele groei niet afdwingen, maar moet zij die verdienen.

Het onderzoek laat zien dat onder jongeren een duidelijke bereidheid bestaat om bij te dragen aan nationale veiligheid en maatschappelijke weerbaarheid. Begrippen als maatschappelijke bijdrage, persoonlijke ontwikkeling en betekenisvol werk resoneren sterk. Tegelijkertijd blijkt deze bereidheid conditioneel. Zij hangt af van autonomie in deelname, helderheid over verplichtingen, vertrouwen in de organisatie en de mogelijkheid om betrokkenheid te combineren met studie, werk en privéleven.

De implicaties reiken verder dan de Nationale Weerbaarheidstraining alleen. De drijfveren die in dit onderzoek naar voren komen, maatschappelijke relevantie, ontwikkelmogelijkheden en avontuur, maar ook behoefte aan voorspelbaarheid en balans, sluiten aan bij bredere verwachtingen van een nieuwe generatie op de arbeidsmarkt. Transparantie over inzet, duidelijke loopbaanperspectieven en zichtbare ontwikkelmogelijkheden zijn daarom cruciale factoren voor zowel reservistenwerving als de instroom van beroepsmilitairen en burgerpersoneel.

De centrale vraag is daarmee niet of Nederland kan opschalen, maar onder welke voorwaarden. Wanneer Defensie vrijwillige binding institutioneel versterkt, verwachtingen expliciet maakt en ontwikkelmogelijkheden duurzaam positioneert, kan zij personele schaalbaarheid in belangrijke mate realiseren zonder terug te grijpen op een selectieve opkomstplicht, zij het binnen de randvoorwaarde dat de strategische context en het gedrag van tegenstanders geen zodanige versnelling of omvang van opschaling vereisen dat aanvullende maatregelen noodzakelijk worden. De Nationale Weerbaarheidstraining biedt in dat opzicht een waardevolle proeftuin voor een bredere herpositionering van Defensie als werkgever en maatschappelijke organisatie. ■

19 D.A. Schweidel, Y. Bart, J.J. Inman e.a., 'How consumer digital signals are reshaping the customer journey', *Journal of the Academy of Marketing Science* 50 (2022) (6) 1257-1276; K.N. Lemon en P.C. Verhoef, 'Understanding customer experience throughout the customer journey', *Journal of Marketing* 80 (2016) (6) 69-96.

De bereidheid van jongeren om voor Defensie te werken hangt af van autonomie in deelname, helderheid over verplichtingen, vertrouwen in de organisatie en de mogelijkheid om betrokkenheid te combineren met studie, werk en privéleven

FOTO MCD, AARON ZWAAL

Strategische autonomie van de Europese defensie-industrie: van ambitie naar realiteit

Prof. dr. Jeroen Klomp*

Sinds de Russische invasie van Oekraïne streeft de Europese Unie met hernieuwde urgentie naar strategische autonomie op defensiegebied. Deze ambitie wordt versterkt door aanhoudende onzekerheid over de duurzaamheid van Amerikaanse veiligheidsgaranties. De EU lanceerde daarom een reeks omvangrijke beleidsinitiatieven die inhoudelijk worden ondersteund door de bredere industriepolitieke diagnose van het Draghi-rapport. Volledige Europese strategische autonomie blijft voorlopig echter eerder een normatief richtpunt dan een realistisch beleidsdoel. Europa moet zich daarom richten op *managed autonomy*: een pragmatische strategie waarin selectieve autonomie in strategische kerngebieden wordt gecombineerd met voortgezette trans-Atlantische samenwerking.

Van Oekraïne naar Europese ontwaking

De Russische invasie van Oekraïne in februari 2022 vormde een geopolitieke schok die de structurele kwetsbaarheden van de Europese defensiearchitectuur scherp blootlegde.[1] Wat in beleidskringen al langer bekend was, werd in korte tijd onmiskenbaar zichtbaar: Europese strijdkrachten hadden slechts beperkte strategische voorraden, sterk gefragmenteerde productiecapaciteiten en een diepe afhankelijkheid van externe leveranciers. Pogingen om Oekraïne snel en substantieel te ondersteunen leidden binnen enkele maanden tot het uitputten van Europese munitievoorraden, terwijl de defensie-industrie onvoldoende in staat bleek de productie op korte termijn op te schalen. Deze capaciteitskloof weerspiegelde niet slechts tijdelijke tekortkomingen, maar wees op decennia van onderinvestering, inefficiënte marktstructuren en een gebrek aan strategische industriële coördinatie.[2]

Tegen deze achtergrond heeft de Europese Unie met hernieuwde urgentie ingezet op strategische autonomie op defensiegebied, een ambitie die verder is versterkt door aanhoudende onzekerheid over de duurzaamheid van Amerikaanse veiligheidsgaranties. De afhankelijkheid van de Verenigde Staten speelt hierin een centrale rol: meer dan 70 procent van de wapenimporten van EU-lidstaten is afkomstig uit de VS, een aandeel dat sinds 2022 verder is toegenomen door aankopen van onder meer Patriot-luchtafweersystemen, F-35-gevechtsvliegtuigen en HIMARS-

* Prof. dr. Jeroen Klomp werkt bij de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie en bij de sectie Economics van Wageningen University & Research.

1 D. Fiott, 'The challenges of defence spending in Europe', *Intereconomics* 59 (2024) (4) 189–192. Zie: https://www.intereconomics.eu; Council of the European Union, *A Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security*, 2022. Zie: https://www.consilium.europa.eu.

2 S. Clapp, 'European defence industrial strategy', *European Parliamentary Research Service Briefing*, PE 762.402, 2024. Zie: https://www.europarl.europa.eu/thinktank.

Finse militairen oefenen met hun houwitsers. Sinds de Russische invasie van Oekraïne streeft de EU naar strategische autonomie op defensiegebied. Op welke manier kan zij dat het beste bereiken? FOTO EUROPESE COMMISSIE

raketsystemen. Hoewel deze transacties de Europese afschrikkingscapaciteit op korte termijn hebben versterkt, verdiepen zij tegelijkertijd structurele afhankelijkheidsrelaties binnen trans-Atlantische defensieketens.[3] De strategische onzekerheid die al tijdens de eerste regering-Trump zichtbaar werd, heeft deze afhankelijkheid bovendien een uitgesproken politieke dimensie gegeven, waardoor strategische autonomie verschuift van een technocratisch industriebeleidsconcept naar een voorwaarde voor Europese strategische handelingsvrijheid.[4]

In reactie hierop heeft de Europese Commissie een reeks omvangrijke beleidsinitiatieven gelanceerd, waaronder de European Defence Industry Strategy (EDIS), het European Defence Industry Programme (EDIP) en ReArm Europe, die inhoudelijk worden ondersteund door de bredere industriepolitieke diagnose van het Draghi-rapport. De EDIS, gepresenteerd in maart 2024, biedt een geïntegreerd raamwerk voor capaciteitsopbouw langs vier pijlers: versterking

3 P.D. Wezeman et al, 'Trends in international arms transfers, 2023', *SIPRI Fact Sheet*, maart 2024, Stockholm International Peace Research Institute. Zie: https://www.sipri.org; M. Grajewski, 'European defence, strategic autonomy and NATO', *European Parliamentary Research Service Briefing*, PE 759.601, 2024. Zie: https://www.europarl.europa.eu.

4 L. Retter et al, 'European strategic autonomy in defence', *Transatlantic visions and implications for NATO, US and EU relations*, RAND, Santa Monica–Cambridge, 2021.

van de Europese defensie-industrie, bevordering van gezamenlijke aanbesteding, borging van strategische voorraden en intensivering van publiek-private samenwerking.[5] Het hieraan gekoppelde EDIP stelt voor de periode 2025–2027 1,5 miljard euro beschikbaar en introduceert expliciet het beginsel van *European preference* om intra-Europese samenwerking te stimuleren. Aanvullend richt ReArm Europe zich op het versneld opschalen van de munitieproductie en het aanpakken van structurele knelpunten binnen de Europese begrotingskaders.

Het Draghi-rapport van september 2024 plaatst deze beleidsinitiatieven in een bredere macro-economische context en benadrukt dat Europa structureel achterloopt op het gebied van innovatie, schaalvoordelen en kapitaalintensieve productie. Deze achterstand wordt mede veroorzaakt door gefragmenteerde nationale markten en inconsistente beleidsprikkels. Het rapport pleit daarom voor een fundamentele heroriëntatie van de Europese industriepolitiek, met aanzienlijk hogere investeringen in onderzoek en ontwikkeling en het doorbreken van hardnekkig nationaal protectionisme.

Dit artikel analyseert echter een aantal fundamentele obstakels die de realisatie van volledige strategische autonomie belemmeren en concludeert dat een dergelijke uitkomst binnen afzienbare tijd onhaalbaar is. De analyse omvat: (1) de actieve verdediging van de Amerikaanse marktpositie via lobbyactiviteiten, prijsstrategieën en technologische dominantie; (2) de Europese afhankelijkheid van kritieke grondstoffen en geavanceerde technologieën; (3) de verankering van trans-Atlantische afhankelijkheden door bestaande wapensystemen (legacy systems); (4) de aanzienlijke kloof in onderzoek en ontwikkeling; (5) de extraterritoriale werking van Amerikaanse exportcontroles; (6) zwak intra-Europees commitment en ongelijke lastenverdeling; en (7) het ontbreken van geharmoniseerde Europese exportcontrole.

Gegeven deze structurele beperkingen introduceert het artikel het concept van *managed autonomy*: een pragmatische strategie waarin

5 European Commission, *European Defence Industrial Strategy (EDIS)*, 2024. Zie: https://defence-industry-space.ec.europa.eu.

FOTO U.S. ARMY, JOSEPH KLIMZAK

selectieve autonomie in strategische kerngebieden wordt gecombineerd met voortgezette trans-Atlantische samenwerking. Daarbij wordt betoogd dat Europa wel degelijk substantiële onderhandelingsmacht bezit — onder meer via zijn aandeel van circa 25 procent in de Amerikaanse wapenexport — maar dat effectieve benutting hiervan afhankelijk is van politieke eenheid en geloofwaardige collectieve inzet. Juist deze voorwaarden blijken in de huidige Europese context slechts beperkt aanwezig, waardoor volledige strategische autonomie voorlopig eerder een normatief richtpunt blijft dan een realistisch beleidsdoel.

Amerikaanse verdediging van marktpositie

De Verenigde Staten beschouwen de Europese defensiemarkt als strategisch van uitzonderlijk belang, zowel economisch als geopolitiek.[6] Europa neemt meer dan een kwart van de totale Amerikaanse wapenexport voor zijn rekening en fungeert daardoor als een strategisch cruciale afzetmarkt voor de Amerikaanse defensie-industrie.[7] Deze commerciële belangen zijn nauw verweven met bredere veiligheidsdoelstellingen: wapenleveranties versterken trans-Atlantische interoperabiliteit, consolideren Amerikaanse technologische standaarden en verankeren politieke invloed binnen NAVO-verband. De Europese ambitie om strategische autonomie te vergroten wordt in Washington daarom niet louter gezien als een intern EU-project, maar op termijn als een potentiële bedreiging voor bestaande machts- en marktverhoudingen.

Amerikaanse defensiebedrijven hebben aanzienlijke politieke middelen om hun marktpositie in Europa te verdedigen. Via intensieve lobbyactiviteiten in Brussel en nationale hoofdsteden, met jaarlijkse uitgaven die gezamenlijk in de honderden miljoenen dollars lopen, oefenen zij invloed uit op beleidsvorming en aanbestedingsprocessen. In deze lobbystrategieën staan drie argumenten centraal: de bewezen operationele effectiviteit van Amerikaanse systemen, hun volledige interoperabi-

6 S. Johnston, 'A Europe that Protects? U.S. Opportunities in EU Defense', *Policy Brief November 2019*. Zie: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/pantheon_files/files/publication/EuroDefense_0.pdf.

De aanschaf van wapensystemen zoals HIMARS versterkt weliswaar de Europese afschrikking op korte termijn, maar verdiept ook de afhankelijkheid van de Amerikaanse defensie-industrie

FOTO EUROPESE COMMISSIE, GINTS IVUSKANS

Droneproductie in Letland. Europa is kwetsbaar voor verstoring van de beschikbaarheid van cruciale componenten voor wapensystemen die vooral uit Oost-Azië komen

liteit binnen NAVO-structuren, en de vaak snellere beschikbaarheid in vergelijking met Europese alternatieven. Met name in crisissituaties, waarin leveringstijd cruciaal is, blijken deze argumenten politiek zeer overtuigend.[8]

De debatten over Europese lucht- en raketverdediging in de periode 2023–2024 illustreren scherp hoe commerciële, industriële en veiligheidsbelangen in de praktijk samenvallen.[9] In het kader van grootschalige investeringsbesluiten, vooral rond het European Sky Shield Initiative (ESSI), werd aanzienlijke diplomatieke en industriële druk uitgeoefend ten gunste van Amerikaanse systemen zoals Patriot. Deze systemen werden consequent gepositioneerd als onmiddellijk beschikbaar, bewezen in operationele omgevingen en volledig interoperabel met bestaande NAVO-architecturen. Het Frans-Italiaanse SAMP/T-systeem daarentegen werd weliswaar erkend als technologisch volwassen, maar tegelijk neergezet als minder snel schaalbaar en minder direct inzetbaar in het licht van acute dreigingspercepties, zoals na de Russische invasie van Oekraïne.[10]

7 B.O. Martins en J. Mawdsley, 'The European Iron Network: The remaking of the political economy of European defence production following the Ukraine War', *Cooperation and Conflict*, 2025. Zie: https://doi.org/10.1080/07036337.2025.2546621; M. George et al, 'Trends in international arms transfers, 2024', *SIPRI Fact Sheet*, maart 2025, Stockholm International Peace Research Institute.

8 S. Clapp, 'United States Defense Industrial Base. How does it differ from the European defence technological and industrial base?', *Briefing*, 2025. Zie: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/777967/EPRS_BRI(2025)777967_EN.pdf.

9 Carnegie Endowment for International Peace, *Rebalancing the transatlantic defense-industrial relationship: Regional pragmatism in northeastern Europe*, 2025.

10 J. Muravska, 'European Integrated Air and Missile Defence in NATO: Progress and Persistent Challenges', 2023.

Economisch gezien wordt de Amerikaanse positie versterkt door structurele schaalvoordelen. Het F-35-programma, met meer dan 2400 toestellen voor de Amerikaanse krijgsmacht alleen, spreidt ontwikkelings- en productiekosten over een ongeëvenaard volume, waardoor de zogeheten *flyaway cost* is gedaald tot rond 80 miljoen dollar per toestel. Europese programma's, die opereren in kleinere nationale of bilaterale afzetmarkten, kunnen moeilijk concurreren met zulke schaalvoordelen.[11] Daarnaast maakt Washington via het Foreign Military Sales-mechanisme gebruik van gunstige financieringsvoorwaarden, waaronder lage rentes en gespreide betalingsschema's, wat vooral voor kleinere Europese landen aantrekkelijk is.

Offset- en industriële samenwerkingsdeals versterken deze aantrekkingskracht verder. In Polen bijvoorbeeld werden omvangrijke Amerikaanse aankopen — variërend van F-35's en Apache-helikopters tot Patriot-systemen — gekoppeld aan lokale assemblage, onderhoudsfaciliteiten en opleidingscentra, waardoor aanzienlijk binnenlands politiek en economisch draagvlak ontstond.[12]

Afhankelijkheid van grondstoffen en technologieën

Strategische autonomie in defensie impliceert meer dan de locatie van eindassemblage of de herkomst van platforms; zij vereist effectieve controle over de volledige waardeketen, van kritieke grondstoffen en sleutelcomponenten tot software, data en intellectueel eigendom. Juist op dit punt wordt de Europese kwetsbaarheid het meest zichtbaar. Ondanks beleidsambities blijft Europa in hoge mate afhankelijk van externe leveranciers voor essentiële materialen en geavanceerde technologieën die cruciaal zijn voor moderne militaire capaciteiten.

Een eerste structurele afhankelijkheid betreft zeldzame aardmetalen, zoals neodymium, dysprosium, europium en terbium, die onmisbaar zijn voor bijvoorbeeld permanente magneten in straaljagers, geleide wapens, nachtzichtapparatuur en radar- en sensortechnologie.[13] De wereldwijde waardeketen voor deze materialen is extreem geconcentreerd. China is verantwoordelijk voor ongeveer 60 procent van de mondiale winning en controleert 85 tot 90 procent van de raffinagecapaciteit.[14] Eerdere Chinese exportbeperkingen in 2010 en herhaalde dreigementen in 2023 illustreren hoe deze dominantie kan worden ingezet als geopolitiek instrument, met directe implicaties voor defensiegerelateerde productie elders.

De Verenigde Staten nemen eveneens een sleutelpositie in deze ketens in, zowel via controle over strategische mijnbouw- en verwerkingsprojecten als via technologische knowhow en toegang tot mondiale toeleveringsnetwerken.[15] Europese initiatieven om strategische voorraden aan te leggen en alternatieve leveranciers te ontwikkelen verkeren vooralsnog in een opbouwfase en vergen jarenlange investeringen. Deze structurele schaarste beperkt de Europese beleidsruimte fundamenteel: zelfs wanneer Europa investeert in eigen defensieproductie, blijft de beschikbaarheid van essentiële inputs indirect afhankelijk van Amerikaanse en Chinese markten, exportbeperkingen en strategische prioriteiten.[16]

Een nog scherpere kwetsbaarheid manifesteert zich in de halfgeleidersector. Moderne wapensystemen zijn sterk afhankelijk van geavanceerde micro-elektronica. Zo bevat een enkel jachtvliegtuig meer dan 400 verschillende typen halfgeleiders, verspreid over sensoren, commu-

11 J. Mejino-Lopez en G. Wolff, 'A European defence industrial strategy in a hostile world', *Bruegel Policy Brief*, 29/2024. Zie: https://www.bruegel.org.

12 C.D. Petersen, 'Defense and commercial trade offsets: Impacts on the US industrial base raise economic and national security concerns', *Journal of Economic Issues* 45 (2011) (2) 485-492; L. Béraud-Sudreau en L. Scarazzato, *Beyond fragmentation? Mapping the European defence industry in an era of strategic flux*, Centre for Security, Diplomacy and Strategy, Brussels School of Governance, 2023.

13 J.S. Kwon en B. Jensen, 'Deterrence runs on rare earths', Center for Strategic and International Studies (CSIS) Commentary, 2025; SFA Oxford, *Critical minerals in defence and national security*, 2024. Zie: https://www.sfa-oxford.com.

14 GAO (U.S. Government Accountability Office), *Critical materials: DOD's efforts to secure supply chains*, GAO-24-107176, 2024.

15 L.L. Leffler, 'Improving the US Supply Chain to Sustain National Security', *Defense Transportation Journal* 78 (2022) (4) 15-30.

16 M. Kleczka et al, 'The spectrum of strategic autonomy in EU defence supply chains', *Defence and peace economics* 35 (2024) (4) 427-447.

nicatiesystemen, avionica en wapengeleiding.[17] De meest geavanceerde chips, kleiner dan 7 nanometer, worden vrijwel uitsluitend geproduceerd in Oost-Azië, waarbij Taiwan Semiconductor Manufacturing Company (TSMC) circa 90 procent van de wereldwijde capaciteit controleert. Dit creëert een directe strategische kwetsbaarheid: een militaire escalatie rond Taiwan zou de beschikbaarheid van cruciale componenten voor Europese wapensystemen fundamenteel kunnen ondermijnen.

De European Chips Act, met een aangekondigd budget van ongeveer 43 miljard euro, beoogt het Europese marktaandeel in halfgeleiders te verdubbelen tegen 2030. Hoewel dit een belangrijke stap is richting technologische weerbaarheid, ligt de nadruk primair op civiele toepassingen. Specifieke militaire eisen, zoals rad-hard chips, beveiligde architecturen en langdurige leveringsgaranties, blijven onderbelicht. Bovendien vergt de bouw van geavanceerde productiefaciliteiten doorgaans vijf tot tien jaar.

Gezamenlijk impliceren deze structurele afhankelijkheden dat Europese defensieproductie kwetsbaar blijft voor externe schokken, geopolitieke escalaties en unilaterale beleidsbeslissingen van derde landen en in het bijzonder van de VS en China. Het opbouwen van betekenisvolle autonomie vereist daarom een lange tijdshorizon, eerder decennia dan jaren, die slecht aansluit bij de acute politieke urgentie sinds 2022.

Het gewicht van bestaande investeringen (legacy systems)

Een belangrijke structurele belemmering voor Europese strategische autonomie schuilt in de omvang en duur van bestaande investeringen in Amerikaanse wapensystemen. Europese krijgsmachten exploiteren vandaag een brede portefeuille aan Amerikaanse platforms met levenscycli die zich uitstrekken over dertig tot vijftig jaar. Systemen zoals de F-16 en F-35 gevechtsvliegtuigen, C-130 transporttoestellen, Apache- en Chinook-helikopters en Patriot-luchtverdedigingssystemen vertegenwoordigen gezamenlijk investeringen ter waarde van tientallen miljarden euro's en zullen in veel lidstaten operationeel blijven tot ver voorbij 2050.[18] Deze uitgaven vormen *sunk costs* die economisch niet kunnen worden terugverdiend door voortijdige vervanging. Voortijdige vervanging zou niet alleen leiden tot boekhoudkundige afwaarderingen, maar ook tot politieke weerstand tegen kapitaalvernietiging van recent verworven systemen.

Hoewel mid-life updates en moderniseringsprogramma's de operationele relevantie van deze platforms verlengen, versterken zij tegelijkertijd de afhankelijkheid van oorspronkelijke fabrikanten en toeleveringsketens. Software-updates, sensormodernisering en wapenintegratie vereisen doorgaans toegang tot broncode, technische data en gecertificeerde componenten die vaak onder strikte Amerikaanse exportcontrolewetgeving vallen. Daarmee behouden Amerikaanse leveranciers gedurende de volledige levensduur van het systeem invloed op gebruik, aanpassing en doorontwikkeling, zelfs wanneer de platformen formeel eigendom zijn van Europese staten.

Een abrupte vervanging van deze legacy-systemen door Europese alternatieven is daarom strategisch en operationeel nauwelijks haalbaar. Dergelijke substitutie zou onvermijdelijk leiden tot tijdelijke capaciteitsgaten, met gevolgen voor zowel nationale verdediging als collectieve NAVO-verplichtingen. Bovendien vereist de introductie van nieuwe platforms de gelijktijdige opbouw van volledige ondersteunende ecosystemen – opleiding van personeel, ontwikkeling van simulatoren, logistieke ketens voor reserveonderdelen, onderhouds- en reparatiefaciliteiten en aangepaste commandostructuren. De replicatie van deze ecosystemen brengt hoge vaste kosten met zich mee en vergt jaren, zo niet decennia, aan institutionele en financiële inspanning.

17 ORF America, *The U.S. defense industry's chip challenge*, 2023.

18 D. Zandee et al, *European strategic autonomy in security and defence: Now the going gets tough*, Clingendael Institute, 2020.

Deze *lock-in* wordt verder versterkt door NAVO-interoperabiliteitseisen.[19] Standaarden vastgelegd in STANAG's zijn in belangrijke mate ontwikkeld rond Amerikaanse systemen en doctrines, die de kern vormen van gezamenlijke operaties binnen de alliantie. Voor met name Oost-Europese lidstaten, die Rusland als directe militaire dreiging ervaren, is nauwe integratie met Amerikaanse capaciteiten een expliciete veiligheidsprioriteit. Voor hen wordt strategische autonomie niet primair gezien als industriële onafhankelijkheid, maar als maximale verwevenheid met de Amerikaanse militaire macht. Dit creëert een fundamentele spanning tussen Europese autonomie-ambities en de politieke realiteit van alliantie-afschrikking.

Het gevolg is dat elke serieuze transitie richting Europese systemen slechts geleidelijk kan plaatsvinden, over een tijdshorizon van twee tot drie decennia. Tijdens deze periode blijft Europa in substantiële mate afhankelijk van de Verenigde Staten voor onderhoud, onderdelen, software-ondersteuning en technologische upgrades van bestaande systemen. Strategische autonomie wordt daarmee geen abrupt breekpunt, maar een langetermijnproces van gedeeltelijke substitutie en parallelle afhankelijkheden. Het gewicht van legacy-investeringen onderstreept dat Europese defensie-autonomie niet alleen wordt bepaald door toekomstige beleidskeuzes, maar in hoge mate wordt vastgelegd door beslissingen uit het verleden.

De technologiekloof: R&D-investeringen en innovatie

Een van de meest structurele belemmeringen voor Europese strategische autonomie is de hardnekkige technologiekloof tussen de Verenigde Staten en Europa, die haar oorsprong vindt in decennialange verschillen in onderzoeks- en ontwikkelingsinvesteringen, institutionele organisatie en innovatie-ecosystemen. De omvang van deze kloof wordt duidelijk wanneer men de publieke defensie-uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling vergelijkt. De Verenigde Staten investeren jaarlijks meer dan 130 miljard dollar in defensiegerelateerde R&D, terwijl de gezamenlijke Europese uitgaven binnen de EU rond de 11 miljard euro liggen — een verhouding van ongeveer tien tegen één.[20] Dit verschil heeft zich cumulatief vertaald in technologische dominantie over meerdere generaties wapensystemen.

De hardnekkige technologiekloof is een van de meest structurele belemmeringen voor Europese strategische autonomie

De gevolgen hiervan zijn zichtbaar in sleuteltechnologieën zoals stealthcapaciteiten of hypersonische wapens. De Verenigde Staten, samen met China, voeren hier de wereldwijde kopgroep aan, terwijl Europese projecten zich vaak nog in experimentele of conceptuele fasen bevinden. Zelfs onder optimistische aannames suggereren conservatieve schattingen dat het dichten van deze technologiekloof vijftien tot twintig jaar duurt, en alleen wanneer Amerikaanse innovatie niet verder accelereert. In de praktijk betekent dit dat Europese wapensystemen het risico lopen technisch inferieur te blijven, wat niet alleen operationele consequenties heeft, maar ook de politieke en economische geloofwaardigheid van een *European preference*-beleid ondermijnt. Lidstaten zullen immers geneigd blijven te kiezen voor bewezen, technologisch superieure systemen wanneer kerncapaciteiten en afschrikking op het spel staan. De technologiekloof vormt

19 Council of the European Union, 'Defence cooperation: Council assesses progress made in the framework of PESCO', Press release, 14 november 2023.

20 N. Helmonds, L. Schütte en M. Bergmann, 'Strategic options for the European defence industry in the 2020s', *Defense & Security Analysis* 41 (2024) (1) 34–58.

FOTO EUROPESE COMMISSIE, CARMEN JASPERSEN

daarmee geen tijdelijk probleem, maar een structurele beperking op de Europese ambitie tot strategische defensie-autonomie.

Extraterritoriale exportcontrole: de rol van ITAR

Een vaak onderschat maar fundamenteel obstakel voor Europese strategische autonomie is de extraterritoriale werking van de Amerikaanse exportcontrolewetgeving, in het bijzonder de International Traffic in Arms Regulations (ITAR).[21] ITAR reguleert niet alleen de directe export van Amerikaanse wapensystemen, maar ook de re-export en het eindgebruik van buitenlandse systemen die Amerikaanse componenten, software of technische data bevatten. In de praktijk betekent dit dat iedere doorverkoop, overdracht of soms zelfs operationele wijziging van dergelijke systemen voorafgaande goedkeuring vereist van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken. Deze extraterritoriale reikwijdte heeft verstrekkende implicaties voor Europese defensie-industrieën en overheden.

De Europese defensieproductie is diep verweven met Amerikaanse technologie. Kritieke subsystemen, zoals vliegtuigmotoren (bijvoorbeeld van General Electric en Pratt & Whitney), sensoren, avionica, encryptiesoftware en communicatiemodules, zijn in tal van Europese platforms geïntegreerd. Hierdoor vallen zelfs Europese systemen onder ITAR-jurisdictie. Een bekend voorbeeld betreft de Duitse Leopard 2-tanks, waarvan exportbeslissingen mede werden bemoeilijkt door de aanwezigheid van Amerikaanse componenten en bijbehorende goedkeuringsvereisten. Nog duidelijker is het geval van de NH90-helikopter: hoewel gepresenteerd als een Europees samenwerkingsproject bevat het platform substantiële Amerikaanse technologie en is het bij export naar derde landen in veel gevallen ITAR-onderworpen.

Deze afhankelijkheid vertaalt zich in directe beperkingen op Europese beleidsautonomie. In situaties waarin Europese staten wapensystemen willen exporteren naar strategische partners of conflictgebieden, kan de Amerikaanse overheid effectief vetorecht uitoefenen, zelfs wanneer de transactie formeel voldoet aan Europese exportcriteria.[22] Dit raakt niet alleen commerciële belangen van Europese defensiebedrijven, maar ook de politieke geloofwaardigheid van de EU als onafhankelijke veiligheidsactor. Bovendien creëert ITAR onzekerheid voor potentiële afnemers, die risico's zien in toekomstige gebruiks- of doorverkoopbeperkingen en daardoor soms terughoudend zijn in de aanschaf van Europese systemen.

Als reactie hierop heeft met name Frankrijk bewust geïnvesteerd in de ontwikkeling van zogenoemde ITAR-vrije systemen, zoals de Rafale-gevechtsvliegtuigen, met als doel maximale exportflexibiliteit en nationale besluitvorming te behouden. Deze strategie illustreert echter de hoge kosten van autonomie. Het volledig vermijden van Amerikaanse componenten vereist substantiële financiële middelen, langdurige R&D-trajecten en vaak parallelle ontwikkeling van technologieën die elders reeds beschikbaar zijn. Dit kan leiden tot hogere eenheidskosten, langere ontwikkeltijden en in sommige gevallen een relatief lagere technologische volwassenheid in vergelijking met systemen die gebruikmaken van wereldwijd toonaangevende Amerikaanse technologie.

Op systeemniveau impliceert dit dat een volledig ITAR-vrije Europese defensie-industrie een radicale herstructurering van bestaande waardeketens zou vereisen. Gezien de diepte van trans-Atlantische industriële integratie is een dergelijke transitie slechts denkbaar over meerdere decennia en tegen aanzienlijke economische kosten. Tot die tijd blijft ITAR een structurele beperking op zowel de commerciële handelingsvrijheid als de strategische soevereiniteit van Europa. De extraterritoriale exportcontrole van de Verenigde Staten onderstreept daarmee dat Europese strategische autonomie niet uitsluitend een kwestie is van politieke wil, maar in hoge mate wordt bepaald

21 M. Tudosia, 'ITAR-related obstacles to exports', *European Security & Defence*, oktober 2022. Zie: https://euro-sd.com.

22 Carnegie Endowment for International Peace, *Rebalancing the transatlantic defense-industrial relationship*.

Productie van een Puma-pantservoertuig door Rheinmetall. De Europese defensie-industrie is geconcentreerd in een beperkt aantal grote lidstaten, waaronder Duitsland, wat een ongelijke kosten-batenafweging tussen Europese lidstaten veroorzaakt

door juridische en technologische afhankelijkheden die diep zijn verankerd in bestaande industriële structuren.[23]

Zwak Europees commitment en ongelijke baten- en lastenverdeling

Een verdere structurele belemmering voor het realiseren van Europese strategische autonomie ligt in het gebrek aan consistent politiek commitment van de lidstaten, gecombineerd met een sterk ongelijke verdeling van de baten van defensie-industrieel beleid.[24] De Europese defensie-industrie is geconcentreerd in een beperkt aantal grote lidstaten — met name Frankrijk, Duitsland, Italië en Spanje — die beschikken over substantiële industriële capaciteiten en nationale kampioenen, terwijl kleinere lidstaten slechts minimale defensie-industriële infrastructuur bezitten. Deze asymmetrie vertaalt zich in fundamenteel uiteenlopende kosten-batenafwegingen met betrekking tot European preference.[25]

Voor kleinere en middelgrote lidstaten is het economisch rationeel om prioriteit te geven aan prijs-kwaliteitverhouding, snelle beschikbaarheid en operationele betrouwbaarheid, ongeacht de herkomst van het materieel. In veiligheidsstrategisch opzicht geldt bovendien dat landen die sterk afhankelijk zijn van Amerikaanse veiligheidsgaranties, vooral aan de oostflank van Europa, een uitgesproken voorkeur hebben voor Amerikaanse wapensystemen, die volledige interoperabiliteit met de VS garanderen en politieke signalen van trans-Atlantische verbondenheid afgeven.[26]

23 Defense Express, 'Rafale Fighters Could Free Ukraine from Foreign Limits or Make Them Worse', oktober 2025.

24 K. Kuchtová en M. Terlikowski, 'Strategic autonomy in security and defence as an impracticability? How the European Union's rhetoric meets reality', in: *The European Union in a contested world order* (Springer, 2025).

25 J. Becker, T. Megerisi en C. Schmucker, 'Burden-sharing in NATO: Trends and dispersion in defense spending, 1950–2024', *Applied Economics Letters*, 2025; N. Tian et al, 'Trends in world military expenditure, 2024', *SIPRI Fact Sheet*, april 2025, Stockholm International Peace Research Institute.

26 Wezeman et al, 'Trends in international arms transfers, 2023'; Carnegie Endowment for International Peace, *Rebalancing the transatlantic defense-industrial relationship*.

De baten van Europese defensiesamenwerking zijn ongelijk verdeeld

De huidige Europese beleidsinstrumenten slagen er onvoldoende in dit dilemma te doorbreken. Initiatieven zoals de European Defence Industry Strategy en het European Defence Fund zijn in belangrijke mate gebaseerd op vrijwilligheid en bevatten nauwelijks afdwingbare verplichtingen voor lidstaten om Europees in te kopen.[27] Tegelijkertijd versterken binnenlandse lobbydynamieken deze vrijblijvendheid – Amerikaanse bedrijven lokken lidstaten met offsetdeals en lokale assemblage, terwijl Europese bedrijven onderling concurreren in plaats van strategisch te consolideren. Voor defensiebedrijven ontbreekt hierdoor een geloofwaardige vraaggarantie, wat investeringen in kapitaalintensieve productielijnen en innovatie risicovol maakt. Het resultaat is een vicieuze cirkel: beperkte schaal leidt tot hogere kosten per eenheid, wat Europese systemen minder aantrekkelijk maakt, wat op zijn beurt de schaal verder ondermijnt.

Daarbij komt dat de baten van Europese defensiesamenwerking ongelijk zijn verdeeld. Grote *prime contractors* zoals Airbus, Dassault, Thales, Leonardo en Rheinmetall domineren EU-programma's en verwerven doorgaans leidende rollen, terwijl kleinere lidstaten vaak gedegradeerd worden tot junior partners of niche-leveranciers. Dit roept vragen op over eerlijkheid en draagvlak, vooral wanneer publieke middelen via het EDF onevenredig bij reeds sterke industriële clusters terechtkomen.[28] Pogingen om geografische spreiding af te dwingen leiden bovendien geregeld tot inefficiënties en suboptimale projectstructuren. Ook op het vlak van military mobility — de capaciteit om troepen en materieel snel door Europa te bewegen — blijven structurele obstakels bestaan ondanks aanzienlijke investeringen, wat de operationele geloofwaardigheid verder ondermijnt.[29]

Ten slotte raakt defensie aan kernvragen van nationale soevereiniteit. Lidstaten blijven terughoudend om controle over capaciteiten, exportbeleid en strategische keuzes over te dragen aan supranationale EU-structuren. Frankrijk waakt nadrukkelijk over zijn strategische autonomie, terwijl oostelijke lidstaten de NAVO en de Verenigde Staten als ultieme veiligheidsgarantie beschouwen. Deze divergenties resulteren in besluitvorming via veto's en minimale consensus, wat leidt tot een gefragmenteerd landschap van vrijwillige samenwerking. Zonder brede en geloofwaardige politieke consensus blijven Europese autonomieambities kwetsbaar voor nationaal eigenbelang, waardoor de totstandkoming van een coherente en concurrerende Europese defensie-industriële basis uiterst moeilijk blijft.

Gebrek aan geharmoniseerde Europese exportcontrole

Een structurele maar vaak onderbelichte belemmering voor de ontwikkeling van een coherente Europese defensie-industriële basis is het ontbreken van geharmoniseerde exportcontrole binnen de Europese Unie. Hoewel de EU beschikt over een gemeenschappelijk normatief kader, blijft de feitelijke besluitvorming over wapenexport volledig nationaal georganiseerd. Iedere lidstaat hanteert zijn eigen exportcontroleregime, met uiteenlopende beoordelingscriteria, institutionele procedures en politieke gevoeligheden. Deze fragmentatie staat op gespannen voet met de ambitie om via gezamenlijke programma's schaalvoordelen te realiseren

27 Clapp, 'European defence industrial strategy'.

28 European Commission, *European Defence Industrial Strategy (EDIS)*; D. Fiott, 'The European Union's role in European defence industry policy', *Defence Studies*, 2024.

29 M. Centrone en J.L. Saulnier, 'Towards a comprehensive and beneficial approach to military mobility', *European Parliamentary Research Service Briefing*, PE 779.408, 2025; European Court of Auditors, *EU military mobility: Full speed not reached due to design weaknesses and obstacles en route*, Special Report 04/2025.

en Europese industriële samenwerking te verdiepen.

De EU Common Position 2008/944/CFSP vormt weliswaar het formele raamwerk voor wapenexportcontrole, met acht criteria inzake mensenrechten, regionale stabiliteit en nationale veiligheid, maar laat de interpretatie en handhaving expliciet over aan de lidstaten. In de praktijk resulteert dit in aanzienlijke verschillen. Duitsland hanteert traditioneel een restrictieve benadering, met een sterke nadruk op mensenrechten en conflictpreventie, terwijl Frankrijk een pragmatischer exportbeleid voert waarin strategische en industriële belangen zwaarder wegen. Deze divergenties zijn geen randverschijnsel, maar structureel verankerd in nationale politieke cultuur en parlementaire controlemechanismen.

Bij multinationale defensieprogramma's werken deze verschillen bijzonder verstorend. Gezamenlijk ontwikkelde systemen bevatten vaak componenten uit meerdere lidstaten, waardoor export naar derde landen de goedkeuring vereist van alle betrokken regeringen. Eén nationale weigering volstaat om een exporttransactie te blokkeren, met aanzienlijke economische en diplomatieke gevolgen. Het bekendste voorbeeld betreft het Duitse veto op de export van Eurofighter-toestellen door het Verenigd Koninkrijk naar Saoedi-Arabië, vanwege Duitse componenten in het platform en Berlijns restrictieve exportbeleid. Dergelijke blokkades ondermijnen niet alleen bilaterale relaties, maar schaden ook de reputatie van Europese systemen als betrouwbare exportproducten.

Voor potentiële afnemers creëert deze institutionele onzekerheid een wezenlijk risico. Kopers moeten rekening houden met de mogelijkheid dat toekomstige politieke verschuivingen in één lidstaat de levering van reserveonderdelen, upgrades of munitie kunnen belemmeren. In vergelijking met systemen uit landen met een centraal aangestuurd exportbeleid — zoals de Verenigde Staten of, in andere markten, Rusland — worden Europese producten daardoor als minder voorspelbaar en minder betrouwbaar ervaren. Dit concurrentienadeel verkleint exportkansen, reduceert productievolumes en beperkt de mogelijkheid om via schaalvoordelen kosten te drukken.

Pogingen tot verdere harmonisatie zijn tot dusver beperkt van reikwijdte en effect. Politiek gevoeligere voorstellen, zoals een gezamenlijke EU-licentie of een mechanisme voor bindende arbitrage bij exportgeschillen, stuiten op verzet van lidstaten die hun soevereiniteit over buitenlands- en veiligheidsbeleid niet willen prijsgeven. Het ontbreken van geharmoniseerde exportcontrole vormt daarmee een structurele rem op Europese defensiesamenwerking. Het beperkt schaalvoordelen, ondermijnt de geloofwaardigheid van gezamenlijke programma's en verzwakt de internationale concurrentiepositie van Europese defensiebedrijven. Zolang lidstaten vasthouden aan nationale veto's in exportbeslissingen, blijft strategische autonomie een intern inconsistente ambitie. Europa kan wel gezamenlijk ontwikkelen, maar niet gezamenlijk beslissen over de inzet en afzet van zijn eigen wapensystemen.

Conclusie: managed autonomy als realistisch alternatief

Bovenstaande analyse laat zien dat volledige Europese strategische autonomie in de defensiesector binnen een relevant tijdsbestek een utopische ambitie blijft.[30] Ze toont aan dat een samenloop van structurele factoren — economisch, technologisch, juridisch en politiek — de haalbaarheid van verregaande ontkoppeling van de Verenigde Staten fundamenteel beperkt. Amerikaanse marktverdediging via intensieve lobby, prijsconcurrentie en aantrekkelijke financieringsmechanismen blijkt bijzonder effectief en ondermijnt Europese pogingen om interne schaal te creëren.[31] Tegelijkertijd maken diepe afhankelijkheden van Chinese zeldzame aardmetalen en Taiwanese halfgeleiders duidelijk dat cruciale knelpunten in de waardeketen

30 Retter et al, 'European strategic autonomy in defence'; Zandee et al, *European strategic autonomy in security and defence*.

31 Béraud-Sudreau en Scarazzato, *Beyond fragmentation?*; George et al, 'Trends in international arms transfers, 2024'.

Munitiefabriek in Duitsland. Cruciaal voor Europese autonomie is onder andere surge-capaciteit van munitie en onderdelen

slechts over meerdere decennia kunnen worden aangepakt.[32] Bestaande legacy-systemen verankeren trans-Atlantische afhankelijkheden tot ver voorbij 2050, terwijl de huidige R&D-verhouding van ongeveer tien op één in het voordeel van de Verenigde Staten investeringsniveaus vereist die de Europese politieke en fiscale realiteit overstijgen.[33] Deze beperkingen worden verder versterkt door schaalnadelen als gevolg van fragmentatie,[34] extraterritoriale exportcontrole via ITAR,[35] zwak politiek commitment van lidstaten[36] en een gebrek aan geharmoniseerde Europese exportcontrole. Gezamenlijk vormen deze elementen een zelfversterkend web dat niet op korte termijn kan worden doorbroken.

Tegen deze achtergrond pleit dit artikel voor *managed autonomy* als analytisch en beleidsmatig realistischer alternatief.[37] In plaats van volledige onafhankelijkheid moet Europa selectieve autonomie nastreven in strikt gedefinieerde strategische domeinen, terwijl trans-Atlantische samenwerking behouden blijft waar deze operationeel en economisch rationeel is. Dit veronderstelt een expliciete prioritering van capaciteiten waarin autonomie cruciaal is voor strategische handelingsvrijheid, zoals command-and-controlsystemen, cryptografie en cybercapaciteiten, kritieke software en datalagen, ITAR-vrije subsystemen en voldoende *surge capacity* in munitie- en onderdelenproductie.[38] Voor andere capaciteiten, vooral die waar schaalvoordelen dominant zijn, kan internationale samenwerking efficiënter blijven, mits afhankelijkheden worden begrensd door *multiple sourcing* en interoperabele standaarden.

Binnen dit raamwerk spelen *hedging*-strategieën een centrale rol. Het diversifiëren van toeleveringsketens, het gericht investeren in ITAR-arme technologieën, het aanleggen van strategische voorraden en het ontwikkelen van flexibele productiecapaciteit vergroten de strategische wendbaarheid zonder de illusie van

32 Kwon en Jensen, ‚Deterrence runs on rare earths'.
33 Helmonds et al, 'Strategic options for the European defence industry in the 2020s'. M. Draghi, *The future of European competitiveness*, European Commission, 2024. Zie: https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en.
34 Béraud-Sudreau en Scarazzato, *Beyond fragmentation?*.
35 Tudosia, 'ITAR-related obstacles to exports'.
36 Clapp, 'European defence industrial strategy'; Kuchtová en Terlikowski, 'Strategic autonomy in security and defence as an impracticability?'.
37 Retter et al, 'European strategic autonomy in defence'.
38 European Defence Agency (EDA), *The 2023 EU Capability Development Priorities*, 2023. Zie: https://eda.europa.eu; Council of the European Union, *A Strategic Compass for Security and Defence*.

FOTO EUROPESE COMMISSIE, CARMEN JASPERSEN

volledige autonomie te koesteren. Cruciaal daarbij is het hanteren van een realistisch tijdsperspectief – structurele transformaties in defensie-industrieën voltrekken zich over decennia en vereisen incrementele vooruitgang, stabiele financiering en duidelijke tussentijdse mijlpalen.[39] Bestaande samenwerkingskaders zoals PESCO en de Capability Development Plan (CDP) bieden hiervoor een institutioneel fundament, maar vereisen versterking en stroomlijning om daadwerkelijk effectief te worden.[40] Recent onderzoek van het European Union Institute for Security Studies benadrukt dat Europa zijn defensie-inspanningen moet heropbouwen door efficiënter te spenderen en gecoördineerde defence surges te faciliteren.[41]

Europa heeft bovendien substantiële onderhandelingsmacht. De Europese markt vertegenwoordigt circa 25 procent van de Amerikaanse wapenexport, met een jaarlijkse waarde van meer dan 20 miljard dollar.[42] Verlies van deze markt zou directe gevolgen hebben voor Amerikaanse schaalvoordelen en industriële duurzaamheid. Dit drukmiddel kan collectief worden ingezet om betere voorwaarden te bedingen, zoals diepere technologieoverdracht, productielicenties, verlichting van ITAR-beperkingen of gezamenlijke ontwikkelingsprogramma's. Ervaringen uit Japan en Zuid-Korea tonen aan dat dergelijke strategieën succesvol kunnen zijn wanneer zij consistent en gecoördineerd worden toegepast. Het cruciale verschil is echter dat Europa alleen als collectief voldoende geloofwaardig is; versnipperde nationale strategieën ondermijnen deze onderhandelingspositie.

De voorwaarden voor managed autonomy zijn veeleisend. Politieke eenheid vergt bereidheid van lidstaten om nationale industriële en strategische voorkeuren gedeeltelijk ondergeschikt te maken aan collectieve doelen, inclusief meer bindende European preference-mechanismen.[43] Substantiële en langdurige investeringen zijn noodzakelijk, met een duidelijke verschuiving van louter operationele uitgaven naar R&D en kritieke technologieën.[44] Dit impliceert ook de oprichting van een Europees DARPA-equivalent met voldoende budget, institutionele autonomie en risicotolerantie. Daarnaast zijn verdere harmonisatie van exportcontrole, acquisitieprocessen en technische standaarden essentieel om voorspelbaarheid en schaal te creëren. Transparantie en democratische verantwoording blijven daarbij cruciaal om legitimiteit en maatschappelijk draagvlak te borgen.

De oorlog in Oekraïne heeft strategische autonomie met ongekende urgentie op de Europese agenda geplaatst.[45] Volledige onafhankelijkheid blijft echter binnen afzienbare tijd onhaalbaar. De kernuitdaging ligt daarom niet in maximale ontkoppeling, maar in het ontwikkelen van een realistisch, strategisch consistent pad van managed autonomy: gericht investeren waar autonomie essentieel is, samenwerking behouden waar deze voordelen oplevert, en volharden over meerdere politieke cycli. Of Europa hierin slaagt, zal bepalend zijn voor zijn toekomstige strategische positie, industriële weerbaarheid en veiligheid in een steeds competitiever geopolitiek landschap.[46] ■

39 Draghi, *The future of European competitiveness*; E. Letta, *Much more than a market – Speed, security, solidarity: Empowering the Single Market to deliver a sustainable future and prosperity for all EU citizens*, European Commission, 2024.

40 European Defence Agency, *The 2023 EU Capability Development Priorities*; Council of the European Union, *Council Recommendation assessing the progress made by the participating Member States to fulfil commitments undertaken in the framework of PESCO*, C/2024/6982, 18 november 2024; Council of the European Union, 'EU defence cooperation: Council approves conclusions on the PESCO strategic review', Press release, 19 november 2024; S. Rutigliano, 'Ukraine conflict's impact on European defence and Permanent Structured Cooperation (PESCO)', *European Papers* 8 (2023) (2) 765–777.

41 European Union Institute for Security Studies (EUISS), 'Guns. Lots of guns: EU strategic responsibility and the European defence industry', *EUISS Commentary*, 2024; L. Scazzieri, 'Rebuilding Europe's defences: How to unlock a coordinated defence surge', *European Union Institute for Security Studies (EUISS) Brief*, 2024.

42 Wezeman et al, 'Trends in international arms transfers, 2023'; Martins en Mawdsley, 'The European Iron Network'.

43 Clapp 'European defence industrial strategy'; Mejino-Lopez en Wolff, 'A European defence industrial strategy in a hostile world'; European Commission, E*uropean Defence Industrial Strategy (EDIS)*.

44 European Commission, *European Defence Fund (EDF)*, 2024. Zie: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-fund-edf_en; Helmonds et al, 'Strategic options for the European defence industry in the 2020s'.

45 Council of the European Union, *A Strategic Compass for Security and Defence*.

46 Retter et al, 'European strategic autonomy in defence'; Zandee et al, *European strategic autonomy in security and defence*.

Boodschappen

Brigade-generaal b.d. Peer de Vries

In het begin van dit jaar had ik het genoegen twee reünies bij te wonen van de School Reserve Officieren Cavalerie lichtingsploeg 76-1 en 76-4. Een van mijn oud-leerlingen gaf aan het 'verbazingwekkend te vinden hoe wij met z'n allen de bestaande draad weer oppakken! Alsof de tijd heeft stilgestaan!' Ik kon het alleen maar met hem eens zijn. Maar wat is dat dan, waardoor we de draad probleemloos weer oppakken? Is het vriendschap, broederschap, of iets anders? Dit soort begrippen wordt vaak door elkaar gebruikt alsof het synoniemen zijn. Ik wil aantonen dat deze begrippen ieder een eigen betekenis hebben en in de verste verte geen synoniemen zijn. Verder wil ik aantonen dat een derde begrip, te weten kameraadschap, veruit superieur is aan de andere begrippen.

Ik hanteer drie uitgangspunten: vrijwilligheid (iets doen uit eigen beweging, er is geen dwang), wederkerigheid (er is een verplichting tussen twee personen) en noodzaak (het is zo, omdat het onvermijdelijk is en dat ongeacht de omstandigheden). Als er geen noodzaak is gebruiken we vaak de term 'contingent'; het betreft een mogelijkheid die zich kan voordoen of niet. Als we met behulp van deze uitgangspunten de zelfstandige naamwoorden vriendschap, broederschap en kameraadschap tegen het licht houden wordt duidelijk dat er inderdaad drie totaal verschillende betekenissen zijn.

Vriendschap

Vriendschap betreft een nauwe relatie tussen personen waarbij onderling vertrouwen een belangrijke rol vervult. Dit begrip wordt naar mijn mening gekenmerkt door vrijwilligheid en wederkerigheid. Ik sluit uit eigen beweging vriendschap met een ander. Er is geen dwang, er is geen noodzaak. Het opbloeien van een vriendschap is dus contingent. De term vriendschap geeft aan dat er altijd ander(en) moeten zijn waarmee vriendschap wordt gesloten. Hierbij is dus sprake van noodzaak: zonder de ander(en) geen vriendschap. De nauwe relatie wordt verder gekenmerkt door wederkerigheid: ik kan niet jouw vriend zijn als jij dat niet wilt. Ook hierbij is er dus noodzaak. Vriendschap vergt onderhoud. De vertrouwelijkheid vergt periodieke bevestiging. Als dat onderhoud onvoldoende plaatsvindt, kan vriendschap verwateren en uiteindelijk uitdoven. In geval van een ontsporing waarbij de vertrouwelijkheid wordt geschonden, kan een vriendschap ook worden opgezegd.

Broederschap

Broederschap kent twee benaderingen, een letterlijke en een overdrachtelijke. De letterlijke betekenis betreft de familierelatie die bestaat tussen twee personen die een of twee dezelfde ouders (vader en moeder) hebben. Vrijwilligheid speelt hierbij bij geen rol; je wordt 'geworpen' in je familie. Veelal is er een nauwe relatie tussen broers en zusters, maar wederkerigheid is niet per se vanzelfsprekend. Wat betreft de aard van de broederband is er dus geen noodzaak! Broederschap in deze zin eindigt pas doordat de ander wegvalt. Mijn enige broer is overleden.

De overdrachtelijke betekenis heeft betrekking op het toetreden en/of lid worden van een genootschap, een (klooster)orde of een vergelijkbare organisatie. In de moderniteit is dat een vrijwillige keuze, althans wat betreft de aanmelding. De toelating tot het genootschap van je keuze is niet altijd vanzelfsprekend. Soms zijn er criteria voor toelating en is nader onderzoek gewenst om te onderzoeken in hoeverre een kandidaat voldoet aan deze criteria. Eenmaal lid geworden is het verder maar de vraag in hoeverre er binnen dat genootschap nauwe relaties ontstaan. Wederkerigheid is veelal formeel vereist en ook inhoudelijk/emotioneel mogelijk, maar niet noodzakelijk. Het lidmaatschap kan uiteindelijk worden opgezegd en daarmee komt formeel een einde aan deze vorm van broederschap.

Kortom broederschap kan tot stand komen door noodzaak (je wordt 'geworpen') of op basis van vrijwilligheid (je treedt toe). In geen van deze twee benaderingen is een nauwe persoonlijke relatie noodzakelijk; je kunt een familielid of lidmaat zijn zonder een band van vertrouwelijke en emotionele verbondenheid.

Kameraadschap

Kameraadschap is van een wezenlijke andere orde. Het begint veelal met het feit dat onbekenden tot elkaar zijn veroordeeld; zij zijn allen 'geworpen' in een voor hen vreemde situatie. Zij kunnen weliswaar vrijwillig of onvrijwillig zijn toegetreden tot een organisatie, maar hebben vaak geen idee wat ze te wachten staat. Vanuit dat perspectief kan er in praktische zin geen vrijwilligheid zijn. In een dergelijke situatie met onzekerheid en soms dwang en een pregnant of latent gevaar, zoeken ook vreemden steun bij elkaar. Het zoeken van steun te midden van wildvreemden levert de nodige spanningen op. Als dan steun wordt ontvangen geeft dat de nodige opluchting in een verder onoverzichtelijke situatie. Ook het geven van steun aan een wildvreemde levert dan veel voldoening. Te midden van de onoverzichtelijkheid en onzekerheid wordt een scherp licht geworpen op de ander(en) met wie je jouw zorgen en angsten deelt en van wie je steun ontvangt en aan wie je hulp verleent. Het ontstaan van kameraadschap is contingent. Per saldo is er geen vrijwilligheid, maar tegelijk is er wel wederkerigheid. We zijn elkaar tot steun! Kameraadschap ontstaat onder druk en tussen personen die dat niet hebben vermoed, maar die onder druk de ware, betrouwbare aard van de ander hebben ervaren. Kameraadschap wordt als het ware gesmeed. Een goed gesmede band vergt geen onderhoud, die blijft bestaan. Kameraadschap verwatert niet en kan niet worden opgezegd. Kameraadschap eindigt met de dood.

Er kan geen twijfel bestaan over wat wij, de reunisten van de SROC, de afgelopen 50 jaar hebben ervaren: dat is kameraadschap en daaruit vloeit ook de vanzelfsprekendheid voort. Kameraadschap is niet alleen voorbehouden aan oud-leerlingen van de SROC. Het is een militaire deugd die voor alle militairen essentieel is, ongeacht rang of stand, wapen of dienstvak, of krijgsmachtdeel. ■

DE KVBK ORGANISEERT:

Shared security: African-European cooperation in a multipolar world order

Part III: Diplomatic cooperation

For African states and regional organizations, the rise of a multipolar world order offers fresh opportunities to assert independent foreign policies. Military non-alignment and economic freedom are closely intertwined with a confident display of diplomacy on the world stage. The Sahelian rejection of French influence, the Congolese decision to halt a long-standing United Nations mission, and the South African court case again Israel are signifying this trend. Europe has long been a supporter of African diplomatic initiatives, but is also burdened by a colonial past that continues to cast doubts about its methods and intentions.

This seminar explores the future of African-European diplomatic cooperation through the lens of a multipolar world order. Considering their strained military relations and the ongoing securitization of economic assets, how can European and African partners find common ground in international diplomacy?

Date: 2 December
Time: 16.30-18.00 (doors open 16.00)
Location: Leiden University, Campus Spui room 3B.38 (Spui 5, The Hague)

De existentiële kooi: waarom Defensie hoogbegaafd talent verspilt

Mr. drs. LTZ 1 (LD) John Lapré*

In een tijd waarin de geopolitieke werkelijkheid sneller kantelt dan de gemiddelde bureaucratische nota kan worden herzien, monden 'wendbaarheid' en 'innovatie' bij Defensie vaak uit in een papieren werkelijkheid. We hoeven de defensienota's er maar op na te slaan: we moeten slimmer, adaptiever en technologisch superieur worden om het hoofd te bieden aan hybride dreigingen en complexe operationele scenario's. Maar hoe doen we dat als de organisatiecultuur kritisch denken nog te vaak behandelt als een vorm van insubordinatie?

Binnen de krijgsmacht loopt een aanzienlijk, maar grotendeels onontgonnen cognitief kapitaal rond. Schattingen van het Netwerk Hoogbegaafdheid Defensie wijzen op zo'n 1.400 hoogbegaafde medewerkers binnen de organisatie. Dit zijn professionals die gezegend – of soms vervloekt – zijn met een razendsnelle informatieverwerking, een scherpe patroonherkenning en een onverzadigbare behoefte aan intellectuele complexiteit. Precies de eigenschappen die je nodig hebt in een onvoorspelbare missieomgeving.

Weerbarstige praktijk

De praktijk is echter weerbarstig. Uit mijn recente masteronderzoek aan de Open Universiteit, gebaseerd op diepte-interviews met hoogbegaafde medewerkers bij Defensie, blijkt dat deze groep dagelijks tegen een onzichtbare muur oploopt. De resultaten zijn even fascinerend als zorgwekkend: hoogbegaafden ervaren een constante cognitieve discrepantie. Zij zien risico's, inconsistenties en logische weeffouten ver voordat hun omgeving dat doet. Dat is geen arrogantie; het is hoe hun brein bedraad is.

Wat er gebeurt als die snelle denkers stuiten op de traditionele militaire hiërarchie? Dan verandert die hiërarchie in wat respondenten treffend omschrijven als een 'existentiële kooi'. Een kooi waarin het primaat van de rang of procedure stelselmatig wint van de inhoudelijke argumentatie. 'Ik mag over heel veel dingen niet meedenken omdat mijn rang te laag is', verzuchtte een van de respondenten. 'Omdat we een bepaald intellectueel vermogen koppelen aan een rang.'

Het is een pijnlijke blinde vlek. In een commandostructuur is verticale hiërarchie noodzakelijk tijdens operationele inzet. Daar bestaat geen discussie over, ook niet onder hoogbegaafden. Maar wanneer die hiërarchie in de dagelijkse kantoorpraktijk of beleidsvorming wordt misbruikt om kritische vragen te smoren, beschadigt het de organisatie. Het navolgen van processen wordt dan belangrijker dan het uiteindelijke product. Het gevolg? Creativiteit wordt platgeslagen door een heersende angst- en afrekencultuur. Commandanten durven geen beslissingen meer te nemen uit angst hun volgende ster mis te lopen, terwijl de traagheid van de bureaucratische lagen de efficiëntie volledig verstikt.

De rol van direct leidinggevenden

Gelukkig is er een sleutel die deze existentiële kooi kan openen: de direct leidinggevende. In

* John Lapré is werkzaam binnen het personeelsdomein van CZSK, jurist en rondde onlangs de Master of Science in Management af aan de Open Universiteit. Het volledige onderzoek *Ondersteund of belemmerd? Hoogbegaafde medewerkers over leiderschap binnen hiërarchische, veiligheidskritische organisaties* is te lezen op: https://johnlapretravels.wordpress.com/onderzoek/.

het onderzoek komt de leidinggevende naar voren als de ultieme 'sluis van autonomie'. Een commandant of afdelingshoofd bepaalt namelijk zélf hoe strikt de hiërarchische reflex wordt toegepast. Leiders die sturen op output, die intellectuele gelijkwaardigheid durven te tonen en die hun mensen beschermen tegen onnodige bureaucratische ruis, creëren een oase waarin dit talent wél floreert. Zij bieden 'relationele ruimte' en psychologische veiligheid.

Wanneer die sluis echter dichtblijft en er wordt teruggevallen op micromanagement, slaat de motor af. Hoogbegaafden ervaren dit niet als een simpele irritatie, maar als een fundamentele aantasting van hun professionele identiteit. De prijs die Defensie hiervoor betaalt is hoog: mentaal afhaken, frustratie, cynisme en uiteindelijk uitstroom of burn-out (of beter gezegd: bore-out). Talent waar de organisatie om schreeuwt loopt gedesillusioneerd de poort uit.

Oplossingen

Hoe lossen we dit op? Ten eerste moeten we stoppen met het plakken van dezelfde 'gebruiksaanwijzing' op iedere medewerker. Behandel mensen gelijkwaardig, maar niet hetzelfde. Train leidinggevenden in het herkennen en faciliteren van cognitieve diversiteit; veranker dit in de (onder)officiers-opleidingen. Introduceer daarnaast een 'cognitieve klik-check' bij plaatsingen, zodat een hoog-autonome denker niet terechtkomt onder een micromanagende controlefreak. Tot slot moeten we constructieve frictie normaliseren. Tegendenken is geen gebrek aan loyaliteit aan de commandant, het is juist de ultieme vorm van loyaliteit aan de missie en de veiligheid.

De geopolitieke uitdagingen van vandaag en de toekomst lossen we niet op met louter 'ja-knikkers' en het slaafs volgen van verouderde protocollen. Als Defensie écht adaptief wil zijn, moet ze de denkkracht in de eigen gelederen durven te benutten. Haal hoogbegaafden uit hun existentiële kooi en geef ze de professionele ruimte. Want in een crisis is het niet de rang die de doorslag geeft, maar de kwaliteit van het argument. ■

DE KVBK ORGANISEERT:

Defensienota 2026: achtergronden, discussies en dynamieken

Samen voorwaarts!

"*De Defensienota 2026 is een oproep tot handelen. We bouwen een krijgsmacht die klaar is voor de werkelijkheid van vandaag en morgen. Dat doen we samen, met bondgenoten, samenleving en industrie. En we doen het nu, omdat alleen wie vandaag voorwaarts gaat, kan beschermen wat ons dierbaar is.*"

De Defensienota 2026 is uit. De Whole-of-Society-benadering blijkt duidelijk; uit de titel, de betrokkenheid van de industrie en de oproep aan de maatschappij. Maar welke rol ziet Defensie voor zichzelf in het versterken van de weerbaarheid? Welke overwegingen gaan schuil achter investeren in het gebruik van AI om beter en sneller dan onze tegenstanders te kunnen beslissen? En hoe wil Defensie Europa meer verantwoordelijkheid laten nemen voor de eigen veiligheid?

Datum: 9 december
Tijd: 16.30 tot 19.00 (deuren openen om 16.00)
Locatie: Universiteit Leiden, Campus Spui, Spui 5, Den Haag

Wereldlijders en burenruzies

Frans Matser

Op het gebied van buitenlandse politiek was er in Nederland de afgelopen jaren de meeste aandacht voor twee grote wereldlijders: koning Trump en tsaar Poetin.[1] Twee griezels die dagelijks bezig zijn om zichzelf te verrijken en de rechtsstaat te saboteren. De Russen werden in Nederland al kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog als een bedreiging van de veiligheid gezien. De VS daarentegen was tot voor kort onze belangrijkste veiligheidspartner en 85 jaar lang vrij consistent een voorvechter van democratische waarden, vrijhandel en rechtsgelijkheid. Dat de VS onder invloed van slechts één charismatische persoon, in slechts twee jaar kon veranderen in een principeloze, hebzuchtige, onbetrouwbare boevenstaat, hield tot voor kort niemand voor mogelijk. Poetin had 15 jaar nodig om zijn ware aard te tonen, Trump deed dat in zijn tweede termijn een stuk sneller.

Wat in Amerika en Oekraïne gebeurt is dramatisch maar vormt, door de afstand tot onze landsgrens, niet direct een fysieke dreiging voor Nederland. Ik wil uw aandacht vragen voor de ontwikkelingen in Duitsland. Een land waar zich 90 jaar terug al eens een radicaliseringsproces heeft voltrokken. Overeenkomst? Eén charismatische man met een kwaadaardige ideologie verandert een land van denkers en dichters binnen enkele jaren in een moordmachine die de wereld in een allesverslindende oorlog stort.

Hoe het met Duitsland is afgelopen, is bekend. Na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog leken de Duitsers voorgoed te zijn genezen van hun rabiate gedachtengoed. De scholen, de rechtspraak, de politiek, het leger, alle Duitse overheidsinstanties werden decennia lang dagelijks doordrongen van het feit dat zoiets als het nationaalsocialistische experiment nooit meer mocht gebeuren. De meeste mensen waren er tot voor kort dan ook van overtuigd dat het juist in Duitsland nooit meer fout kon gaan. Net zo goed als velen tot voor kort overtuigd waren van het feit dat de president van de Verenigde Staten zich nooit kon ontpoppen als de grootste vijand van de vrije wereld. Maar het blijkt maar weer: zeg nooit nooit! Want het Duitse collectieve geheugen is kennelijk maar 80 jaar effectief. De afgelopen maanden werden twee belangrijke deelstaatverkiezingen gewonnen door de AfD, de Alternative für Deutschland. Dat is een rechtsradicale partij met veel neonazi's in de gelederen en op het nationaalsocialisme gebaseerde ideeën in het partijprogramma.

1 Wereldleiders zijn mensen die grote landen leiden, wereldlijders zijn gewetenloze schurken die hun macht misbruiken om mensen te laten lijden.

Zoveel aandacht er in Nederland is voor de capriolen van massaleugenaar Trump en massamoordenaar Poetin, zo weinig aandacht is er voor de ontwikkelingen in Duitsland. Dat vind ik onbegrijpelijk. Een van de gevaarlijkste kenmerken van het Duitse nationaalsocialisme was de pragmatische aanpak. Hoewel de nazi's ideologisch neerkeken op niet-ariërs, sloot Duitsland een strategisch pact met Japan in een poging gewapenderhand de wereldhegemonie te verdelen en hoewel ze het communisme als een vijandige ideologie zagen, sloten ze in 1939 een deal met Rusland om gezamenlijk Polen te annexeren. Toen dat eenmaal gebeurd was, waren beide op het oog tegengestelde ideologieën opvallend eensgezind in hun aanpak: uitroeien van de intelligentsia en knechten en leegroven van het land.

Wat als er 80 jaar na de Tweede Wereldoorlog opnieuw een rechts-nationalistische regering bij onze oosterbuur verschijnt? Wat als zo'n regering onverhoopt opnieuw een pact sluit met bijvoorbeeld Rusland? Dit is niet zomaar uit de lucht gegrepen. De opmars van de AfD in Duitsland wordt volgens de Duitse inlichtingendienst namelijk gefaciliteerd en gefinancierd door Vladimir Poetin en ondersteund door de MAGA-beweging. De maffiamaatjes Trump en Poetin zouden beide een Duitse regering met AfD-deelname van harte toejuichen.

Met de technologische en economische macht van Duitsland en de grondstoffen en het atoomarsenaal van Rusland, kan binnen Europa zomaar een gevaarlijke combine ontstaan. Gewapend met een nationalistische Blut und Boden-filosofie en gedoogd door notabene Amerika, zouden ze maar zo een nieuwe Europese As van het kwaad kunnen vormen. Zo'n pact vormt een directe bedreiging voor ons continent. Dit soort duivelse bondgenootschappen bleek in het verleden met name gevaarlijk voor buurlanden. Voor de buren van Rusland behoeft dat geen toelichting, vraag het de Finnen, de Georgiërs, de Tsjetsjenen of de Oekraïners maar. De Duitsers hebben helaas ook een geschiedenis vol met burenruzies. De laatste 80 jaar waren zij de motor achter een verenigd en vreedzaam Europa, maar wat als die motor niet vóór- maar achteruit gaat draaien? De Amerikaanse steun aan Europa is inmiddels hoogst onzeker geworden, maar wat als het in Berlijn ook nog fout gaat? Dan zijn de Duitsers niet langer onze beste vrienden, maar kunnen zomaar een bedreiging worden voor onze veiligheid en onze welvaart.

Misschien gelooft u niet dat het tussen zulke hechte partners als Nederland en Duitsland fout kan gaan, maar als je wilt zien hoe twee buurlanden die decennialang militair en economisch gezamenlijk met elkaar optrokken, zich door het handelen van één gek in *no time* tot gezworen vijanden kunnen ontwikkelen, hoef je alleen maar naar de recente ontwikkelingen tussen de VS en Canada en iets langer terug tussen Rusland en Oekraïne te kijken.

Nu denkt u misschien bij het lezen van mijn verhaal: wat een onzin, het zal toch zeker wel meevallen. Maar dat dachten we in 2024 ook over de verbale diarree van Trump, in 2014 en 2022 over de imperialistische leugens van Poetin en in 1939 over Hitlers Sieg Heil-gebrul. 'Eenmaal aan de macht zullen die gekken wel inbinden,' was een veelgehoorde opvatting. Er is echter kennelijk maar één kwaadwillende charismatische figuur nodig om de sentimenten binnen een land als een blad aan de boom om te laten staan. Hoe dat is uitgepakt in Rusland en Amerika hebben we recentelijk gezien. Mocht zoiets in Duitsland gebeuren, is het een illusie om te denken dat ons rustige welvarende landje voor de gevolgen gespaard zal blijven. Zo ver is het nog niet, maar wij moeten de komende tijd echt beter op onze buren letten. Gelukkig hebben Polen, Hongarije en de Amerikaanse *midterms* laten zien dat antidemocratische rechts-radicale wereldlijders door de kiezer ook weer kunnen worden bedwongen. We moeten dus meer aandacht besteden aan wat er langs onze oostgrens gebeurt. Want we kunnen in Berlijn geen nieuwe wereldlijder gebruiken. Als Duitsland verkouden is, krijgen we in Nederland namelijk al heel snel een zware longontsteking. ■

Cyberwar 2.0

Sergei Boeke

Oktober was cyber security-maand. Of scherper geformuleerd: *cyber security awareness month*, met conferenties en andere activiteiten om de bewustwording te vergroten. Vorige maand werd dit ondersteund door bijzonder veel praktijkvoorbeelden. Deze betroffen onder meer de Binance hack van 6,4 miljard dollar, kritieke kwetsbaarheden in de PHP2Shell, de LiteLLM-aanval op de software-keten, en supermarkten met ontdooide diep-vriesvoorraden. Cyberprofessionals spraken van 'Black October' en hadden niet eerder zoveel ernstige incidenten in een maand gezien.
Het identificeren van de hackers was, zoals gewoonlijk in de cyber securitywereld, geen uitgemaakte zaak. Er zijn over het algemeen vier categorieën daders. De figuurlijke vijftienjarige die nog thuis woont (motief hack: omdat het kan); de hacktivisten (gedreven door ideologie of onrecht), cybercrime-groepen (jagen het grote geld na) en tot slot, statelijke actoren – die handelen voor de nationale veiligheid.
De laatste groep heeft in de regel de meeste middelen beschikbaar om zowel de hack te zetten als onherleidbaar te blijven. Bovendien kunnen zij zich ook nog voordoen als een van de drie andere categorieën, en hier zijn legio voorbeelden van. Attributie – het identificeren van de dader – is dus een uitdaging.

Sinds de jaren negentig is gewaarschuwd voor cyberoorlog: een 'Cybergeddon' of een 'digital Pearl Harbor' zou de maat-schappij lam leggen. Ook in aanloop naar de Russische invasie van Oekraïne in 2022 vreesde men een grootscheepse cyberaanval die de kritieke infrastructuur zou uitschakelen. Maar eigenlijk wordt deze zogeheten cyberoorlog al in vredestijd uitgevoerd, zoals Huib Modderkolk in zijn boek betoogt.[1] Verschillende hacks op overheidsinstellingen, energiecentrales en andere doelwitten verstoren dienstverlening en veroorzaken schade. Vaak duurt het lang om de aanvallers op te sporen, en hun publieke attributie kan een ingewikkeld politiek besluit zijn. Zo behouden daders vaak *plausible deniability*. Rusland, China, Iran, Noord Korea: ze zijn allemaal zeer actief in cyberspace, als onderdeel van hun hybride operaties. Maar een van de meest toonaangevende voorbeelden, vaak aangehaald in het debat over cyberoorlog, betreft het Stuxnet-virus (Operation Olympic Games). In 2006 hadden de Amerikaanse National Security Agency (NSA) en de Israëlische cyber/sigint eenheid 8200 een complex virus ontwikkeld dat op zeer vernuftige wijze het Iraanse nucleaire verrijkingsprogramma saboteerde.[2] Tot 2024-2025 waren er weinig – wellicht geen – andere diensten die zo'n geavanceerde cyberaanval konden ontwikkelen en uitvoeren. Toen kwam Artificial Intelligence (AI) beschikbaar. Wat eerder voorbehouden was aan eliteteams van hackers kan AI nu veel beter en sneller doen.

Cyber en AI zijn beide 'hot' en genieten veel politieke en wetenschappelijke aandacht. Toch worden (internationale) discussies vaak gevoerd zonder enig begrip van de fundamenten van het veld, en worden mooie termen gebruikt die iedereen ongemerkt anders definieert. Bij Defensie is dit niet anders. De zogeheten cyberhygiëne van medewerkers is de laatste tijd beter, maar begrip over hoe cyber militaire operaties kan

1 Huib Modderkolk, *Het is oorlog, maar niemand die het ziet* (Amsterdam, Podium, 2020).
2 Verplichte leeskost voor degene met interesse in cyber security: Kim Zetter, *Countdown to Zero Day. Stuxnet and the Launch of the World's First Digital Weapon* (New York, Crown, 2014).

ondersteunen blijft oppervlakkig. Cyber is ook een van de onderwerpen waar NAVO-commandanten, op zowel het tactische, operationele als strategische niveau, niet sterk zijn (de andere zijn targeting procedures, enablement en space). Men blijft vooral steken op bijvoorbeeld simpele shapingsoperaties in social media. Dit is ergens ook logisch, want het echte strategische werk – bijvoorbeeld het hacken van de vijandelijke luchtverdediging of C2 – blijft voorbehouden aan de inlichtingendiensten. En die opereren niet alleen in het geheim, maar hebben ook de neiging om alles te overclassificeren en geheim te houden. In 2022 schreven twee analisten van de MIVD (anoniem) een goed stuk over de uitgangspunten van het militair optreden in cyberspace. Het was 'All about access': ongemerkt toegang verkrijgen in een netwerk door unieke kwetsbaarheden te gebruiken, vaak meerdere per operatie, en dit kostte veel tijd. Eenmaal in het netwerk is spionage wellicht het doel, maar de optie tot sabotage krijgt men gratis mee.[3] Dus om een geslaagde cyberaanval te kunnen uitvoeren moeten in principe eerst alle stappen van een cyberspionage-operatie worden doorlopen.

Voordat AI zijn intrede deed hadden aanvallers in cyberspace al een voorsprong op verdedigers. Verdedigers waren verantwoordelijk voor een groot oppervlak (*attack surface*), terwijl aanvallers maar één keer succesvol hoefden in te breken, en dat via tussenschakels of platforms konden doen. AI biedt nu een krachtige *force multiplier* voor aanvallers. Het is veel sneller, geautomatiseerd (dus 24/7), effectiever en alles is schaalbaar. De tijd tussen het ontdekken van een kwetsbaarheid (bijvoorbeeld een *zero day*) en het uitbuiten is ingekort van maanden naar uren of minuten. Voor een verdediger is de tijd tussen indringen en exploitatie zo snel dat oude *incident response*-procedures, geleid door mensen, niet meer werken. Hiernaast kan AI *phishing* effectief afstemmen op het doelwit, waarbij bijvoorbeeld met *deep fake*-videos bijna alle targets verleid worden om een link te openen of een andere handeling te verrichten (de 'CEO' komt met een spoedverzoek om geld over te maken…). In andere woorden: door AI is de balans nog verder verschoven in het voordeel van de aanvaller.

Sommige analisten stellen dat AI op termijn ook verdedigers kan helpen; anderen vrezen dat een *defense collapse threshold* nadert waarbij de verdediging geen enkele kans meer heeft.[4] Het staat in ieder geval vast dat AI het veld van cyber security net zoveel heeft getransformeerd als drones de fysieke domeinen van land, zee en lucht.

De zogeheten democratisering van het geavanceerd hacken heeft grote gevolgen voor de nationale veiligheid. De vitale sector met zijn kritieke infrastructuur, van energievoorziening tot het internet, is nu extra kwetsbaar. Als deze netwerken gecompromitteerd worden door vijandelijke actoren – zowel in vredestijd als in conflict – dan worden militaire capaciteiten snel irrelevant. Nationale veiligheid is daarom net zo gebaat bij een *cyber secure* vitale sector als een sterke krijgsmacht. Dit is nog niet doorgedrongen in bewustzijn, budgetten en bestuursmodellen, en het coördineren van het versplinterde cyber security-landschap blijft een uitdaging. Nederland heeft op cyber een unieke kennispositie, en als het om hacken gaat behoort de Joint Cyber Sigint Unit van de AIVD en MIVD tot de wereldtop. Maar terwijl kleine niches druk zijn om Cyberwar 2.0 te mitigeren, blijven grote delen van de vitale sector en Defensie nog steken bij een incompleet begrip van cyber security 1.0, laat staan de AI-transformatie. Een beter bewustzijn, minder geheimhouding, meer integratie van cyber security in reguliere processen zijn allemaal noodzakelijk – en wellicht een update van het 'All about access'-artikel. Er zijn nu zoveel incidenten dat meer inzetten op cyber security vanzelfsprekend zou moeten zijn. Oktober was weliswaar cyber security-maand, maar november, december en januari zouden dit ook zo maar kunnen worden. ■

3 Anoniem, 'All about access', *Militaire Spectator* 191 (2022) (9) 464-475. Zie: https://militairespectator.nl/artikelen/all-about-access.

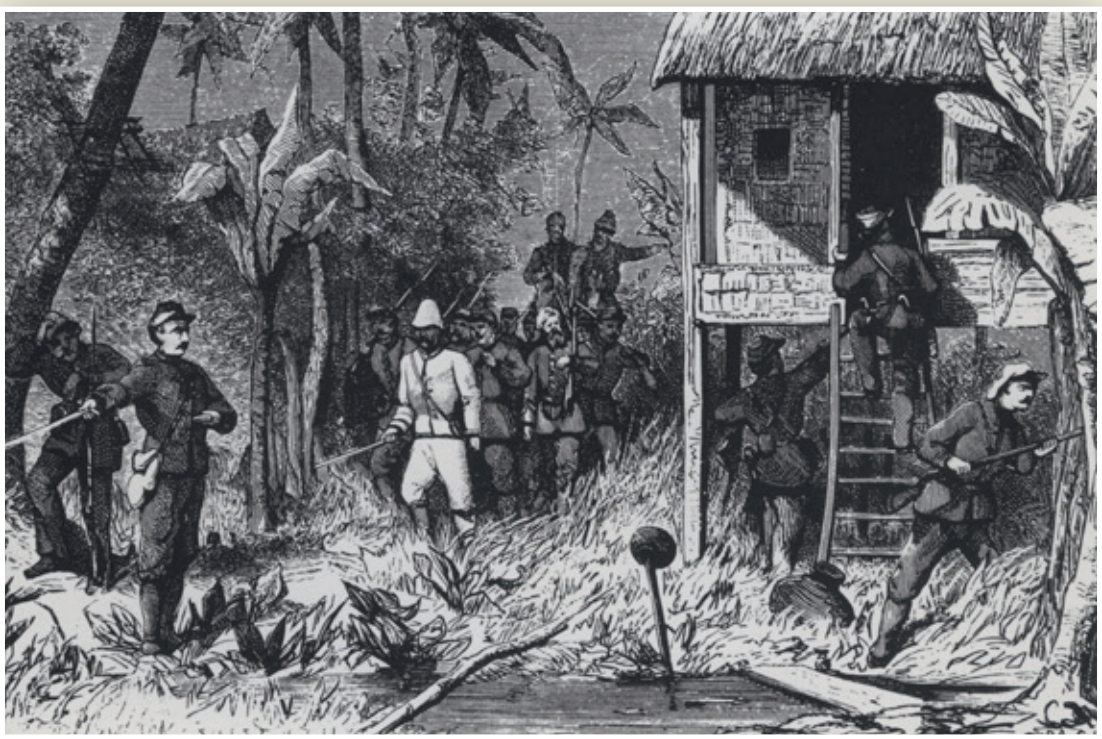
4 Tim Green, 'The Collapse Equation. When AI Tips the Cybersecurity Balance Beyond Recovery', *SmarterArticles*, 4 maart 2026. Zie: https://smarterarticles.co.uk/the-collapse-equation-when-ai-tips-the-cybersecurity-balance-beyond-recovery.

‘Die handteekeningen zullen soldaten baren’

Tegen de achtergrond van de Atjeh-oorlog pleitte een anonieme auteur (‘Sprokkelaar’) in 1887 voor meer vermenging tussen het Indische en het Nederlandse leger, zowel voor soldaten als het officierskorps.[1] Van Nederlands-Indische zijde was daar geen behoefte aan, men wilde het liefst de eenheden aanvullen met vrijwilligers, terwijl Sprokkelaar voordelen zag in het plaatsen van Hollandse miliciens in het Indische leger. De auteur noemde als een van zijn opponenten in dit debat majoor b.d. en Tweede Kamerlid Kielstra.

Een van de hoofdbezwaren van onder anderen Kielstra zou zijn dat de miliciens maar moeilijk konden acclimatiseren in Indië. Sprokkelaar maakte korte metten met dat argument: ‘De andere levenswijze, de andere voeding? Mijn hemel! De jongens, die ik u zal laten zien, verteeren keisteenen; ze verdragen wat een struisvogel een indigestie bezorgen zou; hun maagsap is nog niet door de slechte jenever bedorven; en die zouden eerst aan indischen kost moeten gewennen! Neen, ik kan dat geheimzinnig acclimatisatie-proces maar niet vatten.’

AFBEELDING BEELDBANK NIMH

Gravure van een patrouille op Atjeh. Eind 19e eeuw leidde personeelsbeleid tegen de achtergrond van de Atjeh-oorlog tot verhitte discussies in de Militaire Spectator

1 Anoniem, rubriek ‘Militaire Sprokkelingen’, *Militaire Spectator* 56 (1887) (4) 288-296.

FOTO BEELDBANK NIMH

Miliciens in opleiding op de Oranjekazerne in Den Haag. Acclimatiseren in Indië was geen probleem volgens Sprokkelaar, deze Hollandse jongens 'verteeren keistenen'

Sowieso had de auteur geen hoge pet op van de vrijwilligers (die hij eerder beschouwde als huurlingen, vanwege de grote sommen tekengeld): 'Ik kan u heele compagnieën grenadiers laten zien, waarvan ieder dier frisch gekleurde boerenjongens wel drie van uwe tanige bloadarmoedige huurlingen voor zijn rekening neemt.' En 'Zeeker die zoogenaamde echte kolonialen, ze vechten uitstekend; och ja! 't Is het ware soort "chair à canon", die zich alleen expatrieerden om met het handgeld nog eerst goed den beest te kunnen spelen.'

Ondanks het gestrekte been waarmee Sprokkelaar het debat invloog, riep hij toch op tot compromis en overeenstemming, met bewonderenswaardige zelfreflectie. 'Na vijfentwintig jaren lang door verschillende glazen gekeken te hebben, kunnen wij moeilijk de zaak onder dezelfde kleuren, onder de misschien zuiver ware kleuren zien. Hadde hij (Kielstra, red.) de helft zijner dienstjaren hier, ik de helft der mijne ginds doorgebracht, wij dachten missschien eenstemmiger over de zaak, en zouden elkaar wellicht halverwege ontmoeten.'

De auteur vreesde dat de Nederlandse regering toch zou inzetten op het werven van meer vrijwilligers, waarvan een groot deel overgehaald zou worden door opgeklopte heldenverhalen. Hun motivatie zou dan vooral 'een kleine ijdelheidsbevrediging [zijn], welke zoo gemakkelijk met een handteekening slechts is te verkrijgen.' Nederlands-Indië was daar niet bij gebaat: 'Liever 2000 jonge kerels, dan 10.000 handteekeningen. "Ja maar die handteekeningen zullen soldaten baren." *Spectator*, ik wil het hopen,' aldus Sprokkelaar. ■

Religie, identiteit en conflict

De morele rechtvaardiging van geweld
Door Lucien van Liere
Amsterdam (Amsterdam University Press) 2026
328 blz.
ISBN 9789048573448
€ 32,50

Vrede aan de wereld! (en toen werd het oorlog)

Historische en culturele perspectieven op de Russisch-Oekraïense oorlog
Door Pieter Boulogne en Annemarie Gielen (red.)
Den Haag (Acco) 2025
300 blz.
ISBN 9789464677096
€ 29,50

Om een oorlog te beginnen, en vol te houden, is een rechtvaardiging nodig. Het doden van mensen en kapotmaken van gebouwen is tegen de menselijke natuur en een taboebreuk, en moet daarom gelegitimeerd worden: voor de geweldpleger, voor de slachtoffers, voor de publieke opinie en een eventuele rechtbank. Welke rol religieuze overtuigingen in deze legitimatie spelen is het onderwerp van het boek *Religie, identiteit en conflict* van Lucien van Liere. Zijn these is dat de verontwaardiging over geweld en de rechtvaardiging van het gebruik ervan samenhangt met de gemeenschap waarmee mensen zich verbonden voelen – het *identiteit* uit de titel. *Religie* gebruikt hij als term om de wisselwerking tussen gemeenschap en geweld te onderzoeken, te duiden en te verklaren. Bijgevolg definieert hij religie breed, als een sociaal fenomeen dat zin en betekenis geeft vanuit een morele interpretatie. Deze brede definitie moet het mogelijk maken om een veelheid van religieuze fenomenen en hun relatie tot geweld te duiden, uit het Oude Testament en de klassieke oudheid, uit wereldgodsdiensten als christendom, islam en hindoeïsme en uit hedendaagse culten en sekten.

Onterechte conclusie

Een ambitieus programma, en na deze inleiding had Van Liere meteen een aantal aansprekende casussen kunnen bespreken. Het tweede hoofdstuk is echter een rare mix van geschiedschrijving en wetenschappelijke reflectie die duidelijk moet maken dat religie in het Westen – vanwege de secularisatie – niet serieus werd genomen in wetenschap en politiek, totdat in 1979 de Sovjet-Unie Afghanistan binnenviel, de Islamitische Republiek Iran werd uitgeroepen en in de Verenigde Staten de Moral Majority opkwam. Als opgeleid godsdienstsocioloog vond ik deze conclusie, dat de complexe samenhang van religie-macht-geweld in de literatuur over het hoofd is gezien, niet terecht. De daarop volgende hoofdstukken zijn grotendeels gewijd aan het verder uitwerken van de theorie, maar op een zo gedetailleerde wijze dat het de geïnteresseerde lezer nauwelijks zal kunnen boeien. Er zijn regelmatig alinea's van anderhalve pagina, waardoor de gedachtegang volledig uit het zicht raakt; hoofdstuk 3 heeft een omvang van 100 pagina's (!). Auteursnamen worden – zelfs in de bibliografie – verkeerd geschreven (Neitzel, en niet: Nietzel). Binnen één hoofdstuk worden voorbeelden aangehaald van totaal verschillende tijdvakken en/of culturen, wat veel eist van de lezer. De indruk wordt gewekt dat het boek geschreven is om een groot aantal Engelstalige, wetenschappelijke artikelen van de auteur beschikbaar te maken voor een breed publiek, wat soms tot kinderachtige formuleringen leidt (blz.85: 'We zijn wat afgedwaald maar keren terug naar…').

Durkheim

Het was voldoende geweest als Van Liere het bij de theoretische inleiding had gelaten, want onderliggend aan zijn model is het klassieke (maar daarom niet per se achterhaalde) paradigma van Emile

Durkheim: achter religieuze verhalen om geweld te rechtvaardigen zitten niet zelden ideeën en herinneringen over bedreigde gemeenschappen. Deze focus leidt – behalve tot de hierboven geformuleerde stilistische kritiek – ook tot inhoudelijke kritiek. Op blz. 253 concludeert de auteur dat '…het onvoldoende is om bij het analyseren van religiegerelateerd geweld vooral naar religie zelf als overtuiging te kijken en geweld te beschouwen als een gevolg van deze overtuiging'. Dat is mooi, maar waarom is dit boek dan geschreven? Bovendien, door het voortdurend beschrijven van casussen waarin religie wordt gebruikt als legitimatie voor geweld, wordt bij de lezer juist een tegengestelde indruk gewekt: religie heeft wel degelijk met geweld te maken, en zonder religie zou het geweld misschien wel minder intens zijn. Ten slotte blijft door de thematische focus van Van Liere een ander aspect onderbelicht, namelijk religie en vrede/conflictoplossing. Ook dat kunnen we met Durkheim onderzoeken; het zou het thema religie en geweld wat meer in balans gebracht hebben en bovendien kan de lezer het boek dan met een positief gevoel dichtslaan.

Oekraïne

Een hele mooie casus van de theorie en methode van Van Liere is de redactiebundel *Vrede aan de wereld! (en toen werd het oorlog)* van Pieter Boulogne en Annemarie Gielen, die beoogt bij een geïnteresseerd publiek een beter begrip van de achtergronden van de oorlog in de Oekraïne te vormen. Dat lukt voortreffelijk. Het boek kent drie thematische zwaartepunten. Het eerste is de achtergronden van het conflict, dat Rusland volgens Tom Sauer begonnen is omdat het zijn veiligheid bedreigd ziet als Oekraïne in westerse invloedssferen komt. Toch was dat de wens van de meerderheid bij de Oekraïense bevolking, zoals Egbert Fortuin laat zien. Het Russische argument, dat de Russischtalige minderheid beschermt moet worden, gaat volgens hem in zoverre op dat discriminerende taalwetten eerder een gevolg dan de oorzaak van de oorlog zijn. Emmanuel Waegemans schrijft over de twistappel Krim, dat sinds de verovering door de Tsaren een Russisch uithangbord was, in de Krimoorlog werd verdedigd tegen West-Europese aspiraties en in 1954 ongrondwettelijk aan Oekraïne werd toegewezen. De focus van Peter Vermeersch op de politiek-geografische rol van Belarus is een waardevolle aanvulling.

Het tweede zwaartepunt is eerder cultureel van aard. Op het eerste gezicht lijkt dit een beperkte toevoeging aan het thema, maar in tweede instantie zeer waardevol. Zo valt te lezen hoe literatuur (Boulogne en Elena Solonina) en film (Otto Boele) na een periode van vrijheid onder het Poetin-regime enerzijds beknot worden door censuur en anderzijds doordat subsidies doelbewust worden ingezet voor politieke propaganda en vaderlandsliefde. Regimekritische Russischtalige literatuur bevindt zich in ballingschap, die thematisch wordt voorgesteld door Anna Namestnikov en Ben Dhooge. Verhelderend is ook de vergelijkende bijdrage van Piet van Poucke, die schoolboeken geschiedenis van voor en na de inval van 2022 bekijkt. Die moeten steeds meer duidelijk maken dat Rusland altijd al – en nu nog steeds – aan de juiste kant van de geschiedenis staat en dat omringende landen Rusland kwaad willen doen.

Ondersteuning

De invloed van deze cultuuroorlog komt naar voren in het derde zwaartepunt, waar het gaat om de politieke en maatschappelijke ondersteuning van en in de oorlog. Joris van Bladel laat bijvoorbeeld aan de hand van opinieonderzoeken zien dat Poetin onder de Russische bevolking nog steeds veel goedkeuring heeft, dat er grote steun is voor de oorlog en dat er veel vertrouwen is in het leger. Dat laat zien dat het post-Poetin tijdperk niet snel tot vrede en democratisering zal leiden. Ook de bijdrage van Koen Schoors over sancties is wat dat betreft niet hoopgevend. Sancties werken op de Russische samenleving als een rode lap die de oppositie tegen 'het Westen' versterkt en verdiept. De sancties worden op verschillende manieren ontweken, maar in combinatie met de oorlogseconomie die veel middelen vraagt daalt het welvaartspeil van de gemiddelde Rus, wat het sociaal contract met de machthebbers onder druk zet. Gielen toont aan dat de vredesbeweging monddood is gemaakt. Anna Kisiel schrijft over de oorlogsvluchtelingen in Polen en dat door hen in de media de op Polen gerichte blik is verbreed met meer begrip voor de Europese Unie. Ze schrijft ook over de oude conflicten tussen beide buurvolken (etnische massamoorden) – wat dat betreft had een bijdrage over Hongarije (waar volgens mij soortgelijke animositeit speelt) nog goed in de bundel gepast.

Origineel onderzoek

Kortom een zeer verhelderende bundel, met veel origineel onderzoek, in gemakkelijke taal geschreven, waardoor veel achtergronden van de oorlog duidelijk gemaakt worden. Dat komt ook door de lange

historische visie die in de bijdragen gepresenteerd wordt: de meeste bijdragen kijken terug naar de Sovjet-periode, de Tweede Wereldoorlog en het einde van het tsaristische rijk; sommige bijdragen gaan zelfs nog langer terug. Daardoor wordt duidelijk dat veel aspecten van de Russisch-Oekraïense oorlog een voortzetting zijn van oude patronen in de Russisch-Oekraïense relaties. De artikelen zijn zo compact geschreven, met veel informatie, dat ze uitnodigen meteen een tweede keer gelezen te worden. Ook de besproken culturele aspecten maken duidelijk wat Van Liere probeerde aan te tonen, namelijk hoe geprobeerd wordt te legitimeren waarom en waartoe geweld wordt gestart en voortgezet. Maar dat gezegd hebbende valt op dat één aspect in de bundel geen aparte aandacht heeft gekregen: religie en kerk. Merkwaardig, want het is niet te ontkennen dat dit in de Russische legitimatie op velerlei manieren een centrale rol speelt. ■

DDr. Erik Sengers

DE KVBK ORGANISEERT:

Future of space: cooperation, competition or war?

In December 2019, NATO officially declared space its fifth operational domain, thereby acknowledging its military importance. More recently, the employment of large numbers of low earth orbit satellites has given rise to a whole new race in space: the emergence of Starlink has provided Ukraine with an almost undefeatable communications capability. At the same time, weaponization of space is growing fast: proximity operations satellites and nukes in space are only a few examples.

In coming years, space is very likely to remain the contested environment that it has become, and legislation is mostly absent. Will this competition develop into more cooperation, or should we expect space wars to erupt in the years to come?

Date: 27 January 2027
Time: 13.30-19.00 (doors open 13.00)
Location: Universiteit Leiden, The Hague

Programma 2027

In 2027 organiseert de KVBK nog meer evenementen.
Scan de QR-code of ga naar https://kvbk.nl/programma-2027.

INTERNATIONALE CONFERENTIE NISA

De internationale conferentie van de Netherlands Intelligence Studies Association vindt dit jaar plaats op 2 en 3 december in The Hague Conference Centre New Babylon in Den Haag.

Het centrale thema is ‘Resilient Intelligence in an Era of Democratic Backsliding’. Naast diverse keynote speakers uit zowel de wetenschap als de inlichtingenpraktijk zijn er panels over onder meer autocratisering, hybride dreigingen en opkomende technologieën.
De conferentiedagen starten om 9.30 uur, met een inloop vanaf 9.00 uur.

Meer informatie is te vinden op de website van de NISA. Aanmelden kan door te mailen naar conference@nisa-intelligence.nl.

SIGNALERINGEN

Clausewitz' Vom Kriege

The Manuscripts, Their Chronology and the Concepts of War
Door Paul Donker
Rotterdam (proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam) 2026
444 blz.
ISBN 9789090426099

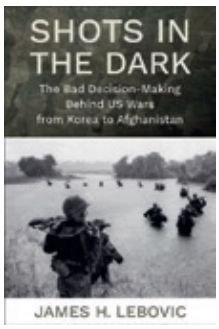
Met *Clausewitz' Vom Kriege. The Manuscripts, Their Chronology and the Concepts of War*, het proefschrift waarop hij in oktober promoveerde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, mengt Paul Donker zich in het debat over de creatie en revisie van het invloedrijke werk van de Pruisische generaal. De auteur maakt een inventarisatie van de theoretische teksten van Clausewitz die vandaag de dag nog beschikbaar zijn, reconstrueert vervolgens de creatie van *Vom Kriege*, om het daarna opnieuw te analyseren en te interpreteren. Donker concludeert dat Clausewitz pas in 1828 en 1829 zijn drie concepten van oorlog samenvoegt in één theorie die hij verbindt met de *wunderliche Dreifaltigkeit*.

Bloedrode dageraad

De Tweede Wereldoorlog en de geboorte van het moderne Azië
Door Hans Van De Ven
Amsterdam (Nieuw Amsterdam) 2026
400 blz.
ISBN 9789046828069
€ 34,99

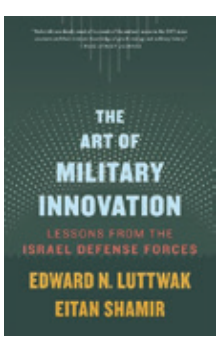
In *Bloedrode dageraad*, de Nederlandse vertaling van *Blood Dawn. World War II and the Making of Modern Asia*, analyseert sinoloog en historicus Hans van de Ven de transformatie die de Tweede Wereldoorlog in gang zette in Azië. Van de Ven beschrijft hoe volkeren niet alleen tegen Japan, maar ook voor onafhankelijkheid en zelfbeschikking vochten. Terwijl westerse mogendheden na 1945 hun koloniale macht probeerden te herstellen, ontstonden nieuwe naties als Cambodja, Birma en Pakistan. In zijn studie gaat Van de Ven nader in op geopolitieke spanningen, zoals in Kashmir en de Zuid-Chinese Zee, waarvan de wortels teruggaan tot de vorming van het naoorlogse Azië.

Shots in the Dark

The Bad Decision-Making Behind US Wars from Korea to Afghanistan
Door James H. Lebovic
New York (Columbia University Press) 2026
320 Pages
ISBN 9780231224383
€ 31,-

James Lebovic gebruikt in *Shots in the Dark* zijn theorie van *instrumental bias* om de besluitvorming voor de Amerikaanse militaire interventies in Korea, Vietnam, Irak en Afghanistan te analyseren. Lebovic concludeert dat kortetermijndenken en blinde vlekken de besluitvorming negatief beïnvloedden en er toe leidden dat de vier oorlogen duurder waren en veel langer duurden dan voorspeld. In geen van de vier oorlogen waren de gewenste strategische doelen goed omschreven. Tevens werden niet-militaire alternatieven onvoldoende verkend, waardoor de besluitvorming werd gestuurd naar gewapend ingrijpen als de enig haalbare optie. Lebovic baseert zijn conclusies op uitgebreid onderzoek in de archieven.

The Art of Military Innovation

Lessons from the Israel Defense Forces
Door Edward N. Luttwak en Eitan Shamir
Londen (Harvard University Press) 2026
288 blz.
ISBN 9780674305014
€ 29,-

Edward Luttwak en Eitan Shamir beschrijven in *The Art of Military Innovation* het succes van de Israel Defense Forces (IDF). Strategisch denker Luttwak en IDF-insider Shamir gaan terug tot 1948, het oprichtingsjaar van de Israëlische krijgsmacht en concluderen dat de structuur van een geïntegreerde defensieorganisatie de sleutel is geweest. Daarnaast heeft de krijgsmacht vanaf dag één een improvisatievermogen aan de dag gelegd dat tot constante innovaties heeft geleid. Verder stimuleerde een relatief jong officierskorps vernieuwing van onderaf. Volgens Luttwak en Shamir heeft de IDF daardoor een dna ontwikkeld dat gericht is op verandering, niet alleen technologisch, maar ook in opleidingen, logistiek en *human resources*.

